

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРЕГУЛЬ ВОЛОДИМИР ЮРІЙОВИЧ

УДК 336.143:330.071

ДИСЕРТАЦІЯ
БЮДЖЕТНІ ВИДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В.Ю. Грегуль

Науковий керівник

Чугунов Ігор Якович
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України в галузі
науки і техніки,
завідувач кафедри фінансів

Київ 2026

АНОТАЦІЯ

Грегуль В.Ю. Бюджетні видатки як інструмент економічного розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (07 «Управління та адміністрування»). – Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2026.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретичних засад та удосконалення методологічних положень формування бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку.

На даному етапі розвитку бюджетних відносин існує необхідність в удосконаленні системи управління бюджетними видатками з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів та посилення результативності впливу бюджетної політики на динаміку економічного розвитку. Видатки бюджету здійснюють вагомий вплив як на розвиток відповідних галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку держави. Вагомим є поглиблення дослідження середньострокового планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу та їх дієве впровадження у діяльність розпорядників бюджетних коштів.

Разом з тим, необхідним є подальший розвиток системи планування видатків бюджету з урахуванням циклічності соціально-економічних процесів. Важливим є удосконалення інституційних засад формування видатків бюджету, розвиток програмно-цільового методу планування бюджетних видатків, перспективне прогнозування та планування видатків бюджету. Доцільним є обґрунтування підходів щодо удосконалення системи формування видатків бюджету в системі державного економічного регулювання, підвищення ефективності планування видатків бюджету як складової економічного

розвитку країни, обґрунтованості формування видаткової частини бюджету відповідно до основних напрямів соціально-економічного розвитку країни.

Об'єктом дослідження є видатки бюджету у системі економічного розвитку країни.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного розвитку країни.

У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний – при розкритті сутності бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку. Порівняльний та факторний методи – при узагальненні та систематизації досвіду бюджетного регулювання у сфері видатків у країнах із розвинутою економікою. Методи наукового абстрагування та експертних оцінок – при удосконаленні положення щодо системи перспективного прогнозування та планування видатків бюджету.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування видатків бюджету, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розкритті економічної сутності бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку, що ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної архітекtonіки, збалансованості бюджетної системи з урахуванням суспільно-економічного середовища, резильєнтності державних фінансів, результативності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, що надасть можливість підвищення обґрунтованості формування видаткової частини бюджету відповідно до основних напрямів соціально-економічного розвитку країни.

Удосконалено підходи щодо формування видатків бюджету в системі державного фінансового забезпечення суспільного розвитку, національної безпеки та оборони, соціального захисту населення, що ґрунтуються на принципах обґрунтованості, транспарентності, дієвості міжбюджетних відносин, посилення відповідальності учасників бюджетного процесу за цільове, ефективне та результативне використання бюджетних коштів, у тому числі посилення фінансово-бюджетної дисципліни розпорядниками бюджетних коштів; положення щодо системи перспективного прогнозування та планування видатків бюджету, що обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутніх періодах з урахуванням пріоритетів суспільного розвитку, динаміки соціально-економічних показників, у тому числі здійснено перспективне планування показника питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2027-2029 років; підходи щодо визначення інституційних засад системи формування видатків бюджету, що полягають у використанні основних засад інституційної бюджетної архітектури, які визначається сукупністю відповідних бюджетних співвідношень та механізмів у розрізі функціональної, відомчої, економічної, програмної класифікацій бюджетних видатків.

Дістало подальший розвиток положення щодо розвитку програмно-цільового методу планування видатків бюджету, що передбачають орієнтацію на результат при використанні бюджетних коштів, перспективний характер формування видатків бюджету, управління бюджетними ресурсами та бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу; узагальнення та систематизація досвіду бюджетного регулювання у сфері видатків у країнах із розвинутою економікою, у тому числі підвищення рівня ефективності видатків бюджету, упорядкування їх структури для стимулювання економічного зростання, дієве використання державного фінансового контролю та аудиту; положення щодо посилення взаємозв'язку планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів з передбаченими бюджетними призначеннями

річного та середньострокового планування видатків бюджету, що надасть можливість підвищення рівня збалансованості та стійкості фінансово-бюджетних та соціально-економічних відносин.

Теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи, що розкривають сутність та механізми формування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку країни, мають практичне значення у процесі підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування та планування, при розробці та реалізації фінансової політики у сфері видатків бюджету.

Основні висновки та результати дисертаційної роботи використано Секретаріатом Кабінету Міністрів України при опрацюванні проєктів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації бюджетної політики держави (довідка від 05.12.2025р. №67-284/1-25).

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності формування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку країни. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, бюджетна політика, видатки бюджету, збалансованість бюджету, інституційне середовище, бюджетне планування та прогнозування, економічний розвиток.

ANNOTATION

Gregul V.Yu. Budget expenditure as a tool of economic development . – The qualifying scientific work on the manuscript's rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 072 «Finance, Banking and Insurance» (07 «Management and Administration»). – State University of Trade and Economics, Kyiv, 2026.

The dissertation is a comprehensive study of the theoretical foundations and improvement of methodological provisions for the formation of budget expenditures as a tool for economic development.

At this stage of the development of budgetary relations, there is a need to improve the budget expenditure management system in order to increase the efficiency of the use of budget funds and enhance the effectiveness of the impact of budgetary policy on the dynamics of economic activity development. Budget expenditures have a significant impact on both the development of relevant sectors and the economy as a whole, and on the level of social development of the state. It is important to deepen the study of medium-term planning of budget expenditures on the basis of the program-target method and their effective implementation in the activities of budget managers.

At the same time, it is necessary to further develop the budget expenditure planning system, taking into account the cyclical nature of socio-economic processes. It is important to improve the institutional framework for the formation of budget expenditures, development of a program-targeted method of planning budget expenditures, prospective forecasting and planning of budget expenditures. It is advisable to substantiate approaches to improving the system of budget expenditure formation in the system of state economic regulation, increasing the effectiveness of budget expenditure planning as a component of the country's economic development, the validity of the formation of the expenditure part of the budget in accordance with the main directions of socio-economic development of the country.

The object of the study is budget expenditures in the system of economic development of the country.

The subject of the study is the theoretical principles and mechanisms of budget expenditures formation as a tool for ensuring the economic development of the country.

The work uses a set of methods and approaches, which allowed to realize the conceptual unity of the research. Systemic and structural - when revealing the essence of budget expenditures as a tool of economic development. Comparative and factor methods - when generalizing and systematization of the experience of budget regulation in the field of expenditures in countries with developed economies. Methods of scientific abstraction and expert assessments - in improving the provisions on the system of prospective forecasting and planning of budget expenditures. The information base of the study was legislative and regulatory legal acts on the formation of budget expenditures, statistical and analytical materials of the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, the State Treasury Service of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine, relevant monographs, scientific articles of domestic and foreign scientists.

The scientific novelty of the obtained results lies in revealing the economic essence of budget expenditures as an instrument of economic development, which is based on the provisions of adaptive budget architecture, the balance of the budget system taking into account the socio-economic environment, the resilience of public finances, the effectiveness of the activities of the main budget administrators, which will provide an opportunity increasing the validity of the formation of the expenditure part of the budget in accordance with the main directions of the country's socio-economic development.

Improved approaches to the formation of budget expenditures in the system of state financial support for social development, national security and defense, social protection of the population, based on the principles of soundness, transparency, effectiveness of inter-budgetary relations, strengthening the responsibility of participants in the budget process for the targeted, efficient and effective use of budget

funds, including strengthening financial and budgetary discipline by budget administrators; provisions on the system of prospective forecasting and planning of budget expenditures, which justifies the directions of using budget funds in future periods, taking into account the priorities of the public development, including the long-term planning of the indicator of the specific weight of the consolidated budget of Ukraine's expenditures in the gross domestic product for the period 2027-2029; approaches to determining the institutional principles of the budget expenditure formation system, which consist in using the main principles of institutional budget architecture, which is determined by the set of relevant budget relationships and mechanisms in terms of functional, departmental, economic, and program classifications of budget expenditures.

The provisions on the development of programmatic target method of planning budget expenditures, which involves a focus on results when using budget funds, a prospective nature of budget expenditure formation, management of budget resources and budget results, and coverage of all stages of the budget process; generalization and systematization of the experience of budget regulation in the field of expenditures in countries with developed economies, including increasing the level of efficiency of budget expenditures, streamlining their structure to stimulate economic growth, and effective use of state financial control and audit; provisions on strengthening the interconnection of the activity plans of the main spending units of budget funds with the envisaged budget allocations of the annual and medium-term planning of budget expenditures, which will provide an opportunity to increase the level of balance and stability of financial-budgetary and socio-economic relations.

Theoretical provisions and conclusions of the dissertation work, which reveal the essence and mechanisms of budget expenditure formation as an instrument of the country's economic development, have practical significance in the process of improving the quality of budget forecasting and planning, in the development and implementation of financial policy in the field of budget expenditures.

The main conclusions and results of the dissertation were used by the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the development of projects regulatory legal acts on the development and implementation of the state's budgetary policy (reference dated 05.12.2025 №. 67-284/1-25).

The applicant's personal contribution arises in revealing the essence of the formation of budget expenditures as an instrument of the country's economic development. The scientific results and conclusions presented for defense were obtained by the author independently.

Key words: budget, budget system, budget policy, budget expenditures, budget balance, institutional environment, budget planning and forecasting, economic development.

Список публікацій здобувача:

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Nychyk V, Gregul V. Financial support for the economy development of Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2024, №1 (54).PP.307-315. [Міжнародна наукометрична база SCOPUS] (особистий внесок 0,2 друк. арк.)
2. Грегуль В.Ю. Видатки бюджету в умовах економічних перетворень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 15. С. 242–246. (0,4 друк. арк.)
3. Грегуль В.Ю. Основні напрями підвищення ефективності планування видатків бюджету. *Агросвіт*. 2025. № 24. С. 238–243. (0,5 друк. арк.)

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

4. Gregul V.Yu. The economic essence of budget expenditures as an tool of economic development // International scientific and practical conference "Progressive research in the modern world", (December 28-30, 2022).Boston, USA, 2022.P.700-706.(0,4 друк.арк.)
5. Грегуль В. Ю. Ефективність бюджетних видатків в умовах воєнного стану. *Фінансова політика як складова економічного розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С. 49–51. (0,2 друк. арк.)
6. Gregul V.Yu. Budget expenditures as a component of the country's economic development // International scientific and practical conference " Topical aspects of modern scientific research ", (December 21-23, 2023). Tokyo,Japan, 2023. P.596-602. (0,4 друк.арк.)

7. Грегуль В.Ю. Формування бюджетних видатків у зарубіжних країнах. *Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Київ, 17-18 квітня 2024 р.). Київ: ДТЕУ, 2024. С.38–40.(0,2 друк. арк.)
8. Gregul V.Yu. Institutional principles of budget expenditure formation // International scientific and practical conference " *European congress of scientific discovery* ", (December 29-31, 2024). Madrid, Spain, 2024. P.506-510. (0,3 друк.арк.)
9. Грегуль В.Ю. Теоретико-методологічні засади планування видатків бюджету. *Державна фінансова політика в умовах суспільно-економічних перетворень* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м.Київ, 15-16 квітня 2025 р.). Київ: ДТЕУ, 2025. С.27–29. (0,2 друк.арк.)
10. Gregul V.Yu. Formation of budget expenditures in conditions of social transformations // International scientific and practical conference " *Innovations of modern science and education*", (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. P.505-510. (0,3 друк.арк.)

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	19
1.1. Економічна сутність бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку.....	19
1.2. Видатки бюджету в системі державного фінансового забезпечення суспільного розвитку.....	37
1.3. Формування бюджетних видатків в країнах із розвинутою економікою.....	52
Висновки до розділу 1.....	64
Список використаних джерел до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2 .СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ.....	79
2.1. Інституційні засади формування видатків бюджету.....	79
2.2. Розвиток системи формування видатків бюджету	103
Висновки до розділу 2.....	140
Список використаних джерел до розділу 2.....	143
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	156
3.1.Перспективне прогнозування та планування видатків бюджету як складова економічного розвитку.....	156
3.2. Розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету... ..	168
Висновки до розділу 3.....	195
Список використаних джерел до розділу 3.....	198
ВИСНОВКИ	209
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність теми. На даному етапі розвитку бюджетних відносин існує необхідність в удосконаленні системи управління бюджетними видатками з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів та посилення результативності впливу бюджетної політики на динаміку економічного розвитку. Видатки бюджету здійснюють вагомий вплив як на розвиток відповідних галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку держави. Вагомим є поглиблення дослідження середньострокового планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу та їх дієве впровадження у діяльність розпорядників бюджетних коштів.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері формування видатків бюджету та їх впливу на економічний розвиток можна зазначити праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. Кейнса, Р. Максгрейва, А. Парето, П. Самуельсона, Р.Солоу, Дж. Стігліца, Г. Таллока, В. Танзі, С. Фішера, Дж. Хікса.

Питанням державного регулювання у сфері видатків бюджету присвячені праці вітчизняних вчених: С. Буковинського, О.Василика, Т.Канєвої, Л. Козарезенко, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, А. Мазаракі, В.Макогон, В.Опаріна, М.Пасічного, Д.Полозенка, Г.П'ятаченка, Ю.Радіонова, О.Самошкіна, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Разом з тим, необхідним є подальший розвиток системи планування видатків бюджету з урахуванням циклічності соціально-економічних процесів. Важливим є удосконалення інституційних засад формування видатків бюджету, розвиток програмно-цільового методу планування бюджетних видатків, перспективне прогнозування та планування видатків бюджету. Доцільним є обґрунтування підходів щодо удосконалення системи формування видатків бюджету в системі державного економічного регулювання, підвищення ефективності планування видатків бюджету як складової економічного

розвитку країни, обґрунтованості формування видаткової частини бюджету відповідно до основних напрямів соціально-економічного розвитку країни.

Зазначене свідчить про актуальність дисертаційної роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного торговельно-економічного університету: «Фінансова політика соціально-економічного розвитку країни» (номер державної реєстрації 0121U100344), «Державна фінансова політика суспільного розвитку» (номер державної реєстрації 0122U001433), «Фінансово-бюджетна політика в умовах суспільно-економічних перетворень» (номер державної реєстрації 0124U000331), автором надано відповідні матеріали та пропозиції щодо формування видатків бюджету в системі забезпечення економічного розвитку.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень формування видатків бюджету в системі забезпечення економічного розвитку.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- розкрити економічну сутність бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку;
- удосконалити підходи щодо формування видатків бюджету в системі державного фінансового забезпечення суспільного розвитку, національної безпеки та оборони, соціального захисту населення;
- розвинути положення щодо розвитку програмно-цільового методу планування видатків бюджету;
- удосконалити підходи щодо визначення інституційних засад системи формування видатків бюджету;
- узагальнити та систематизувати досвід бюджетного регулювання у сфері видатків у країнах із розвинутою економікою;

- удосконалити положення щодо системи перспективного прогнозування та планування видатків бюджету;
- розвинути положення щодо посилення взаємозв'язку планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів з передбаченими бюджетними призначеннями річного та середньострокового планування видатків бюджету.

Об'єктом дослідження є видатки бюджету у системі економічного розвитку країни.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного розвитку країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний – при розкритті сутності бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку. Порівняльний та факторний методи – при узагальненні та систематизації досвіду бюджетного регулювання у сфері видатків у країнах із розвинутою економікою. Методи наукового абстрагування та експертних оцінок – при удосконаленні положення щодо системи перспективного прогнозування та планування видатків бюджету.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

- розкрито економічну сутність бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку, що ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної архітектури, збалансованості бюджетної системи з урахуванням суспільно-економічного середовища, резильєнтності державних фінансів, результативності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, що надасть можливість підвищення обґрунтованості формування видаткової частини бюджету відповідно до основних напрямів соціально-економічного розвитку країни;

удосконалено:

– підходи щодо формування видатків бюджету в системі державного фінансового забезпечення суспільного розвитку, національної безпеки та оборони, соціального захисту населення, що ґрунтуються на принципах обґрунтованості, транспарентності, дієвості міжбюджетних відносин, посилення відповідальності учасників бюджетного процесу за цільове, ефективне та результативне використання бюджетних коштів, у тому числі посилення фінансово-бюджетної дисципліни розпорядниками бюджетних коштів;

– положення щодо системи перспективного прогнозування та планування видатків бюджету, що обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутніх періодах з урахуванням пріоритетів суспільного розвитку, динаміки соціально-економічних показників, у тому числі здійснено перспективне планування показника питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2027-2029 років;

– підходи щодо визначення інституційних засад системи формування видатків бюджету, що полягають у використанні основних засад інституційної бюджетної архітектури, які визначається сукупністю відповідних бюджетних співвідношень та механізмів у розрізі функціональної, відомчої, економічної, програмної класифікацій бюджетних видатків;

дістало подальшого розвитку:

– положення щодо розвитку програмно-цільового методу планування видатків бюджету, що передбачають орієнтацію на результат при використанні бюджетних коштів, перспективний характер формування видатків бюджету, управління бюджетними ресурсами та бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу;

– узагальнення та систематизація досвіду бюджетного регулювання у сфері видатків у країнах із розвинутою економікою, у тому числі підвищення рівня ефективності видатків бюджету, упорядкування їх структури для стимулювання економічного зростання, дієве використання державного фінансового контролю та аудиту;

– положення щодо посилення взаємозв'язку планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів з передбаченими бюджетними призначеннями річного та середньострокового планування видатків бюджету, що надасть можливість підвищення рівня збалансованості та стійкості фінансово-бюджетних та соціально-економічних відносин.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи, що розкривають сутність та механізми формування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку країни, мають практичне значення у процесі підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування та планування, при розробці та реалізації фінансової політики у сфері видатків бюджету.

Основні висновки та результати дисертаційної роботи використано Секретаріатом Кабінету Міністрів України при опрацюванні проєктів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації бюджетної політики держави (довідка від 05.12.2025р. №67-284/1-25).

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності формування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку країни. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення, результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: «Progressive research in the modern world» (Boston, USA, 2022) ; «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2023 р.); «Topical aspects of modern scientific research» (Tokyo, Japan, 2023); «Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2024 р.); «European congress of scientific discovery» (Madrid, Spain, 2024); «Державна фінансова політика в умовах суспільно-економічних перетворень» (м. Київ, 2025 р.); «Innovations of modern science and education» (Vancouver, Canada, 2025)

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано у 10 наукових працях, у тому числі 3 у наукових фахових виданнях, загальним обсягом 3,1 друк. арк.

Обсяг та структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторінка. Дисертація містить 8 таблиць, 11 додатків, список використаних джерел включає 224 найменування.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Економічна сутність бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку

Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів у країні, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання суспільного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету у контексті реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку. Багато вітчизняних і зарубіжних вчених приділяють значну увагу питанням удосконалення системи управління бюджетними видатками та науковому обґрунтуванню методології визначення їх обсягу і структури на перспективу з урахуванням впливу на соціально-економічний розвиток, що, безперечно, сприяє поглибленню розуміння видатків бюджету як економічної категорії та важливого регулятора соціально-економічних процесів. Однак, незважаючи на такі вагомі кроки, необхідним є подальше поглиблення досліджень у напрямку посилення використання регуляторного потенціалу видатків бюджету, підвищення результативності їх впливу на реалізацію стратегічних завдань економічного і соціального розвитку країни. Досліджуючи сутність видатків бюджету, слід зазначити, що поняття “видатки бюджету” трактують як економічну категорію, а також в матеріальному і правовому аспектах. Видатки бюджету за своєю економічною природою характеризують сукупність економічних відносин, що виникають з приводу розподілу та

використання коштів централізованого бюджетного фонду, призначеного для задоволення суспільних потреб. Бюджетні видатки беруть участь в розподільчих відносинах між державою та юридичними і фізичними особами щодо перерозподілу бюджетних ресурсів між галузями і напрямками державної діяльності, ланками бюджетної системи, регіонами, соціальними верствами населення з метою задоволення загальнодержавних і місцевих потреб та забезпечення виконання державою своїх функцій. В матеріальному аспекті видатки бюджету виступають в якості фондів грошових коштів, що перебувають у розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування та витрачаються на виконання державних функцій. З правової точки зору під видатками бюджету розуміють план розподілу і використання бюджетних коштів на загальнодержавному та місцевому рівнях, який затверджується відповідними представницькими органами. Особливості функціонування видатків бюджету проявляється в тому, що через них відбувається реалізація функцій держави. Сутність видатків бюджету як економічної категорії проявляється через їх функції, у тому числі перерозподільчу, стабілізаційну, алокаційну, регулюючу, стимулюючу, інформаційну, контрольну. Головним завданням бюджетної політики на даному етапі розвитку суспільних відносин є удосконалення використання регулюючої функції бюджетних видатків у досягненні пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. У контексті регулюючої функції, видатки бюджету – інструмент регулювання соціально-економічного розвитку країни, ефективно та результативно використання якого передбачає науково обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету в залежності від стратегічних пріоритетних напрямків та завдань суспільного розвитку з урахуванням циклічності економічних і соціальних процесів. Видатки бюджету як складова державних видатків активно використовуються для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. За допомогою бюджетних видатків держава, забезпечуючи перерозподіл валового внутрішнього продукту, впливає на

соціальну, виробничу, інвестиційну, регіональну, зовнішньоекономічну та інші сфери суспільної діяльності. Слід зазначити, що ступінь їх впливу визначається не лише обсягом валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет, але і їх структурою, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку. Бюджетна політика у сфері видатків дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції економічного розвитку держави та регіонів. Роль держави в економіці багатопланова: створення умов для забезпечення сталого економічного розвитку, стабілізація циклів економічної активності, реагування на зовнішній економічний вплив, створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення, закупівля товарів та послуг, регулювання процесу монополізації на ринку тощо. Здійснюючи бюджетні видатки, держава впливає на процеси виробництва, нагромадження, споживання і інші елементи процесу відтворення. Держава застосовує різні форми впливу на економіку, у тому числі надання субсидій організаціям і населенню, здійснення державних інвестицій, бюджетне фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, досягаючи відповідних змін економічних пропорцій. Державні інвестиції та бюджетна підтримка пріоритетних галузей економіки створюють умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяють підвищенню сукупного попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття. Бюджетні видатки широко використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, вирівнювання регіональних диспропорцій, потреб забезпечення економічного зростання в регіонах та у державі в цілому. Бюджетні видатки здатні активно впливати на економічне зростання завдяки, перш за все, першочерговому фінансуванню пріоритетних галузей економіки, що визначають науково-технічний прогрес, а також бюджетному фінансуванню наукових досліджень і

розробок – існує пряма залежність між видатками бюджету на науку та темпами економічного зростання. Здійснення державних капіталовкладень в інфраструктуру створює умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяє підвищенню попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття [18,27,59,64,67].

Збільшення обсягів та підвищення ефективності витрачання бюджетних видатків на соціально-культурну сферу підвищують життєвий рівень та добробут населення. За допомогою бюджетних видатків відбувається підтримка мало захищених верств населення, обсяг якої відповідає економічним можливостям держави. Видаткова частина бюджету здійснює достатньо вагомий вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку держави. В зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку держави та забезпечення відповідності структури видатків бюджету визначеним стратегічним пріоритетам. Економічна сутність бюджетних видатків як інструменту економічного розвитку ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної архітектури, збалансованості бюджетної системи з урахуванням суспільно-економічного середовища, резильєнтності державних фінансів, результативності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, що надасть можливість підвищення обґрунтованості формування видаткової частини бюджету відповідно до основних напрямів соціально-економічного розвитку країни. У системі бюджетного планування важливе місце займають методи формування видатків бюджету, у тому числі нормативний, балансовий, екстраполяційний, прямого розрахунку, економічного аналізу. Базовим при цьому є балансовий метод, суть якого полягає в обов'язковому збалансуванні обсягу дохідної та видаткової частин бюджету. За допомогою балансового методу встановлюються оптимальні пропорції в розподілі бюджетних коштів між ланками бюджетної

системи і бюджетами різних рівнів, напрямами державної діяльності, бюджетними програмами, розпорядниками бюджетних коштів. Балансова ув'язка доходів і видатків бюджету забезпечує його стійкість, збалансованість, створює необхідні передумови для ефективного і результативного виконання видаткової частини бюджетів усіх рівнів. Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням визначених цілей і пріоритетів економічного розвитку. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів у країні, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання суспільного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету у контексті реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Видатки бюджету за своєю економічною природою характеризують сукупність економічних відносин, що виникають з приводу розподілу та використання коштів централізованого бюджетного фонду, призначеного для задоволення суспільних потреб. Бюджетні видатки беруть участь в розподільчих відносинах між державою та юридичними і фізичними особами щодо перерозподілу бюджетних ресурсів між галузями ланками бюджетної системи, територіями, соціальними верствами населення з метою задоволення загальнодержавних і місцевих потреб та забезпечення виконання державою своїх функцій. Сутність видатків бюджету проявляється через їх функції, у тому числі перерозподільчу, стабілізаційну, регулюючу, стимулюючу, інформаційну, контрольну. Основним завданням бюджетної політики на даному етапі розвитку суспільних відносин є удосконалення використання регулюючої функції бюджетних видатків у досягненні пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. У контексті регулюючої функції, видатки бюджету – інструмент регулювання економічного розвитку, ефективно та результативно використання якого передбачає науково

обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету в залежності від стратегічних пріоритетних напрямів та завдань суспільного розвитку з урахуванням циклічності економічних і соціальних процесів. Видатки бюджету як складова державних видатків активно використовуються для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. За допомогою бюджетних видатків держава, забезпечуючи перерозподіл валового внутрішнього продукту, впливає на соціальну, виробничу, інвестиційну, регіональну, зовнішньоекономічну та інші сфери суспільної діяльності. Слід зазначити, що ступінь їх впливу визначається не лише обсягом валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет, але і їх структурою, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку. Бюджетна політика у сфері видатків дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції економічного розвитку держави та територій. Роль держави в економіці багатопланова: створення умов для забезпечення економічного розвитку, стабілізація циклів економічної активності, реагування на зовнішній економічний вплив, створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення, закупівля товарів та послуг, регулювання процесу монополізації на ринку. Здійснюючи бюджетні видатки, держава впливає на процеси виробництва, нагромадження, споживання, інші складові процесу відтворення. Держава застосовує певні форми впливу на економіку, у тому числі надання субсидій населенню, здійснення державних інвестицій, бюджетне фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, досягаючи відповідних змін економічних пропорцій. Державні інвестиції та бюджетна підтримка пріоритетних галузей економіки створюють умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяють підвищенню сукупного попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття [18,27,59,64,72].

Бюджетні видатки використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, вирівнювання регіональних диспропорцій, потреб забезпечення економічного зростання в регіонах та у державі в цілому. Бюджетні видатки здатні активно впливати на економічне зростання завдяки, перш за все, першочерговому фінансуванню пріоритетних галузей економіки, що визначають науково-технічний прогрес, бюджетному фінансуванню наукових досліджень і розробок, існує пряма залежність між видатками бюджету на науку та темпами економічного зростання. Збільшення обсягів та підвищення ефективності використання бюджетних видатків на соціально-культурну сферу підвищують життєвий рівень та добробут населення. За допомогою бюджетних видатків відбувається підтримка малозахищених верств населення, обсяг якої відповідає економічним можливостям держави. Видаткова частина бюджету здійснює достатньо вагомий вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку держави. В зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку держави та забезпечення відповідності структури видатків бюджету визначеним стратегічним пріоритетам. Видатки бюджету можна класифікувати за наступними основними ознаками: функціональна класифікація видатків бюджету, економічна класифікація видатків бюджету, відомча класифікація видатків бюджету, програмна класифікація видатків бюджету. Розподіл видатків за наведеними класифікаційними ознаками поглиблює розуміння регуляторного потенціалу бюджетних видатків та дозволяє здійснити оцінку ефективності і результативності їх використання. Функціональна класифікація видатків бюджету характеризує напрями використання бюджетних коштів для виконання державою покладених на неї функцій і найчастіше використовується для макроекономічного аналізу, міжнародних порівнянь видатків за функціями, аналізу особливостей бюджетної

політики у різних галузях державної діяльності. Функціональна класифікація складається з розділів, підрозділів і груп: у розділах систематизуються видатки, пов'язані з виконанням функцій держави, в підрозділах і групах ці видатки конкретизуються. Функціональна класифікація видатків бюджету включає видатки на: загальнодержавні функції; оборону; громадський порядок, безпеку та судову владу; економічну діяльність; охорону навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство; охорону здоров'я; духовний і фізичний розвиток; освіту; соціальний захист та соціальне забезпечення. В свою чергу, економічна класифікація видатків бюджету відображає цільове призначення коштів, застосовується для чіткого розмежування видатків бюджету за економічними характеристиками операцій і передбачає єдиний підхід для всіх учасників бюджетного процесу з точки зору виконання бюджету. За економічною класифікацією видатки бюджету поділяються на поточні і капітальні. Поточні бюджетні видатки включають оплату праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату; придбання матеріалів і інвентарю, поточний ремонт; оплату комунальних послуг і енергоносіїв; виплату процентів за зобов'язаннями; поточні трансферти підприємствам, органам державного управління, населенню. Капітальні видатки бюджету включають придбання основного капіталу; капітальний ремонт, реконструкцію та реставрацію; створення державних запасів і резервів; придбання землі і нематеріальних активів; капітальні трансферти підприємствам, органам державного управління, населенню. Програмна класифікація видатків бюджету застосовується при формуванні видаткової частини бюджету за програмно-цільовим методом і щорічно визначається у законі про державний бюджет. Обов'язковою умовою використання програмної класифікації є зв'язок бюджетної програми до функціональної класифікації видатків бюджету, що забезпечує групування бюджетних програм за функціональною класифікацією. Відомча класифікація видатків бюджету містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків за ознакою відповідального

виконавця бюджетних програм, при цьому головні розпорядники бюджетних коштів визначають мережу розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів. Враховуючи міжнародний досвід розвитку бюджетних відносин та необхідність забезпечення економічного зростання, підвищення життєвого рівня населення, вагомим є використання регулюючої моделі суспільного розвитку з посиленням бюджетного складової соціально-економічних процесів, бюджетної ефективності і результативності. Обсяг та склад бюджетних видатків обумовлюється функціями і завданнями держави у забезпеченні суспільного розвитку, здійсненні соціально-економічних перетворень, ступенем державного регулювання економіки, рівнем і динамікою соціально-економічного розвитку, особливостями адміністративно-територіального устрою країни, пріоритетними напрямками суспільної діяльності. Поєднання цих факторів формує систему видатків бюджету країни на певному етапі суспільного розвитку в залежності від динаміки соціально-економічних процесів. Функціональна структура видатків бюджету характеризує загальні цілі державного управління, визначає пропорції розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільної діяльності і виступає індикатором пріоритетності функцій держави. Бюджетне регулювання у сфері видатків доцільно розглядати як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів економічного розвитку. Необхідним є активне використання регулюючої моделі розвитку економіки у напрямку посилення ролі бюджетних видатків у досягненні визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни з одночасним підвищенням результативності використання бюджетних коштів. Питання удосконалення системи бюджетного регулювання у сфері видатків повинні розглядатися у єдиному комплексі з удосконаленням системи перспективного бюджетного прогнозування та планування [1,18,28,64,72].

Наукове обґрунтування особливостей подальшого розвитку системи бюджетного регулювання у сфері видатків з позицій інституційної архітектури

створить передумови для забезпечення її цілісності та збалансованості у середньо- і довгостроковій перспективі та формування ефективного і результативного механізму впливу державної політики у сфері видатків бюджету на соціально-економічний розвиток країни. Система бюджетного регулювання у сфері видатків ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної архітекτονіки та передбачає регулювання обсягу і структури видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету з урахуванням динаміки соціально-економічних процесів, доходів бюджету, державного боргу. Використання науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків надасть можливість підвищити рівень збалансованості бюджетної системи, якість процесу прогнозування і планування видатків бюджету, сприятиме перетворенню бюджетних видатків у дієвий інструмент розвитку суспільних відносин. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання економічного розвитку країни, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету, результативності бюджетної політики. Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів у країні, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання суспільного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету у контексті реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни . Під системою управління видатками

бюджету розуміють сукупність дій учасників бюджетного процесу відповідно до їх повноважень, пов'язаних з формуванням та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів. Система управління видатками бюджету охоплює всі стадії бюджетного процесу, а саме прогнозування, планування і виконання видаткової частини бюджету, контроль за використанням бюджетних коштів. Метод базисного управління видатками бюджету є одним із вагомих методів управління у середньостроковій перспективі, який активно використовується в багатьох зарубіжних країнах. Його сутність полягає в розрахунку обсягу видаткової частини бюджету на підставі базового прогнозу соціально-економічного розвитку країни, який не передбачає суттєвих змін у фінансово-бюджетній політиці. Прогнозний обсяг видаткової частини бюджету розподіляють згідно з пріоритетами бюджетної політики у сфері видатків, визначених у середньострокових програмних документах державного розвитку. Додатковий ресурс від завершення певних бюджетних програм та від приросту доходів бюджету використовується для планування нових бюджетних програм. Сформований таким чином обсяг базового бюджету та нові бюджетні програми може бути визначений як основа для встановлення граничних обсягів бюджетних видатків для головних розпорядників бюджетних коштів у середньостроковій перспективі. Базисний підхід до формування видатків бюджету застосовується з метою дотримання принципу послідовності бюджетної політики, забезпечення завершення реалізації розпочатих бюджетних програм та обмеження зростання нових бюджетних зобов'язань. Програмно-цільовий підхід до управління видатками бюджету передбачає здійснення процесів планування, виконання та контролю за виконанням бюджетних

видатків у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів з обов'язковою оцінкою досягнення суспільно вагомих кінцевих результатів у річній та середньостроковій перспективі. Суттєвими перевагами зазначеного методу є його орієнтація на результат при витрачанні бюджетних коштів, посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за ефективне і результативне використання бюджетних коштів, стратегічний характер формування видатків бюджету, перехід від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу. При застосуванні програмно-цільового методу управління видатками бюджету змінюється характер розробки та реалізації бюджетної політики, який полягає у переміщенні на пряму із забезпечення виконання видатків бюджету на зростання їх ефективності та результативності при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни. Зазначене передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності бюджетних програм щодо обсягів затрат, показників продукту, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання бюджетної програми. Застосування результативних показників надає змогу здійснити оцінку використання бюджетних коштів з точки зору досягнення запланованих результатів, порівняти результати виконання бюджетних програм у динаміці та між розпорядниками бюджетних коштів, визначити результативні бюджетні програми при розподілі обмежених бюджетних ресурсів. Аналіз та оцінка результативності витрачання бюджетних коштів здійснюється за допомогою моніторингу результативності бюджетних програм, що має на меті постійний перегляд та упорядкування складу бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури. Процес удосконалення бюджетного регулювання у сфері видатків потребує модернізації системи державного стратегічного планування та прогнозування, розробки науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного

розвитку країни та галузевих стратегій у певних сферах діяльності держави, формування бюджетної стратегії у сфері видатків із довгостроковими прогностичними показниками, запровадження системи стратегічного планування діяльності розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи середньострокового і поточного планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу, наукового обґрунтування системи оцінки ефективності і результативності бюджетних програм. Вищезазначене створить передумови для досягнення взаємоузгодженості бюджетних видатків із визначеними стратегічними пріоритетами суспільного розвитку та стане важливою передумовою процесу трансформації бюджетних видатків у ефективний інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Досвід застосування середньострокового планування видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу у країнах з розвинутою економікою свідчить про наступні переваги його використання: посилення послідовності, стабільності і результативності бюджетної політики шляхом чіткого формулювання та забезпечення виконання стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку; надання бюджетному процесу рис безперервності та індикативності; раціоналізація розподілу бюджетних ресурсів, враховуючи чіткі довгострокові пріоритети у суспільній діяльності; підвищення рівня результативності системи управління бюджетними видатками; підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за ефективне і результативне використання бюджетних коштів. Виконання пріоритетних завдань суспільного розвитку потребує переосмислення сутності видатків бюджету у процесі регулювання соціально-економічного розвитку, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетного регулювання в цілому, що надасть змогу поглибити розуміння видатків бюджету як економічної категорії та важливого регулятора економічних процесів, підвищити рівень ефективності і

результативності бюджетної політики у сфері видатків. Реалізація науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе передумови для забезпечення стійкого економічного зростання та соціального розвитку, якісного надання державних послуг та проведення перетворень у суспільній діяльності. Інституційні засади формування видатків бюджету у системі державного регулювання економічного розвитку передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу соціально-економічного розвитку, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової бюджету, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку можливе шляхом оптимізації обсягу і структури бюджетних видатків, яка вимагає перерозподілу бюджетних коштів між певними напрямками видатків шляхом аналізу зазначеної структури та результативності витрачання бюджетних коштів. На даному етапі розвитку бюджетних відносин необхідним є активне використання видатків бюджету як ефективного інструменту впливу на динаміку економічного зростання та соціального розвитку країни. При цьому важливим є наукове обґрунтування методології визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету з точки зору її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток. Зазначене закладе підґрунтя для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, підвищення ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань суспільного розвитку [1,18,28,64,67].

Система бюджетного регулювання у сфері видатків є сукупністю фінансово-бюджетних та економічних складових, зокрема, обсяг і структура видаткової частини бюджету, дохідна частина бюджету, дефіцит бюджету,

державний борг, динаміка соціально-економічного розвитку країни, та оптимальних співвідношень між ними. Необхідним є подальший розвиток системи бюджетного планування видатків у напрямку посилення використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків, підвищення раціональності їх розподілу між напрямками суспільного розвитку з урахуванням циклічності соціально-економічних процесів. Важливим є розробка структурно-функціональної моделі системи бюджетного регулювання у сфері видатків, удосконалення системи оцінки результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів виходячи з необхідності забезпечення ефективності використання бюджетних ресурсів та управління результатами бюджетної діяльності, положень щодо визначення інституційних засад системи формування видатків бюджету. Аналітичний метод формування показників видаткової частини бюджету передбачає визначення планових змін у показниках бюджетних видатків порівняно з базовим періодом під впливом певних факторів. Цей метод передбачає здійснення прогнозування та планування бюджетних показників на підставі фактичних показників виконання із врахуванням впливу чинників, які визначатимуть особливості формування показників обсягу і структури видаткової частини бюджету у плановій перспективі. Використання методу екстраполяції при бюджетному плануванні та прогнозуванні передбачає визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету на підставі аналізу динаміки показників її планування і виконання у попередніх періодах. Прогнозування і планування бюджетних видатків повинно базуватися на аналізі динаміки соціально-економічних та бюджетних показників для прогнозу можливих змін макроекономічної і демографічної ситуації з метою розробки антикризових бюджетних заходів й прийняття своєчасних регулюючих дій для забезпечення достатнього обсягу видатків бюджету для задоволення суспільних потреб із одночасним регулюючим впливом структури бюджетних видатків на циклічність соціально-економічних процесів. Слід зауважити, що оптимізація бюджетних видатків з метою досягнення необхідних результатів

потребує попереднього вирішення питань пріоритезації цілей соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу, що знаходить відображення у побудові системи прогнозних і програмних документів державного розвитку. Видатки бюджету як інструмент регулювання соціально-економічних процесів виступають в якості механізму реалізації соціально-економічної політики держави. Для забезпечення ефективної реалізації цієї функції видатків бюджету, крім вищенаведених методів бюджетного планування, застосовують різні принципи та підходи до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Під системою управління видатками бюджету розуміють сукупність дій учасників бюджетного процесу відповідно до їх повноважень, пов'язаних з формуванням та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів. Отже, система управління видатками бюджету охоплює всі стадії бюджетного процесу, а саме прогнозування, планування і виконання видаткової частини бюджету, а також контроль за використанням бюджетних коштів. Метод базисного управління видатками бюджету є одним із найпоширеніших методів управління у середньостроковій перспективі, який активно використовується в багатьох зарубіжних країнах. Його сутність полягає в розрахунку обсягу видаткової частини бюджету на підставі базового прогнозу соціально-економічного розвитку країни, який не передбачає суттєвих змін у фінансово-бюджетній політиці. Прогнозний обсяг видаткової частини бюджету розподіляють згідно з пріоритетами бюджетної політики у сфері видатків, визначених у середньострокових програмних документах державного розвитку. Додатковий ресурс від завершення певних бюджетних програм та від приросту доходів бюджету використовується для планування нових бюджетних програм.

Сформований таким чином обсяг базового бюджету плюс нові бюджетні програми може бути визначений як основа для встановлення граничних обсягів бюджетних видатків для головних розпорядників бюджетних коштів у середньостроковій перспективі. Базисний підхід до формування видатків бюджету застосовується з метою дотримання принципу послідовності бюджетної політики, забезпечення завершення реалізації розпочатих бюджетних програм та обмеження зростання нових бюджетних зобов'язань, не забезпечених реальними бюджетними ресурсами. Програмно-цільовий підхід до управління видатками бюджету передбачає здійснення процесів планування, виконання та контролю за виконанням бюджетних видатків у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів з обов'язковою оцінкою досягнення суспільно вагомих кінцевих результатів у річній та середньостроковій перспективі. Суттєвими перевагами зазначеного методу є його орієнтація на результат при витрачанні бюджетних коштів, посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за ефективне і результативне використання бюджетних коштів, стратегічний характер формування видатків бюджету, перехід від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу. При застосуванні програмно-цільового методу управління видатками бюджету змінюється характер розробки та реалізації бюджетної політики, який полягає у переміщенні акцентів із забезпечення виконання видатків бюджету на зростання їх ефективності та результативності при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Зазначене передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності бюджетних програм щодо обсягів затрат, показників продукту, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання бюджетної програми. Застосування результативних показників дає змогу здійснити оцінку використання бюджетних коштів з точки зору досягнення запланованих результатів, порівняти результати виконання бюджетних програм у динаміці та між розпорядниками бюджетних коштів, визначити найрезультативніші

бюджетні програми при розподілі обмежених бюджетних ресурсів. Аналіз та оцінка результативності витрачання бюджетних коштів здійснюється за допомогою моніторингу результативності бюджетних програм, що має на меті постійний перегляд та упорядкування складу бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури, зупинку неефективних чи недостатньо ефективних програм [18,27,64,67,83].

Основним завданням державної політики у сфері видатків бюджету є оптимізація та економія їх обсягу з одночасним підвищенням ефективності і результативності їх використання з метою забезпечення високої якості державних послуг в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Враховуючи взаємний вплив показників видаткової частини бюджету та соціально-економічних показників розвитку країни, зміни динаміки соціально-економічних процесів призводять до зміни бюджетної політики у сфері видатків, яка, в свою чергу, може регулювати майбутню динаміку соціально-економічного розвитку країни. Оскільки обсяг і внутрішня структура видатків бюджету характеризують перелік, структуру та динаміку стратегічних пріоритетів суспільного розвитку країни, регулюючи ці показники держава здатна реалізовувати гнучку циклічну соціально-економічну політику, яка буде мати на меті результативне вирішення нагальних суспільних потреб на певному етапі розвитку, а також запобігання негативної динаміки економічних процесів та соціального розвитку у майбутньому. На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин необхідним є активне використання видатків бюджету як ефективного інструменту впливу на динаміку економічного зростання та соціального розвитку країни. При цьому важливим є наукове обґрунтування методології визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету з точки зору її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток у регіонах та країні в цілому.

1.2. Видатки бюджету в системі державного фінансового забезпечення суспільного розвитку

Видатки бюджету є ефективним інструментом регулювання суспільного розвитку, який активно використовується для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. Реалізація науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе передумови для забезпечення стійкого економічного зростання та соціального розвитку, якісного надання державних послуг та проведення дієвих перетворень у різних сферах суспільної діяльності. Підвищення ефективності бюджетного регулювання у сфері видатків багато в чому залежить від ступеня розуміння економічної суті цієї системи регулювання, її складових та основних факторів, що визначають її розвиток. Реалізація цілеспрямованої, послідовної та результативної бюджетної політики вимагає обґрунтування системи бюджетного регулювання, яка дозволить формувати узгоджену бюджетну стратегію у сфері доходів і видатків бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, що створить передумови для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. Державна фінансова політика у сфері видатків бюджету передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту та виробництва шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду та зменшення або оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету. Фінансове регулювання у сфері державних видатків суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. Механізм впливу державних видатків на обсяг сукупного попиту та випуску продукції передбачає їх збільшення у періоди економічного спаду та зменшення у періоди економічного зростання,

тим самим здійснюючи відповідний вплив на обсяг сукупного попиту та випуску продукції. Бюджетне регулювання у сфері видатків передбачає оптимізацію їх обсягу і структури з метою досягнення найбільш результативного впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни, враховуючи циклічність економічних і соціальних процесів та стратегічні пріоритети суспільного розвитку. Бюджетне регулювання у сфері видатків як одна з основних складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, обсяг і структура видаткової частини бюджету, дохідна частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, міжбюджетні відносини, соціально-економічний розвиток країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Система бюджетного регулювання у сфері видатків ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної архітекτονіки і передбачає регулювання обсягу та структури видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету з урахуванням динаміки соціально-економічних процесів, доходів бюджету, державного боргу. Інституційна архітектоніка бюджетної системи визначає як найбільш оптимальні бюджетні співвідношення, зокрема, питома вага дохідної та видаткової частин бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету, обсягу державного боргу у валовому внутрішньому продукті, структура доходів і видатків бюджету, державного боргу, джерел фінансування дефіциту бюджету, рівень бюджетної централізації, коефіцієнти міжбюджетного регулювання, так і основні положення бюджетного процесу, що містяться у нормативно-правових актах з питань бюджетного розвитку. Одним з актуальних завдань на даному етапі трансформації фінансово-економічних відносин є розробка основних засад інституційної архітектоніки бюджетного регулювання у сфері видатків, яка визначається сукупністю співвідношень між складовими цієї системи, механізмами їх оптимізації з метою забезпечення ефективного та результативного впливу на динаміку показників економічного і соціального розвитку. Інституційна архітектоніка системи видатків бюджету у системі

державного регулювання суспільного розвитку включає систему правил, норм, законів, організаційних структур та їх оптимальне поєднання і співвідношення, за допомогою яких формуються та реалізуються пріоритетні стратегічні і тактичні цілі соціально-економічного розвитку держави. Інституційні засади формування видатків бюджету у системі державного регулювання економічного розвитку передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу соціально-економічного розвитку, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової бюджету, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Положення адаптивної бюджетної архітекτονіки передбачають розгляд бюджетного регулювання у сфері видатків як динамічної системи, що забезпечує оптимальні співвідношення між її складовими та постійно удосконалюється і адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку, враховуючи його циклічність. Ефективність системи бюджетного регулювання у сфері видатків залежить від ступеня розуміння економічної суті цієї системи, удосконалення теоретичних положень та методологічних основ формування видаткової частини бюджету, враховуючи пріоритетність та циклічність соціально-економічного розвитку. На формування видаткової частини бюджету, яка є одним з основних елементів системи бюджетного регулювання, впливає обсяг дохідної частини бюджету і показник дефіциту бюджету, визначений з урахуванням циклічності економічного розвитку. Для стимулювання економічного зростання доцільним є використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, особливо в умовах певного зменшення податкового навантаження на економіку, проте розмір державного боргу та економічні можливості держави по його обслуговуванню є фактором обмеження обсягу дефіцитного фінансування бюджету. Збільшення видаткової частини бюджету за допомогою дефіциту бюджету може зберігатися і при зростаючій економіці для подальшого стимулювання економічного зростання та

фінансового забезпечення проведення структурних реформ у пріоритетних галузях. В періоди сталого соціально-економічного зростання доцільним є перегляд обсягу і структури видаткової частини бюджету у бік зменшення та оптимізації з метою створення профіциту бюджету, який буде спрямовуватися на поступове зменшення обсягу державного боргу країни. Значення показника дефіциту бюджету залежить від циклу економічних процесів держави та розміру державного боргу. При використанні дефіцитного фінансування бюджету можливим є не збільшення показника співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту при умові, що темпи зростання валового внутрішнього продукту у певному періоді часу перевищуватимуть темпи зростання обсягу державного боргу. В системі бюджетного регулювання у сфері видатків можливим є використання дефіциту бюджету як додаткового джерела бюджетних ресурсів, який не призведе до збільшення показника співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту при умові, що темпи зростання валового внутрішнього продукту у певному періоді часу перевищуватимуть темпи зростання обсягу державного боргу. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення видатків бюджету, використовуючи бюджетний дефіцит, оскільки при зменшенні фактичних споживчих витрат та інвестицій завданням держави є не лише підтримувати бюджетні видатки на постійному рівні, а і по можливості їх збільшувати. Отже, для стимулювання економічного розвитку в певні періоди часу доцільно збільшувати видаткову частину бюджету шляхом створення дефіциту бюджету. Однак, використання механізму дефіцитного фінансування потреб економічного розвитку можливо з врахуванням його впливу на розмір державного боргу та економічних можливостей держави по його обслуговуванню. Для зменшення обсягу державного боргу в періоди сталого економічного зростання при необхідності можливою є оптимізація обсягу

видаткової частини бюджету з метою створення профіциту бюджету, який буде спрямовуватись на погашення державного боргу [18,27,64,67,112].

В умовах обмеженості бюджетних ресурсів фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку можливе шляхом оптимізації обсягу і структури бюджетних видатків, яка вимагає перерозподілу бюджетних коштів між певними напрямками видатків шляхом аналізу зазначеної структури та результативності витрачання бюджетних коштів. При обмеженості бюджетних ресурсів держави пріоритетними залишаються поточні видатки бюджету, в першу чергу, соціального характеру. Однак можливості здійснення бюджетних видатків в значній мірі визначаються доходами, і для того щоб у перспективі отримати додаткові доходи, необхідно у даний час ефективно інвестувати бюджетні кошти. Тому не менш важливим у сфері бюджетної політики з позицій стратегії економічного зростання є сприяння розвитку економіки. При цьому слід зазначити, що це не суперечить соціальній спрямованості бюджету, оскільки реальність соціальних гарантій може бути забезпечена тільки за умови досягнення сталого економічного зростання. Обсяг та структура бюджетних видатків країни визначається особливостями моделі регулювання соціально-економічного розвитку, вибір якої обґрунтовується національними особливостями бюджетного розвитку, а також рівнем, динамікою та фазою розвитку соціальних і економічних процесів у країні. Процес формування видатків бюджету повинен підлягати певним інституційним обмеженням відповідно до етапу економічного і соціального розвитку, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової у бюджеті, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Система бюджетного регулювання у сфері видатків є сукупністю фінансово-бюджетних та економічних складових, зокрема, обсяг і структура видаткової частини бюджету, дохідна частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, динаміка соціально-економічного

розвитку країни, та оптимальних співвідношень між ними. Бюджетне регулювання у сфері видатків повинно базуватися на наступних основних засадах: формування довгострокової бюджетної стратегії у системі державного стратегічного планування та прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів і стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями; програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій та річній перспективі; моніторинг результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Державне стратегічне планування та прогнозування передбачає розробку стратегії соціально-економічного розвитку країни на довгостроковий період, на базі якої формуються галузеві стратегії. Особливого значення на цьому етапі набуває розробка бюджетної стратегії у сфері видатків, яка узгоджує стратегічні галузеві плани та стратегічні плани розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями. На базі стратегічних програмних і прогнозних документів суспільного розвитку здійснюється середньострокове та річне планування видатків бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів. На основі галузевих стратегій і в межах прогнозних обсягів бюджетних коштів головні розпорядники складають стратегічні плани своєї діяльності на середньостроковий період, які визначають головну мету їх діяльності, цілі, завдання, перелік бюджетних програм для їх досягнення та очікувані результати від їх реалізації у річній та середньостроковій перспективі. На підставі аналізу стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів та розроблених на їх виконання бюджетних програм з використанням механізмів взаємодії узгоджуються позиції Міністерства фінансів та головних розпорядників і в результаті формується і затверджується річний та середньостроковий план видатків бюджету.

Процес удосконалення бюджетного регулювання у сфері видатків потребує модернізації системи державного стратегічного планування та прогнозування, розробки науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку країни та галузевих стратегій у різних сферах діяльності держави, формування бюджетної стратегії у сфері видатків із довгостроковими прогнозними показниками, запровадження системи стратегічного планування діяльності розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи середньострокового і поточного планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу, наукового обґрунтування системи оцінки ефективності і результативності бюджетних програм. Вищезазначене створить передумови для досягнення взаємоузгодженості бюджетних видатків із визначеними стратегічними пріоритетами суспільного розвитку та стане важливою передумовою процесу трансформації бюджетних видатків у ефективний інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Реалізація пріоритетних завдань суспільного розвитку потребує переосмислення сутності видатків бюджету у процесі регулювання соціально-економічного розвитку, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетного регулювання в цілому, що надасть змогу поглибити розуміння видатків бюджету як економічної категорії та важливого регулятора економічних процесів, а також підвищити рівень ефективності і результативності бюджетної політики у сфері видатків. Реалізація науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе передумови для забезпечення стійкого економічного зростання та соціального розвитку, якісного надання державних послуг та проведення реформ в різних сферах суспільної діяльності. Важливим є створення дієвої системи оцінки результативності бюджетних програм для раціонального розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками бюджетних коштів і бюджетними програмами. Необхідним є оптимізація обсягу та структури бюджетних видатків з одночасним підвищенням ефективності й

результативності використання бюджетних коштів для забезпечення достатньо високої якості державних послуг за умов обмеженості фінансових ресурсів. Вагомим є, що видатки бюджету відіграють ключову роль як інструмент забезпечення соціально-економічних процесів і є дієвим механізмом реалізації державної економічної політики. Основне завдання бюджетної політики у сфері видатків полягає у забезпеченні оптимального використання бюджетних ресурсів із спрямуванням на економію та підвищення ефективності бюджетних коштів. Особливо актуальним це є в умовах воєнного стану, коли потреба в раціональному використанні бюджетних коштів набуває особливої ваги для підтримання належної якості надання державних послуг. За економічною природою бюджетні видатки відображають сукупність економічних відносин, що виникають у процесі розподілу та використання коштів бюджетного фонду для задоволення суспільних потреб. Особливість їх функціонування полягає в тому, що через видатки бюджету держава реалізує свої ключові функції. Сутність бюджетних видатків як економічної категорії розкривається через їх функції: перерозподільчу, стабілізаційну, регулюючу, стимулюючу та контрольну. Одним із провідних завдань бюджетної політики держави є вдосконалення застосування регулюючої функції видатків для досягнення визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. В рамках реалізації регулюючої функції бюджетні видатки виступають як інструмент впливу на суспільний розвиток, ефективність і результативність якого залежать від обґрунтованого визначення обсягів та структури видаткової частини бюджету відповідно до стратегічних цілей розвитку економіки. Для підвищення результативності бюджетної політики у вирішенні пріоритетних завдань розвитку держави необхідно посилити роль бюджетних видатків як дієвого інструменту стимулювання економічного зростання. Обсяг та структура бюджетних видатків формуються під впливом функцій та завдань держави щодо забезпечення суспільного розвитку, проведення соціально-економічних трансформацій, рівня державного регулювання економіки, темпів

і динаміки економічного розвитку, визначених пріоритетних напрямів суспільної діяльності. Сукупність цих чинників формує систему бюджетних видатків на певному етапі розвитку суспільства відповідно до динаміки соціально-економічних процесів [18,28,64,67,80].

Головним завданням політики у сфері бюджетних видатків є оптимізація їх обсягу та структури з одночасним підвищенням ефективності й результативності використання бюджетних коштів для забезпечення достатньо високої якості державних послуг за умов обмеженості фінансових ресурсів. Враховуючи тісний взаємозв'язок між бюджетними видатками та соціально-економічними показниками розвитку країни, зміни у динаміці суспільних процесів потребують коригування бюджетної політики у сфері видатків, що у свою чергу дозволяє впливати на майбутній розвиток держави. Обсяг та внутрішня структура бюджетних видатків відображають перелік і пріоритети суспільного розвитку, держава може впроваджувати виважену соціально-економічну політику, яка орієнтована на задоволення актуальних потреб суспільства, запобігання негативним тенденціям в економічній та соціальній сфері у майбутньому. Планування бюджетних видатків має базуватися на ретельному аналізі соціальних і економічних показників, що дозволить прогнозувати можливі зміни у макроекономічній та демографічній ситуації, розробляти відповідні бюджетні заходи й приймати своєчасні регулюючі рішення для забезпечення належного обсягу видатків, який би одночасно відповідав потребам суспільства та сприяв розвитку соціально-економічних процесів. При цьому допускається застосування обґрунтованого рівня бюджетного дефіциту. В умовах обмежених ресурсів фінансове забезпечення суспільного розвитку можливе за умови оптимізації видаткової частини бюджету з урахуванням основних соціально-економічних пріоритетів . Бюджетне регулювання у сфері видатків спрямоване на оптимізацію їх обсягу і структури для забезпечення максимально ефективного впливу на соціально-економічний розвиток. Підвищення ефективності цієї системи залежить від

розуміння її економічної суті, вдосконалення теоретичних і методологічних підходів до формування видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетності та циклічності розвитку. Бюджетне регулювання як складова системи державного управління включає такі компоненти, як видаткова та дохідна частини бюджету, бюджетний дефіцит, державний борг, міжбюджетні відносини. Збільшення бюджетних видатків через дефіцит бюджету може залишатися актуальним і під час економічного зростання для підтримки темпів економічного розвитку та фінансування структурних перетворень у пріоритетних секторах економіки. Використання дефіциту бюджету як додаткового джерела фінансування можливе за умови, що темпи зростання ВВП перевищують темпи збільшення державного боргу. У періоди стійкого економічного розвитку доцільно переглядати обсяги та структуру видатків бюджету, що сприятиме скороченню державного боргу. Запровадження ефективної системи бюджетного регулювання у сфері видатків створить передумови для сталого економічного зростання, соціального розвитку, забезпечення якісних державних послуг та проведення результативних перетворень в основних сферах суспільного життя. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що в періоди рецесії або трансформаційних змін бюджетне регулювання посилюється через реалізацію системи державного регулювання, що супроводжується збільшенням бюджетних видатків і зміною їх структури для стимулювання попиту та економічного зростання. Видатки бюджету відіграють ключову роль як інструмент забезпечення соціально-економічних процесів і є дієвим механізмом реалізації державної економічної політики. Основне завдання бюджетної політики у сфері видатків полягає у забезпеченні оптимального використання бюджетних ресурсів із спрямуванням на економію та підвищення ефективності бюджетних коштів. Особливо актуальним це є в умовах воєнного стану, коли потреба в раціональному використанні бюджетних коштів набуває особливої ваги для підтримання належної якості надання державних послуг. Водночас соціально-економічні показники

розвитку держави перебувають у постійному взаємозв'язку з бюджетною політикою, зокрема її видатковою частиною. Будь-які зміни в суспільних процесах ініціюють трансформацію бюджетної політики, що суттєво впливає на динаміку соціально-економічного розвитку країни. Для раціонального та результативного розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками бюджетних коштів і бюджетними програмами важливо створити ефективну систему оцінки результативності бюджетних програм. Така система дозволяє оптимізувати перелік програм, удосконалювати їхню внутрішню структуру, виявляти програми з низькою ефективністю, економити бюджетні ресурси та спрямовувати зекономлені кошти на підтримку більш пріоритетних напрямів. Вагомим елементом такої системи є моніторинг результативності бюджетних програм, що здійснюється шляхом порівняння запланованих і фактичних показників виконання програм за критеріями витрат, обсягу виробленого продукту, рівня ефективності та якості. Узагальнюючий коефіцієнт результативності дозволяє комплексно оцінити успішність реалізації бюджетної програми. Система бюджетного регулювання у сфері видатків може бути ефективно відображена через структурно-функціональну модель, побудовану на концепціях адаптивної бюджетної архітекτονіки, що передбачає регулювання обсягу та структури видаткової частини бюджету, рівня бюджетного дефіциту з урахуванням змін соціально-економічних процесів, динаміки бюджетних доходів та показників державного боргу. Зазначене надає можливість підвищити стійкість і збалансованість бюджетної системи, покращити якість процесу формування бюджетних видатків. Відповідно, це сприятиме трансформації бюджетних видатків у вагомий інструмент стимулювання соціально-економічного розвитку держави. Система управління видатками бюджету являє собою сукупність дій учасників бюджетного процесу, що реалізуються в межах їхніх повноважень і пов'язані з формуванням, розподілом та використанням бюджетних коштів, а також із здійсненням контролю за дотриманням вимог бюджетного законодавства.

Ці дії спрямовані на досягнення визначених цілей, виконання завдань і досягнення конкретних результатів діяльності відповідних суб'єктів управління, із забезпеченням ефективного, результативного та цільового використання бюджетних ресурсів. Одним із найбільш поширених методів середньострокового управління бюджетними видатками, що активно використовується у практиці багатьох зарубіжних країн, є метод базисного управління, сутність якого полягає у розрахунку обсягу видатків бюджету на основі базового прогнозу соціально-економічного розвитку держави. Визначений прогнозний обсяг бюджетних видатків розподіляється відповідно до пріоритетів бюджетної політики, що формуються в середньострокових стратегічних та програмних документах розвитку країни. На базі такого розрахунку формується обсяг базового бюджету, до якого додаються ресурси, необхідні для реалізації нових бюджетних програм. Отриманий сукупний обсяг може виступати основою для встановлення граничних меж видатків для головних розпорядників бюджетних коштів у середньостроковому періоді. Базисний підхід до планування видатків бюджету застосовується для забезпечення послідовності бюджетної політики, завершення розпочатих програм, обмеження розширення нових бюджетних зобов'язань, не забезпечених реальними фінансовими ресурсами [18,27,64,72,80].

Аналітичний метод формування показників видаткової частини бюджету передбачає визначення планових змін у бюджетних видатках порівняно з базовим періодом на основі впливу певних економічних, соціальних, фінансових чинників. Цей підхід базується на аналізі фактичних результатів виконання бюджету за попередні періоди та включає прогнозування й планування відповідних бюджетних показників з урахуванням чинників, що впливатимуть на обсяг і структуру видаткової частини бюджету в майбутньому. Застосування цього методу дозволяє здійснювати більш точне обґрунтування планових обсягів видатків завдяки поглибленому аналізу тенденцій і змін у бюджетному процесі. Планові показники формуються на

основі порівняльного аналізу минулих і поточних даних, оцінки факторів, які можуть змінити бюджетні пропорції в наступних періодах. До таких факторів належать, зокрема, зміни у законодавстві, пріоритети державної політики, соціально-економічні виклики, динаміка макроекономічних показників тощо. У межах аналітичного методу активно використовується метод екстраполяції, який передбачає визначення прогнозного обсягу й структури бюджетних видатків шляхом продовження тенденцій, що спостерігалися у попередніх періодах. Такий підхід ґрунтується на аналізі динаміки планових і фактичних показників попередніх бюджетних циклів і дає змогу сформувані обґрунтовані прогнозні параметри бюджету, підвищуючи рівень передбачуваності та обґрунтованості формування видаткової частини бюджету. Вагомим інструментом фінансового управління є програмно-цільовий підхід формування бюджетних видатків. Цей метод передбачає здійснення планування, реалізації та контролю витрачання бюджетних коштів у розрізі розпорядників бюджетних коштів з обов'язковим урахуванням досягнення суспільно значущих результатів як у річному, так і в середньостроковому горизонті. Основними перевагами цього підходу є орієнтація на кінцевий результат, підвищення відповідальності розпорядників за ефективність використання коштів, стратегічний підхід до формування видатків, перехід від управління ресурсами до управління результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу. Застосування програмно-цільового підходу посилює значимість бюджетної результативності та ефективності у процесі досягнення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку держави. Це потребує розробки чітких кількісних і якісних показників результативності, які охоплюють обсяг витрат, кількість та якість виробленого продукту, рівень ефективності та інші характеристики, що відображають ступінь досягнення запланованих результатів бюджетних програм. Оцінка ефективності бюджетних видатків здійснюється через постійний моніторинг результативності реалізації бюджетних програм. Такий моніторинг передбачає

систематичний перегляд та оптимізацію переліку програм, вдосконалення їхньої внутрішньої структури, а за потреби припинення фінансування неефективних бюджетних програм. Це забезпечує підвищення загальної результативності використання бюджетних ресурсів і посилює адресність та обґрунтованість фінансування державних пріоритетів. Визначення стратегічних напрямів бюджетної політики у сфері видатків передбачає перехід від управління ресурсами до управління результатами. Це потребує запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності, що забезпечить оптимальний розподіл бюджетних ресурсів на підставі загального рівня досягнутих результатів і відповідності програм стратегічним пріоритетам держави. В цьому контексті програмно-цільовий метод управління бюджетними видатками виступає як ефективна методологія, що охоплює прогнозування, планування, виконання та контроль реалізації видаткової частини бюджету в розрізі бюджетних програм. Цей метод базується на тісному зв'язку між обсягами виділених бюджетних коштів і рівнем досягнутих результатів. Програмно-цільовий підхід спирається на стратегічні плани розвитку окремих галузей та стратегічні плани діяльності розпорядників бюджетних коштів. Основними перевагами програмно-цільового підходу є його орієнтація на кінцевий результат, довгостроковий характер формування видаткової частини бюджету, перехід від ресурсного до результативного управління бюджетом, а також всеохоплюючий характер від етапу планування до контролю та оцінки ефективності реалізованих заходів. Цей підхід створює умови для забезпечення адаптивності бюджетної політики та її здатності своєчасно реагувати на виклики соціально-економічного розвитку, що є особливо важливим в умовах воєнного стану. Такі дослідження мають визначальне значення для ухвалення обґрунтованих рішень щодо оптимального використання обмежених бюджетних ресурсів і забезпечення стійкого розвитку держави [1,28,64,72,80].

Основною метою при формуванні видаткової частини бюджету має стати обґрунтоване визначення її обсягу та структури задля досягнення визначених стратегічних пріоритетів суспільного розвитку. Бюджетна політика в країнах із розвинутою економікою характеризується посиленням регулюючої функції бюджетних видатків у вирішенні ключових завдань економічного та соціального розвитку. Особливо важливою ця функція стає у періоди економічної рецесії, трансформаційних змін економіки, коли зростає потреба у посиленні бюджетного впливу через збільшення обсягів видатків на стимулювання внутрішнього попиту та забезпечення економічного зростання. Бюджетна політика як один із дієвих інструментів державного впливу на соціально-економічні процеси має формуватися на основі стратегічних державних пріоритетів, результативності та ефективності бюджетних видатків та повинна враховувати актуальні тенденції розвитку економіки, соціальної сфери та демографічних змін у країні. Це дозволить створити комплексну систему бюджетного управління, що буде здатною забезпечити ефективне функціонування країни та сприяти її сталому соціально-економічному розвитку. Досвід провідних країн із розвинутою економікою показує, що ефективне застосування бюджетних видатків як інструменту регулювання економічних і соціальних процесів сприяє зміцненню бюджетної системи, забезпечує достатньо високі темпи економічного зростання та підтримує соціальну стабільність. Бюджетні видатки як інструмент регулювання соціально-економічних процесів є механізмом реалізації державної економічної політики. Головним завданням політики у сфері бюджетних видатків є оптимізація їх обсягу та структури з одночасним підвищенням ефективності й результативності використання бюджетних коштів для забезпечення суспільного розвитку за умов обмеженості фінансових ресурсів.

1.3. Формування бюджетних видатків в країнах із розвинутою економікою

На етапі трансформації економіки необхідним є проведення поглибленого аналізу бюджетного регулювання у сфері видатків та його впливу на соціально-економічний розвиток держави і регіонів, а також дослідження систем бюджетного регулювання у сфері видатків, що склалися в зарубіжних країнах. Це сприятиме поглибленню розуміння видатків бюджету як економічної категорії та важливого регулятора соціально-економічних процесів. Передовий зарубіжний досвід свідчить про необхідність системного підходу до бюджетного регулювання у сфері видатків, оскільки воно має на меті забезпечення оптимального розподілу бюджетних коштів для забезпечення результативності суспільно вагомих заходів, розробка яких лежить у площині державного регулювання соціально-економічного розвитку. Саме тому в більшості зарубіжних країн ефективна система бюджетного регулювання передбачала структурні реформи у більшості галузей державного управління, для чого розроблялися відповідні галузеві стратегії реформування у рамках єдиного довгострокового стратегічного державного документа. Одним з головних завдань бюджетної політики є подальше удосконалення використання регулюючої функції бюджетних видатків у досягненні пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Як свідчить світовий досвід, в періоди економічних криз та на перехідних етапах економічних перетворень посилення бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку призводило до забезпечення макроекономічної стабільності і більш високих темпів економічного зростання. Активне використання видатків бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку розпочалося з часів світової економічної кризи 30-х років ХХ століття. Кейнсіанська теорія державних фінансів (Дж.Кейнс, А.Хансен, П.Самуельсон, А.Лернер, Р.Масгрейв, Г.Екклі, У.Хеллер,

Дж.Пекман, Дж.Хікс) розглядала бюджет як вагомий інструмент регулювання сукупного попиту. Згідно зазначеної теорії, в умовах економічного спаду держава має скорочувати податкове навантаження на економіку і збільшувати видатки бюджету, допускаючи бюджетний дефіцит і посилюючи тим самим додатковий попит в економіці. В умовах економічного зростання бюджетне регулювання має стримувати сукупний попит, збільшуючи податкове навантаження та зменшуючи видатки бюджету. Дефіцити бюджету могли зберігатися і при зростаючому виробництві для стимулювання економіки та досягнення ще більших темпів зростання, однак проблемам накопичення державного боргу, зростання інфляції у кейнсіанській теорії не приділялося достатньо уваги. Криза державного регулювання на основі кейнсіанського вчення у 70-х роках ХХ століття стимулювала до пошуку нових більш ефективних методів державного регулювання соціально-економічного розвитку. У 80-тих роках ХХ століття державне регулювання економіки в розвинутих країнах починає спиратися на теорію “економіки пропозиції” (Р.Хол, Г.Талок, Й.Броузон, М.Ротбот, А.Лаффер), однією з основних ідей якої було сприяння підприємництву шляхом зменшення втручання держави в економічні процеси. Важлива роль при цьому відводилась державним фінансам, зокрема, зменшенню податкового навантаження на економіку та обсягу державних видатків. Представники теорії “економіки пропозиції” намагалися шляхом одночасного скорочення податкового навантаження і державних видатків зменшити державне втручання в економіку, уповільнити інфляцію та прискорити темпи економічного зростання. Зменшення інфляції шляхом скорочення державних видатків призводило до стримування економічного зростання, однак представники зазначеної теорії вважали, що очікуване зростання виробництва, пов’язане із зменшенням податкового навантаження на економіку, вирішить цю проблему. Зміна підходів до державного регулювання економіки – перехід від «економіки попиту» до «економіки пропозиції» – безперечно, сприяло активізації економічної

активності, однак не вирішувало головної проблеми – забезпечення збалансованості державних фінансів. Деклароване зменшення втручання уряду в економіку країн супроводжувалось, тим не менш, зростанням державних видатків, що фактично свідчило про збільшення впливу держави на економічні процеси. Німецький економіст А.Вагнер ще у ХІХ столітті зазначав, що у розвинутих країнах бюджетні видатки мають тенденцію до зростання, що позитивно впливає на темпи росту промислового виробництва. Він визначив, що темпи зростання державних видатків у розвинутих країнах випереджають темпи зростання промислового виробництва і сформулював “закон зростаючої державної активності”, згідно з яким державні видатки в країнах, де розвивається економіка, повинні зростати швидше, ніж обсяги виробництва. Зазначене було зумовлено постійним розширенням та ускладненням державних функцій, зокрема, створення умов для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, стабілізація циклів економічної активності, реагування на зовнішній економічний вплив, створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення, закупівля товарів та послуг, регулювання процесу монополізації на ринку тощо. Якщо до 80-х років минулого століття найбільш ефективним інструментом державної політики стимулювання економічного зростання у перехідних економіках було здійснення державних інвестицій в окремі стратегічні і пріоритетні галузі та використання інших важелів прямої державної участі в економіці, то в останній чверті ХХ століття відбулося суттєве переосмислення ролі держави у регулюванні економічного розвитку. Згідно із сучасними поглядами вчених-економістів, основна роль держави в стимулюванні економічного розвитку полягає в забезпеченні сприятливих і рівних умов ведення бізнесу для всіх суб’єктів економічної діяльності. Для вирішення цього завдання зусилля держави повинні бути сконцентровані на двох найважливіших напрямках – підтримці макроекономічної стабільності та удосконаленні інституційного

середовища. Дослідження зарубіжних вчених-економістів доводять наявність стійкого кореляційного зв'язку між якістю інститутів і довгостроковими темпами економічного зростання. В багатьох дослідженнях з цих питань на основі виявлення причинно-наслідкового зв'язку між ефективністю інститутів і темпами економічного зростання доводиться необхідність створення інституційної бази для забезпечення сталого економічного зростання. Обсяг та структура бюджетних видатків держави визначається специфікою соціально-економічної моделі, яка реалізується урядом. Як свідчить світовий досвід, еволюція розвитку ринкової економіки характеризується використанням двох моделей – регулюючої та ліберальної. Вони різняться за характером і ступенем впливу держави на соціально-економічні процеси. В регулюючій моделі соціально-економічного розвитку держава відіграє активну роль як у регулюванні економічних процесів, так і у забезпеченні соціального захисту громадян. Вибір тієї чи іншої моделі обґрунтовується рівнем та фазою розвитку економічних процесів у державі, враховуючи циклічність економічного розвитку. В періоди економічних криз та на перехідних етапах економічних реформ спостерігається посилення державного регулювання шляхом реалізації регулюючої моделі соціально-економічного розвитку. При досягненні стабільності і конкурентоспроможності економічної системи країни починається поступовий перехід до ліберальної моделі соціально-економічного розвитку. Зарубіжні вчені зазначають, що для періодів функціонування регулюючої моделі соціально-економічного розвитку притаманні більший рівень стабільності і більш високі темпи економічного зростання. Зокрема, у США в період лібералізації після Першої світової війни (1919-1937 роки) середньорічні темпи зростання ВВП дорівнювали 1,84 відсотка, у фазі регулювання після Другої світової війни (1948-1973 роки) вони підвищились до майже 4 відсотків, а сучасна ліберальна фаза розвитку характеризується 3 відсотками відповідно [18,59,64,83,112,116-119].

Оптимального обсягу бюджетних витратків держави економічною наукою не встановлено, тому кожна країна, залежно від соціально-економічних, політичних, історичних та культурних умов, відпрацьовує власні механізми їх функціонування та визначає їх роль і межі. Фахівці Міжнародного валютного фонду та Європейського центрального банку зазначають, що впродовж останнього століття державні витрати і доходи зростали набагато швидшими темпами, ніж ВВП, підтверджуючи тим самим, що «концепція великого уряду» сьогодні переживає свій розквіт. В зарубіжній науковій економічній літературі сформувалось декілька концепцій, які обґрунтовують тенденції випереджального розвитку державних витратків. Теорія викликів соціального середовища М.Олсона пояснює зростання державних витратків викликами соціального середовища (НТП, демографічні зрушення) і розвиток ідеї держави загального добробуту є необхідною відповіддю на ці вимоги. Зокрема, зростання кількості населення та урбанізація викликають необхідність посилення соціальної політики, надання державних послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього природного середовища, а технологічні перетворення призводять до збільшення державного інвестування у сферу освіти і науки тощо. Німецький економіст Адольф Вагнер на основі аналізу історичних та статистичних даних сформулював закон зростання державних витрат, яке пов'язане з розширенням державних і громадських потреб, удосконаленням механізмів реалізації соціальної політики і політики фінансування суспільних благ в державах загального добробуту. Американський вчений В.Баумоль зростання державних витратків пояснював необхідністю регулювання пропорцій виробництва, оскільки виробництва з високим ступенем технологічного розвитку тяжіють до приватного сектора, тоді як низькотехнологічні галузі, які не мають значного потенціалу, функціонують в межах державного сектора, що потребує спрямування до них значних ресурсів. Австрійський економіст Людвіг фон Мізес досліджуючи тенденції зростання обсягу державних

видатків, сформулював теорію «нафтової плями», згідно з якою втручання держави в економіку розповсюджується як нафтова пляма: запровадження державного регулювання в одній сфері спричиняє необхідність регулювання інших сфер. Американський вчений економіст Ф.Гершенкорн відмічав, що країни з трансформаційною економікою завжди характеризуються значним обсягом державного сектору та більш розвинутим державним регулюванням економіки. Держава виступає каталізатором економічних перетворень через акумуляцію цілеспрямованих зусиль на технічне переозброєння галузей, наукові програми, структурну політику, зростання інвестицій. Усі вищенаведені концепції акцентують увагу на безсумнівній необхідності зростання ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку країни, по-різному трактуючи лише причини необхідності державної активності. Перспективне прогнозування видатків бюджету як складова бюджетного регулювання використовується у багатьох країнах з розвинутою економікою. Для забезпечення функціонування системи перспективного бюджетного прогнозування на достатньо високому рівні якості, необхідним є врахування передового міжнародного досвіду з цього питання. В деяких країнах перспективне бюджетне прогнозування стало невід'ємною частиною формування річного бюджету і виступає ефективним інструментом управління бюджетними видатками, в інших – перспективні оцінки забезпечують тільки інформаційне підґрунтя для прийняття управлінських рішень. В країнах з розвинутою економікою на початковому етапі впровадження перспективного бюджетного прогнозування зіткнулися з певними проблемами, зокрема, тенденцією до завищення показників економічного розвитку і обсягу бюджетних ресурсів у прогнозованому періоді, а також схильністю розпорядників бюджетних коштів сприймати середньо- та довгострокові прогнози видатків як затвердені показники. У подальшому це ускладнювало скорочення видатків навіть тоді, коли ставало очевидним, що базові економічні прогнози були занадто оптимістичними, або

коли змінювались пріоритети політики уряду. В багатьох випадках перспективне прогнозування розглядалося більшістю розпорядників бюджетних коштів як механізм визначення нових програм та виділення на них коштів у бюджетах наступних років. Однак, починаючи приблизно з середини 80-х років минулого століття перспективне прогнозування бюджетних видатків поступово перетворилися з інструменту визначення нових програм на інструмент ефективного розподілу бюджетних ресурсів за умов жорстких бюджетних обмежень. У деяких розвинутих країнах це знайшло своє відображення у бюджетних нормах, які встановлювали, що перспективні бюджетні показники повинні базуватися на незмінній політиці і бути лише оцінками майбутніх бюджетних видатків нині діючих бюджетних програм.

Як переконує досвід країн з розвинутою економікою, підготовка перспективної макроекономічної і фінансово-бюджетної системи прогнозів є необхідною умовою складання результативного бюджету. До того ж вона вимагається від країн-членів Європейського Союзу. Згідно Договору про стабільність і розвиток з 1997 року країни-члени Європейського Союзу повинні розробляти та представляти довгострокові програми досягнення стабільності або програми конвергенції, які повинні передбачати: середньо- та довгострокові пріоритетні цілі бюджетної політики; прогноз очікуваної динаміки макроекономічних показників у середньо- та довгостроковій перспективі, зокрема, зростання реального ВВП, інфляції, рівня зайнятості, державних капіталовкладень тощо; заходи бюджетної політики щодо реалізації пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку країни, в тому числі оцінку їх кількісного впливу на бюджетні показники; аналіз чутливості, який передбачає оцінку можливих економічних і політичних змін, які впливатимуть на хід виконання бюджету у середньо- та довгостроковій перспективі. Крім вищезазначених програм, країни-члени Європейського Союзу готують прогнозні багаторічні бюджети [18,59,64,83,112,116].

У більшості країн з розвинутою економікою галузеві міністерства та відомства розробляють стратегічні плани, які визначають місію відомства (головну мету його діяльності), цілі, завдання, план дій та очікувані результати у довгостроковій перспективі (зазвичай, на період від 3 до 10 років) у відповідності до встановлених пріоритетів соціально-економічного розвитку, які визначаються у програмних документах уряду. Стратегічні плани розпорядників бюджетних коштів повинні відповідати наступним вимогам: вказувати на основні завдання міністерства (відомства); визначати узагальнені і конкретні цілі, яких необхідно досягти в середньо- та довгостроковій перспективі; охоплювати період до 10 (десяти) років і бути сумісними із середньо- та довгостроковим прогнозами видаткової частини бюджету; визначати основні і допоміжні види діяльності, що необхідні для досягнення пріоритетних завдань з уникненням дублювання функцій; містити перелік бюджетних програм, що виконуються для реалізації визначених цілей; включати аналіз результатів від реалізації бюджетних програм у кількісному та якісному вимірах; включати детальні пропозиції щодо змін граничних обсягів бюджетних видатків та плани щодо їх управління у довгостроковій перспективі. Стратегічне планування є неперервним процесом, який передбачає постійну, поглиблену роботу органів державного управління щодо планування своєї діяльності з метою ефективного і результативного виконання своїх функцій. Макроекономічні та бюджетні прогнози на довгострокову перспективу повинні включати кілька варіантів розвитку подій, розрахованих на основі різних припущень, враховуючи коливання світових цін на нафту, зміни обмінного курсу та облікових ставок тощо. Як правило, довгостроковий бюджет містить узагальнені дані щодо обсягу і структури видаткової частини бюджету, які поступово конкретизуються при наближенні до показників середньо- та короткострокового (річного) плану бюджетних видатків. Для країн-членів Європейського Союзу Маастрихтська угода передбачає певні обмеження, яких слід дотримуватися при перспективному прогнозуванні

бюджетних показників, зокрема, щодо відношення бюджетного дефіциту до ВВП (менше 3% ВВП) та відношення державного боргу до ВВП (не більше 60% ВВП). Забезпечення виконання цих критеріїв є дуже важливим для країн-кандидатів у члени ЄС у контексті їх успішної європейської інтеграції. Показники відношення обсягу і структури бюджетних видатків до ВВП є важливими індикаторами ступеня регулювання державою соціально-економічних процесів. Деякі країни (зокрема, США) ставлять за мету зменшення зазначених відношень, щоб сприяти розширенню приватного сектора економіки. Частка бюджетних видатків у ВВП протягом останніх десятиріч суттєво зросла як у країнах з розвинутою, так і трансформаційною економікою, однак причини такого зростання та структура видатків для цих країн мають суттєві відмінності. Розвинуті країни віддають перевагу розвитку інфраструктури надання суспільних послуг, проведенню фундаментальних наукових досліджень, створенню нових технологій та удосконаленню інституційного середовища. У країнах з перехідною економікою першочерговими завданнями держави є створення умов для сталого розвитку галузей економіки та підвищення їх конкурентоспроможності, стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку, формування нових інституцій. Найбільший середній показник питомої ваги державних видатків у ВВП за період 2011-2023 років спостерігається у Швеції – 54,8 %, Данії – 54,2%, Франції – 53,4%, Фінляндії – 52,8%, Бельгії – 52,5%, Австрії – 51,2%.. Найменший середній показник питомої ваги державних видатків у ВВП за зазначений період спостерігається у Румунії – 36,4%, Болгарії – 37,2%, Литві – 37,8%, Естонії – 39,2%, Латвії – 39,4%. Середньострокове планування видатків бюджету, яке застосовується у бюджетному процесі більшості розвинутих країн, передбачає застосування різних принципів і підходів до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Аналіз міжнародного досвіду перспективного

бюджетного планування дозволяє визначити наступні основні переваги застосування середньострокового планування видатків бюджету: підвищення рівня ефективності і послідовності бюджетної політики шляхом визначення пріоритетів соціально-економічного та бюджетного розвитку у середньостроковій перспективі; вибір раціональних способів бюджетного забезпечення запланованого рівня економічного і соціального розвитку на підставі аналізу рівня ефективності та результативності використання бюджетних ресурсів. Метод програмного бюджетування полягає у формуванні видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм, показники виконання яких виступали критеріями для оцінювання рівня ефективності використання бюджетних коштів. Слід зауважити, що за умов застосування такого методу формування видатків бюджету процес контролю за виконанням акцентується на досягненні запланованих показників бюджетних програм без аналізу рівня результативності використання бюджетних коштів та досягнення конкретних суспільно вагомих результатів державної діяльності. Метод програмного бюджетування використовували переважно в країнах ЄС, США та Австралії до його трансформування у програмно-цільове бюджетування. Одним з найпоширеніших методів управління видатковою частиною бюджету у середньостроковій перспективі є метод базисного управління, який активно використовується в багатьох зарубіжних країнах. Його сутність полягає в розрахунку обсягу видаткової частини бюджету на підставі базового прогнозу соціально-економічного розвитку країни, який не передбачає суттєвих змін у фінансово-бюджетній політиці. Прогнозний обсяг видаткової частини бюджету розподіляють згідно з пріоритетами бюджетної політики у сфері видатків, визначених у перспективних програмних документах державного розвитку. Зазначені середньострокові прогнозні розрахунки обсягу і структури бюджетних видатків виступають в якості суворих бюджетних обмежень для головних розпорядників бюджетних коштів. Додатковий ресурс від завершення певних бюджетних програм та від

приросту доходів бюджету використовується для планування нових бюджетних програм. Як свідчить передовий зарубіжний досвід, ефективним методом управління видатковою частиною бюджету у середньостроковій перспективі є програмно-цільовий підхід до формування видатків бюджету. При застосуванні програмно-цільового методу управління видатками бюджету змінюється характер розробки і реалізації бюджетної політики, який полягає у зміщенні акцентів із забезпечення виконання бюджетних програм на зростання їх ефективності і результативності при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Зазначене передбачає розробку кількісних і якісних показників результативності бюджетних програм, які характеризують рівень досягнення конкретних цілей соціально-економічного розвитку країни. Програмно-цільовий метод набув поширення спочатку у приватному секторі економіки розвинутих країн. Для того, щоб відстежити чіткий зв'язок між ефективністю діяльності виробничих компаній і консолідованими фінансовими ресурсами, керівництво згрупувало подібні послуги у конкретні програми. Кошти, що розподілялися у державному секторі, потребували не меншої уваги. Платники податків, які “інвестують” свої податкові відрахування у державні програми, розраховують на те, що необхідні результати будуть досягнуті за рахунок найменших витрат. У 1907 році приватна організація “Нью-Йоркське бюро досліджень” опублікувала працю “Складання муніципального бюджету”, в якій розглядалися такі елементи державного управління як планування, складання програм та аналіз результативності. Опублікований у 1916 році урядовий документ “Елементи складання бюджету штату” зробив значений внесок у розробку бюджетування штатів США, оскільки мав на меті привнести у державні організації бюджетної сфери практичні прийоми зіставлення витрат та результатів, що застосовувалися у підприємницькому секторі. Фінансова криза 30-х років ХХ століття, пов'язана з початком великої депресії, ще раз наголосила на значенні результативного бюджетного планування. У 40-х роках минулого століття

Комісія з організації законодавчої гілки США рекомендувала федеральному уряду ухвалити бюджет у розрізі функцій, напрямків діяльності та програм, який вона назвала “Бюджетом результативності”. Неспроможність тогочасних бюджетів розв’язувати проблеми ефективного довгострокового прогнозування, в першу чергу в галузі озброєння, спонукала науково-дослідні корпорації США у середині 50-х років минулого століття вивчати нетрадиційні бюджетні ідеї, зокрема, проводити більш поглиблені дослідження щодо застосування програмно-цільового методу планування у бюджетному процесі. Вперше програмно-цільовий метод до складання бюджету було застосовано у Міністерстві оборони США в середині 1960-х років міністром Робертом Макнамарою, який ознайомився з особливостями цього методу в автомобілебудівній компанії “Ford”. У Міністерстві оборони США програмно-цільовий метод формування бюджету отримав назву “Система планування-програмування-бюджетування”. Завдяки тому, що за цією методологією значна увага приділялася результативності бюджетних програм, цей підхід інколи називали “програмно-результативним бюджетуванням”. За період з 1960 по 1970 роки концепція програмного бюджетування набула поширення на всіх урядових рівнях США і у даний час цей метод застосовується більшістю урядів штатів і муніципалітетів. Поступово практика застосування програмно-цільового підходу при складанні бюджету набула поширення і в інших країнах, зокрема, зараз більшість країн Європейського союзу, Австралія, Нова Зеландія, Канада активно використовують зазначений метод при плануванні бюджету. Слід також зауважити, що у даний час більшість країн Європейського Союзу надає допомогу іншим країнам саме у формі програм, після здійснення яких передбачається досягнення конкретних результатів [18,59,64,83,116-119].

Досвід застосування середньострокового планування видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу у країнах з розвинутою економікою свідчить про наступні переваги його використання: посилення послідовності,

стабільності і результативності бюджетної політики шляхом чіткого формулювання та забезпечення виконання стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку; надання бюджетному процесу рис безперервності та індикативності; раціоналізація розподілу бюджетних ресурсів, враховуючи чіткі довгострокові пріоритети у суспільній діяльності; підвищення рівня результативності системи управління бюджетними видатками; підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за ефективне і результативне використання бюджетних коштів.

Висновки до розділу 1

На формування обсягу видаткової частини бюджету впливає обсяг дохідної частини бюджету і показник дефіциту бюджету, визначений з урахуванням динаміки економічного розвитку та стратегії управління державним боргом. Для стимулювання економічного зростання доцільним є використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету для подальшого стимулювання економічного розвитку та фінансового забезпечення проведення структурних перетворень економіки. При прогнозуванні та плануванні обсягу бюджетних видатків можливим є використання дефіциту бюджету при умові, що темпи зростання валового внутрішнього продукту у певному періоді часу перевищуватимуть темпи зростання обсягу державного боргу. В періоди сталого соціально-економічного розвитку країни доцільним є перегляд обсягу і структури видаткової частини бюджету у напрямку зменшення дефіциту бюджету, поступового скорочення обсягу державного боргу. Економічна сутність бюджетної політики у сфері видатків в якості інструменту економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекtonіки, яка визначається

оптимальними співвідношеннями структури видаткової частини бюджету для впливу на динаміку економічного зростання. Необхідним є планування бюджетних програм та суспільних послуг, які відповідають встановленим пріоритетам держави, є найбільш ефективними та дієвими, спроможними забезпечувати суспільно-економічну стійкість. Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни та адміністративно-територіальних одиниць, створення відповідних умов для дієвої структурної, інноваційної перебудови економіки, розвиток людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Бюджетна політика в країнах із розвинутою економікою характеризується зростанням регулюючої функції видатків бюджету при вирішенні пріоритетних завдань економічного та соціального розвитку, що дозволяє підвищити бюджетну результативність та забезпечити збалансованість бюджетної системи у середньо- та довгостроковій перспективі. Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням визначених цілей і пріоритетів економічного розвитку. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів у країні, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання суспільного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету у контексті реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Видатки бюджету за своєю економічною природою характеризують сукупність економічних відносин, що виникають з приводу розподілу та використання коштів централізованого бюджетного фонду, призначеного для задоволення суспільних потреб. В періоди економічних рецесій та на перехідних етапах економічних перетворень відбувається посилення

бюджетної політики у сфері видатків шляхом збільшення видатків бюджету, зміни їх структури для стимулювання внутрішнього попиту та економічного зростання. Визначеною тенденцією у європейських країнах є системне удосконалення бюджетного процесу, у тому числі подальше впровадження програмних методів складання бюджету, оцінювання результативності бюджетних програм, що сприятиме посиленню ефективності використання бюджетних коштів через встановлення взаємозв'язку між затратами та досягнутими результативними показниками. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення системи державного фінансового контролю, у тому числі внутрішнього контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. Середньострокове планування видатків бюджету, яке застосовується у бюджетному процесі більшості розвинутих країн, передбачає застосування різних принципів і підходів до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Аналіз міжнародного досвіду перспективного бюджетного планування дозволяє визначити наступні основні переваги застосування середньострокового планування видатків бюджету: підвищення рівня ефективності і послідовності бюджетної політики шляхом визначення пріоритетів соціально-економічного та бюджетного розвитку у середньостроковій перспективі; вибір раціональних способів бюджетного забезпечення запланованого рівня економічного і соціального розвитку на підставі аналізу рівня ефективності та результативності використання бюджетних ресурсів.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у першому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [6-15].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: пер. з англ. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст. Документ 2456-VI, поточна редакція від 01.08.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Бюджетний процес США. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28924.pdf>.
4. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
5. Воротіна Н. В. Особливості правового регулювання бюджетних відносин в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 2. С.31-39
6. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Nychyk V, Gregul V. Financial support for the economy development of Ukraine. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2024, №1 (54).PP.307-315.
7. Грегуль В.Ю. Видатки бюджету в умовах економічних перетворень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 15. С. 242–246.
8. Грегуль В.Ю. Основні напрями підвищення ефективності планування видатків бюджету. *Агросвіт*. 2025. № 24. С. 238–243.
9. Gregul V.Yu. The economic essence of budget expenditures as an tool of economic development // International scientific and practical conference "Progressive research in the modern world", (December 28-30, 2022).Boston, USA, 2022.P.700-706.

10. Грегуль В. Ю. Ефективність бюджетних видатків в умовах воєнного стану. Фінансова політика як складова економічного розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С. 49–51.

11. Gregul V.Yu. Budget expenditures as a component of the country's economic development // International scientific and practical conference " Topical aspects of modern scientific research ", (December 21-23, 2023). Tokyo, Japan, 2023. P.596-602.

12. Грегуль В.Ю. Формування бюджетних видатків у зарубіжних країнах. Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Київ, 17-18 квітня 2024 р.). Київ: ДТЕУ, 2024. С.38–40.

13. Gregul V.Yu. Institutional principles of budget expenditure formation // International scientific and practical conference " European congress of scientific discovery ", (December 29-31, 2024). Madrid, Spain, 2024. P.506-510.

14. Грегуль В.Ю. Теоретико-методологічні засади планування видатків бюджету. Державна фінансова політика в умовах суспільно-економічних перетворень : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м.Київ,15-16 квітня 2025 р.). Київ: ДТЕУ, 2025. С.27–29.

15. Gregul V.Yu. Formation of budget expenditures in conditions of social transformations // International scientific and practical conference " Innovations of modern science and education", (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. P.505-510.

16. Гусаревич Н. В., Адаменко І. П. Особливості формування дохідної частини державного бюджету у країнах ЄС з розвинутою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №12. С. 11-15.

17. Дем'янишин В.Г. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. № 2. С. 7–20.

18. Дем'янишин, В. Сучасні вектори реформування управління державними фінансами в умовах модернізації фінансового механізму та фінансової системи України. *Світ фінансів*, 2021, № 2(67), С. 51-65.
<https://doi.org/10.35774/sf2021.02.051>
19. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я.Чугунов, Т.В.Канєва та ін.; за заг.ред. А.А.Мазаракі. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2018. 376 с.
20. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / за ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.
21. Історія економіки та економічної думки : підруч. за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 792 с.
22. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
23. Качула С.В., Баранник Л.Б., Сальникова Т.В. Формування бюджетних ресурсів в Україні від непрямого оподаткування: реалізація потенціалу специфічних акцизів. *Ефективна економіка*. 2022. № 8.
URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/428>
24. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). К.: НІОС, 2000. 384 с.
25. Коваленко В. М. Фінансова система України : теорія, методологія, практика : монографія / В. М. Коваленко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 360
26. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція. Редакція від 01.01.2020.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
27. Крикун Т.І. Розвиток системи формування державних видатків в Україні . Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. 2012. № 1 (45). Економічні науки. С. 321 - 327.

28. Крикун Т.І. Інституційні засади розвитку системи управління видатками бюджету . Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки. 2012. № 1 (27). С. 119-124

29. Лисяк Л.В., Качула С. В. Бюджетна політика підтримки фінансової безпеки та стійкості фінансів домогосподарств регіонів України. Дніпровський державний аграрно-економічний університет: *Ефективна економіка*. 2023. № 7. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1839>

30. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 364 с.

31. Макроекономіка: підручник / В.Д. Базилевич; ред. В. Д. Базилевич. 4-те вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2008. 743 с.

32. Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави. Київ : КМ Академія, 2004. 175 с.

33. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету» № 465, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0465201-23#Text>

34. Наповнення державного бюджету в Україні та країнах ЄС: джерела схожі, проте рівень перерозподілу коштів різний. *Інформаційна довідка*. URL: <https://cost.ua/745-napovnennya-derzhavnoho-byudzhetu-v-ukrayini-ta-krayinakh-es/>.

35. Опарін В. М., Волковський Є. І., Волковська Н. І. Фактор безпеки в контексті фінансового забезпечення сталого розвитку. *Фінанси України*. 2022. № 7. С. 7–31.

36. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua>

37. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.

38. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до пункту 13 Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади» № 172, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2022-%D0%BF#n8>

39. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2022 № 381 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2022-%D0%BF#Text>

40. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252. Постанова. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-venesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-11-bereznya-2022-r-252-i041122-1239>

41. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 3-4. Документ 2246-VIII, Редакція від 13.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>

42. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 50. Документ 2629-VIII, Редакція від 13.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>

43. Про Державний бюджет України на 2020 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 5. Документ 294-IX, редакція від 10.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>

44. Про Державний бюджет України на 2021 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 16. Документ 1082-IX, редакція від 09.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>

45. Про Державний бюджет України на 2022 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.

46. Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). Документ 2710-IX, редакція від 22.10.2023, підстава - 3415-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

47. Про Державний бюджет України на 2024 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2023, №№ 97-100. Документ 3460-IX, прийняття від 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

48. Про Державний бюджет України на 2025 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2025, №№ 15-17. Документ 4059-IX, прийняття від 19.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

49. Про Державний бюджет України на 2026 рік. Закон України. Документ 4695-IX, прийняття від 03.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text>

50. Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2021 р. № 548. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

51. Про схвалення Бюджетної декларації на 2025-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 751. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

52. Про схвалення Бюджетної декларації на 2026-2028 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 червня 2025 р. № 774. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

53. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2024-2026 роки. Постанова Кабінету Міністрів України

54. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text>

55. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р. №1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>

56. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.02.2026 р. № 217-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-p#n13>

57. Проєкт Плану відновлення України «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток». *Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/functioning-of-the-financial-system.pdf>

58. Радіонов Ю.Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України. 2023. № 1. С. 20-43.*

59. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету : монографія / Ю.Д. Радіонов. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с.

60. Савастеева О. М. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. 177 с.

61. Сідельникова Л.П. Сучасні виклики та новітні асиметрії фіскального простору держави. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2024. Вип. 20. Т. 1. С. 293-305.*

62. Сідельникова Л.П. Поведінкові чинники реалізації парадигми прямого оподаткування в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство. 2023. №54.* URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/>

63. Стігліц Дж.Е. Економіка державного сектора. К.: Основи, 1998. 854 с.

64. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку : монографія. Київ: Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
65. Чугунов І.Я, Канєва Т.В, Любчак І.С. Фінансові інструменти реалізації Європейського Зеленого Курсу в Україні. *Економіка та суспільство*. № 56. 2023. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-56-14
66. Чугунов І.Я. Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2018. №3. С.103–116.
67. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.:НІОС, 2003. 488 с.
68. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни. *Казна Україна*. 2014. № 6.С. 25–28.
69. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64–77.
70. Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3-10.
71. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 13–22.
72. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
73. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету*. 2016. № 28/1. С. 217–226.
74. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С.87–98.
75. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 3. С.40–52.

76. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
77. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 6. С.57–65.
78. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С.5–18.
79. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. №4. С. 19-31.
80. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 2. С.103–121.
81. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Державні видатки у системі фінансового регулювання. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 3-8.
82. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету. *Фінанси України*. 2004. №9. С. 37-44.
83. Шарль Бланкарт. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / пер. з нім. Київ: Либідь, 2000. 654 с.
84. Anayi L., Bloom N., Bunn P., Mizen P., Thwaites G., Yotzov I. The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty. 16 Apr 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-economic-uncertainty>
85. Avellán, L., Galindo Andrade, A. J., Leon-Diaz, J. (2020). The role of institutional quality on the effects of fiscal stimulus (IDB-WP-01113). *IDB Working Paper Series*. pp. 24-37. DOI:10.18235/0002316
86. Ayobami E. Ilori, Juan Paez-Farrell, Christoph Thoenissen. Fiscal policy shocks and international spillovers. *European Economic Review*. Vol. 141, 2022 January. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103969>

87. Baiardi, D., Profeta, P., Puglisi, R., Scabrosetti S. (2018). Tax policy and economic growth: does it really matter? *International Tax and Public Finance*, 26 (2), 82-316.

88. Budget of the U.S. Government: A new foundation for American Greariness – fiscal year 2018. *Office of Management and Budget*. The official state document. URL: <https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2017/11/budget.p>

89. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Tallinn, 2018. 348 p

90. Chugunov I., Liubchak I. Institutional framework for budget planning. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 6. S. 99-109.

91. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. P. 4–14. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)01](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)01)

92. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020.4, Issue №35. pp.328-334.

93. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6. №. 2. pp. 100-107.

94. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.

95. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Institutional transformations of the public finance system. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2021, № 2 (37). Pp. 325-331.

96. Chugunov I.Y., Makogon V.D. Budget policy under economic transformation. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 3-4 (2). pp. 66-69.

97. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp. 54–61.

98. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T., Nikitishin, A. (2021). Fiscal and monetary policy of economic development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42-52.
99. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. P. 4–14. [https://doi.org/ 10.31617/1.2024\(157\)01](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)01)
100. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal policy and economic development. Transformational economy: theoretical and practical aspects: collective monograph. Riga. Latvia: Baltija Publishing. 2024.684 p., P. 307–327.
101. Chugunov Igor. Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country. *Demography and Social Economy*. 2024 № 4 (58). P.113-127.
102. Chugunov,I., Radionov,Yu., Liubchak,I. Financial resilience of Ukraine under martial law. *Scientia fructuosa*. 2025. №4. P.4–19. [http://doi.org/10.31617/1.2025\(162\)01](http://doi.org/10.31617/1.2025(162)01)
103. France’s Prime Minister cabinet. The official website. URL: <https://www.gouvernement.fr>
104. French Ministry for the Economy and Finance. The official website. URL: <https://www.economie.gouv.fr>
105. GDP and main components (output, expenditure and income). Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
106. Haan J., Gootjes B. Do fiscal rules need budget transparency to be effective?. *European Journal of Political Economy*. Vol. 75, 2022 Dec., DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2022.102210>
107. Lysiak L., Tereshchenko T., Kachula S., Hrabchuk O., Lebid H. Directions of fiscal policy transformation in the crisis period of economic development of Ukraine. *Economic Affairs*, Vol. 69(01), pp. 609-618, March 2024.
108. Kejns, Dzh. M. (1935). The General Theory of Employment, Interest and Money. *Polygraphic Company of America*. New York. <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general>

109. Ma, Y., Lv, L. Financial development, financial instability, and fiscal policy volatility: International evidence. *The North American Journal of Economics and Finance*. Vol. 64. 2023. 101873. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2022.101873>

110. Office of Management and budget. White House USA. *Management and Budget Service, official website*. URL: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/budget/fy2011/assets/message>

111. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. *Library Economics Liberty*. URL: www.econlib.org/library/Ricardo/ricP.html

112. Samuelson, P. Nordhaus, W. Economics 19th Edition, 2010. 1360 c. URL: <https://www.mheducation.com/highered/product/economics-samuelson-nordhaus/M9780073511290.html>

113. Sapała M. Performance budgeting: a means to improve EU spending: in-depth analysis. European Parliament: Directorate General for Parliamentary Research Services. Publications Office, 2019. 36 p. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2861/911581>

114. Sidelnykova L., Posadnieva O. Problems of ensuring budgetary security of the state during martial law. *International Scientific Journal. Innovative Economics and Management*. Vol. 10, № 2. 2023, P. 220-230.

115. Schumpeter J. History of Economics Analysis. New York, 1954. p. 1186.

116. The official website of European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/commission/index>

117. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

118. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>

119. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>

РОЗДІЛ 2.

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

2.1. Інституційні засади формування видатків бюджету

На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин необхідним є використання інституційних засад та механізмів формування видатків бюджету як ефективного інструменту впливу на динаміку економічного зростання та соціального розвитку країни. При цьому важливим є наукове обґрунтування методології визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету з точки зору її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток країни. Зазначене закладе підґрунтя для забезпечення сталого економічного та соціального розвитку країни, підвищення ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань суспільного розвитку. Архітектоніка видатків бюджету має створювати інституційні умови функціонування бюджетного механізму з метою дієвого впливу на економічне зростання, всебічний розвиток суспільства, підвищення добробуту населення. Необхідним є удосконалення інституційного підходу системи управління бюджетними видатками з метою зростання якості надання державних послуг, підвищення ефективності використання бюджетних коштів та посилення результативності впливу бюджетної політики на динаміку суспільного розвитку. Видатки бюджету здійснюють вагомий вплив як на розвиток відповідних галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку держави. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання ефективного розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку шляхом забезпечення відповідності обсягу і структури видатків бюджету визначеним пріоритетам соціально-економічного розвитку країни. З метою підвищення результативності бюджетних видатків при

вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни потребують поглиблення дослідження питання перспективного прогнозування видатків бюджету, принципів середньострокового планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу та їх впровадження у діяльність розпорядників бюджетних коштів. Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів у країні, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання суспільного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету у контексті реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Видатки бюджету як складова державних видатків активно використовуються для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. За допомогою бюджетних видатків держава, забезпечуючи перерозподіл валового внутрішнього продукту, впливає на соціальну, інвестиційну, зовнішньоекономічну та інші сфери суспільної діяльності, ступінь їх впливу визначається як обсягом валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет, але і їх структурою, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку. Інституційний підхід бюджетної політики у сфері видатків дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції економічного розвитку країни. Бюджетні видатки використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, вирівнювання регіональних диспропорцій, потреб забезпечення економічного зростання в регіонах та у державі в цілому. Бюджетні видатки здатні активно

впливати на економічне зростання завдяки, перш за все, першочерговому фінансуванню пріоритетних галузей економіки, що визначають науково-технічний прогрес, а також бюджетному фінансуванню наукових досліджень і розробок – існує пряма залежність між видатками бюджету на науку та темпами економічного зростання. Здійснюючи бюджетні видатки, держава впливає на процеси виробництва, нагромадження, споживання і інші елементи процесу відтворення. Держава застосовує певні форми впливу на економіку, у тому числі надання субсидій організаціям і населенню, здійснення державних інвестицій, бюджетне фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, досягаючи відповідних змін економічних пропорцій. Державні інвестиції та бюджетна підтримка пріоритетних галузей економіки створюють умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяють підвищенню сукупного попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття. Здійснення державних капіталовкладень в інфраструктуру створює умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяє підвищенню попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття. Збільшення обсягів та підвищення ефективності бюджетних видатків на соціально-культурну сферу підвищують життєвий рівень та добробут населення. За допомогою бюджетних видатків відбувається підтримка мало захищених верств населення, обсяг якої відповідає економічним можливостям держави. Видаткова частина бюджету здійснює достатньо вагомий вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку держави. В зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку держави та забезпечення відповідності структури видатків бюджету визначеним стратегічним пріоритетам. Інституційний підхід формування бюджетних

видатків у системі державного забезпечення суспільного розвитку потребує врахування в процесі прогнозування та планування видаткової частини бюджету демографічних показників, динаміка яких визначає особливості формування бюджетних видатків соціального спрямування у перспективі. Важливим є прогнозування майбутніх демографічних змін у чисельності населення та його віковій структурі для дослідження їх впливу на соціально-економічні та бюджетні показники у середньо- та довгостроковій перспективі з метою своєчасного виявлення демографічних тенденцій та активного використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту демографічного розвитку. Визначення напрямів бюджетної політики у сфері видатків від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами потребує розробки та запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності бюджетних програм, яка передбачає удосконалення розподілу бюджетних ресурсів між бюджетними програмами, виходячи із загального рівня результативності їх виконання та пріоритетності. Моніторинг результативності бюджетних програм спрямований на визначення недостатньо ефективних програм в процесі їх виконання з метою упорядкування переліку бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури та перегляду показників їх формування для підвищення рівня результативності, виявлення можливостей економії бюджетних коштів та їх спрямування на фінансування пріоритетних бюджетних програм. Спрямованість бюджетного регулювання у сфері видатків на отримання конкретних суспільно вагомих результатів передбачає розробку системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі в цілому. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів відбувається раціоналізація розподілу бюджетних ресурсів між

розпорядниками та галузями державної діяльності, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування бюджетних програм з достатньо низьким рівнем результативності, враховуючи рівень їх пріоритетності, рівень пріоритетності галузі, до якої відноситься розпорядник бюджетних коштів [17,80,83,85,90].

Інституційний підхід розглядає видатки бюджету в якості адаптивного механізму у системі регулювання соціально-економічного розвитку країни і визначає процес формування видатків бюджету як динамічну систему, що постійно удосконалюється з метою досягнення оптимальних співвідношень між її складовими, у тому числі обсяг і структура видаткової частини бюджету, цілі і результативні показники бюджетних програм, стратегічні плани розпорядників бюджетних коштів, галузеві стратегії, динаміка соціально-економічних процесів. Прогнозування та планування видатків бюджету має підлягати інституційним обмеженням відповідно до етапу економічного розвитку щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету, інвестиційної складової бюджету. У червні 1995 року внесено зміни і доповнення до Закон України РСР «Про бюджетну систему Української РСР», згідно нової редакції Закону України «Про бюджетну систему України» бюджет визначено як план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, що здійснюються органами державної влади України, органами влади АР Крим та місцевими Радами народних депутатів. Законом дано визначення бюджетній системі, бюджетному устрою та його принципам, бюджетному процесу, бюджетній класифікації, правилам складання і виконання бюджетів. Також до закону включено наступні розділи: видатки бюджетів, доходи бюджетів, основи бюджетного процесу та загальні принципи складання і розгляду проектів бюджетів та їх затвердження, виконання бюджетів. Відповідно до цього закону видатки всіх бюджетів розмежовано на поточні та видатки розвитку. Поточні видатки визначено як

витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів, що діє на початок бюджетного року, на фінансування заходів по соціальному захисту населення, інших заходів, що не належать до видатків розвитку; окремо виділяються видатки, зумовлені зростанням мережі перелічених вище об'єктів. До видатків розвитку віднесено витрати бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, структурної перебудови народного господарства, субвенції, інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням. Унормовано склад видатків Державного бюджету, який включав видатки на фінансування загальнодержавних централізованих програм підтримання і підвищення життєвого рівня народу, заходів по соціальному захисту населення; фінансування здійснюваних установами та організаціями заходів у галузі освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізичної культури, молодіжної політики, соціального забезпечення, що мають загальнодержавне значення; фінансування виробничого і невиробничого будівництва, проектно-пошукових, геологорозвідувальних та інших робіт, здійснюваних згідно загальнодержавних програм; оборону; охорону навколишнього природного середовища; утримання правоохоронних і митних органів, контрольно-ревізійної, податкової, захисту прав споживачів служб; утримання органів законодавчої, виконавчої, судової влади, прокуратури; здійснення зовнішньоекономічної і зовнішньополітичної діяльності; дотації, субвенції, що передаються з державного бюджету до бюджетів АР Крим, областей, міст Києва, Севастополя; виплату всіх видів пенсій, видатків, спрямованих на захист громадян, постраждалих від Чорнобильської катастрофи, виплату допомоги по безробіттю, витрати на професійне навчання вивільнюваних працівників і незайнятого населення, заходи по створенню нових робочих місць; утворення державних матеріальних, фінансових резервів; обслуговування внутрішнього та зовнішнього державних боргів та їх повернення; інші заходи, що фінансуються з Державного бюджету України відповідно до законів України. Передбачено утворення резервного фонду

Кабінету Міністрів України у розмірі до двох відсотків від обсягу видатків бюджету. Передбачено утворення оборотної касової готівки в розмірі до двох відсотків обсягу видатків. Важливим кроком на шляху підвищення дієвості бюджету та його впливу на суспільне зростання стало закріплення законом повноважень за Верховною Радою України по визначенню спеціальною постановою – Бюджетною резолюцією, основних напрямів бюджетної політики, яка в загальному вигляді окреслює пріоритети бюджетної політики держави на наступний бюджетний рік; до затвердження бюджетної резолюції не можуть бути прийняті Закони України щодо змін доходів або видатків державного бюджету на наступний бюджетних рік. Визначено поняття цільового призначення коштів, як заборона витрачання їх на цілі, які не передбачені Законом про Державний бюджет на відповідний рік. Майже у незмінній редакції Закон України «Про бюджетну систему України» проіснував до червня 2001 року, або до прийняття Бюджетного кодексу України. Отже, було закладено законодавчі основи розвитку фінансово-бюджетних відносин, розпочато реформування принципів устрою бюджетної системи країни, визначено розуміння бюджетного устрою, бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Із перших років становлення бюджетної системи країни значної уваги потребували питання дотримання фінансової дисципліни, контролю за операціями із коштами бюджету враховуючи значну нестабільність фінансової системи новоутвореної держави, що було спричинено зокрема загальним падінням обсягів виробництв різних сфер економіки та погіршенням результатів фінансово-господарських діяльності підприємств державного сектору, проблемам із дохідними частинами бюджетів різного рівня, розповсюдженням бартерних форм розрахунків, як наслідок накопиченням заборгованості держави по виплаті заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат, зростанням інфляції, падінням рівня життя населення. Залишалось неврегульованим питання виконання видаткової частини Державного бюджету України - функції контролю за виконанням видаткової частини та управління наявними коштами не входили до компетенції як Національного

банку України, так і комерційних банків. Діюча система в облікових регістрах відображала видатки державного бюджету лише на етапі проведення платежу, що унеможлиблювало оперативність управління державними фінансовими ресурсами. При всій складності процесу виконання бюджету банківська система дозволяла документально фіксувати мінімум інформації: обсяг бюджетних призначень, суму фактичних платежів. Значною проблемою було розпорошення коштів бюджетів різних рівнів, позабюджетних коштів, коштів міністерств, бюджетних установ по безлічі поточних рахунків, відкритих в Національному банку України та комерційних банках, що не давало можливості своєчасно фінансувати виконання державних функцій, здійснювати попередній та поточний контроль за станом використання коштів. При наявності гострого дефіциту у бюджетних коштах на поточних рахунках міністерств, бюджетних установ щоденно обліковувались значні їх залишки. Недосконалість нормативно-правового поля касового виконання бюджетів не дозволяла упорядкувати дохідну та видаткову складові бюджетів, що негативно впливало на інфляційні процеси, не дозволяло в умовах побудови новоутвореної держави фінансувати життєво необхідні галузі економіки, та разом з тим приводило до збагачення комерційних банків. З метою забезпечення ефективного управління доходами і видатками державного бюджету, введення касового порядку його виконання, посилення контролю за надходженнями, цільовим і економним використанням коштів 18.06.1993 року за № 219/93 прийнято Указ Президента «Про порядок виконання Державного бюджету», яким зокрема унормовано питання проведення розрахункових операцій органами влади різного рівня, підпорядкованими їх підприємствами, установами, організаціями. Міністерство фінансів України зобов'язали відкрити у Національному банку «Україна» рахунок «Кошти Державного бюджету України» для концентрації коштів бюджету та проведення видатків; здійснювати фінансування видатків у межах наявних фінансових ресурсів у Державному бюджеті України. Введено заборону бюджетним установам відкривати в установах банків розрахункові рахунки для операцій з бюджетними коштами; органам

державної виконавчої влади фінансувати підприємства, установи і організації, що входять до сфери управління, шляхом перерахування коштів на окремі поточні бюджетні рахунки. У банківській системі, куди входили і комерційні банки, організовано облік доходів Державного бюджету України, встановлено порядок і систему контролю проходження і виконання платіжних доручень по доходах та видатках державного бюджету. Міністерству фінансів України було надано право на зменшення бюджетних асигнувань міністерствам, іншим центральним органам державної виконавчої влади, підприємствам, установам і організаціям у разі фактичного ненадходження доходів проти запланованих державним бюджетом обсягів. Проте залишалися невирішеними низка важливих питань: ведення обліку касового виконання державного бюджету, контролю за його виконанням, загального та оперативного управління бюджетними коштами, можливості спрямування їх на різні першочергові потреби соціально-економічного розвитку, - ці функції не входили до функцій Національного банку України, комерційних банків. Це питання було питанням якості та результативності функціонування всієї фінансової системи держави і могло бути вирішеним шляхом централізації управління ресурсами держави із визначенням відповідальних державних органів. Отже створення Державного казначейства України стало логічним кроком у побудові державної бюджетної системи. Указом Президента України від 27 квітня 1995 року № 335/95 «Про Державне казначейство України» із метою забезпечення ефективності в управлінні коштами державного бюджету, підвищення оперативності та дотримання лімітів у фінансуванні видатків при Міністерстві фінансів України було утворено однойменну службу. До основних завдань служби віднесено організацію виконання Державного бюджету України та здійснення відповідного контролю; фінансування видатків державного бюджету; ведення обліку касового виконання державного бюджету, складання звітності про стан його виконання, управління державним внутрішнім та зовнішнім боргом; розробка нормативно-методичних документів з питань бухгалтерського обліку, звітності, організації виконання бюджетів усіх рівнів для всіх суб'єктів

господарювання, що використовують кошти бюджетів та позабюджетних фондів. Крім зазначених основних завдань, Державне казначейство України було уповноважено на здійснення низки контрольних функцій, зокрема: при здійсненні бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень; за відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів розписам бюджетів; відповідністю платежів узятим зобов'язанням та бюджетним асигнуванням; за витрачанням бюджетних коштів у процесі проведення перевірки відповідності підтвердних первинних документів розпорядників бюджетних коштів бюджетним асигнуванням та вимогам бюджетного законодавства; дотриманням єдиних правил ведення бухгалтерського обліку, складенням звітності про виконання бюджетів та кошторисів бюджетних установ; здійсненням інших повноважень учасників бюджетного процесу. Створення постійно функціонуючої системи казначейського обслуговування коштів бюджетів як ефективного та дієвого інструмента управління фінансовими ресурсами держави здійснювалось поетапно, супроводжувалося перерозподілом функцій між банківською і бюджетною системами, впорядкувало надходження та використання коштів бюджету, надало можливість концентрувати їх на найважливіших напрямках соціального та економічного розвитку суспільства. Одночасно із прийняттям утворенням Державного казначейства України продовжувалось формуватися правове поле задля посилення загальної фінансової дисципліни в країні, стабілізації бюджетної системи, у тому числі у сфері доходів та видатків. Указом Президента від 1 травня 1995 року № 343/95 «Про заходи щодо зміцнення фінансової дисципліни при виконанні Державного бюджету України» затверджено низку рішень, які повинні були упорядкувати та / або зменшити негативні тенденції у функціонуванні фінансової системи країни в цілому та бюджетної системи зокрема. На Президента України було покладено виключне право подання до Верховної Ради України проектів законодавчих актів, які передбачали зменшення дохідної бази або збільшення витрат державного бюджету. Кабінету Міністрів України було заборонено навіть розглядати будь-які ініціативні звернення органів влади різних рівнів щодо

збільшення видатків або скорочення доходів державного бюджету, крім питань, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями. Кабінет Міністрів зобов'язали переглянути всі раніше прийняті рішення про надання пільг по сплаті податків, мита, інших обов'язкових платежів до Державного бюджету України; провести суцільну інвентаризацію раніше наданих державних гарантій. Було встановлено заборону по відволіканню міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями бюджетних коштів та коштів державних цільових фондів на рахунки строкових депозитів в банківських установах. Складність соціально-економічного становища в Україні в перші роки її становлення характеризують, зокрема завдання, поставлені в Указі Президента України від 16 червня 1993 року № 215/93 «Про невідкладні заходи щодо стабілізації економічної та політичної ситуації»: у зв'язку із загостренням соціально-економічної та політичної ситуації було утворено Надзвичайний комітет Кабінету Міністрів України з питань оперативного управління економікою, до основних завдань якого віднесено розробку та реалізацію заходів по стримуванні інфляції, запобігання надзвичайним ситуаціям у соціальній та економічній сферах, стабілізації виробництва, посилення соціального захисту. Знаковим для позитивних зрушень в соціально-економічному розвитку країни стало прийняття у липні 1995 року першої бюджетної резолюції, в якій із врахуванням прогнозних макропоказників розвитку економіки визначено головні напрями бюджетної політики на 1996 рік: створення умов для макроекономічної стабілізації економіки, сприяння її структурній перебудові, стабілізації матеріального виробництва та підвищенню його ефективності, послаблення інфляційних процесів, посилення соціальної орієнтації бюджету, вишукування додаткових джерел доходів бюджету, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів; передбачено перерозподіл через доходну частину зведеного бюджету України не більш як сорок сім відсотків валового внутрішнього продукту тощо. Для окреслення периметру основних вимог, яким має відповідати проект Закону про Державний бюджет України на

відповідний бюджетний рік, упорядкування його підготовки та оформлення, у травні 1996 року за № 170/96-ВР прийнято відповідну постанову Верховної Ради України [17,80,85,88,93].

Статтею 95 Конституції України, прийнятою у червні 1996 року визначено основні принципи побудови бюджетної системи України: на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами, бюджет має бути збалансованим; передбачено оприлюднення регулярних звітів про доходи і видатки Державного бюджету України. Основним Законом закріплено засади парламентського контролю - уповноважено Рахункову палату України на здійснення контролю за використанням коштів Державного бюджету України.

З метою посилення фінансового контролю, цільового та ефективного використання коштів бюджетними установами та організаціями, які надходять на їх утримання постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.1997 № 180 затверджено Положення про порядок складання єдиного кошторису доходів і видатків бюджетної установ, організації. Єдиний кошторис доходів і видатків визначено основним документом, яким регламентуються загальний обсяг, цільове надходження та поквартальний розподіл коштів установи; затверджено форми кошторису, лімітної довідки про основні показники фінансово-господарської діяльності, штатного розпису установи. Із 1997 року Міністерством фінансів України розпочато впровадження структури бюджетної класифікації, ухваленої постановою Ради України від 12.07.1996 року за № 327/96-ВР з метою створення єдиної інформаційної системи зведення державних доходів та видатків на всіх рівнях влади, забезпечення загальнодержавної та міжнародної порівнянності, використання єдиних підходів до аналізу звітних даних виконання бюджетів та кошторисів доходів і витрат розпорядників бюджетних коштів. Структуру бюджетної класифікації ухвалено у вигляді: доходи бюджету; видатки бюджету: функціональна, відомча та економічні структури видатків; фінансування

бюджету: фінансування за типом: кредитора, боргового зобов'язання, державний борг. Наказом Міністерства фінансів України від 03.12.1997 № 265 «Про запровадження нової бюджетної класифікації України» із січня 1998 року запроваджено нову бюджетну класифікацію України. Введена бюджетна класифікація була приближена до міжнародних стандартів, водночас по низці критеріїв їм не відповідала. Так, діючими на той час новими міжнародними стандартами було передбачено десять розділів функціональної класифікації, проте функціональна структура видатків бюджетів України складалась із двадцяти п'яти розділів: державне управління; судова влада; міжнародна діяльність; фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу; національна оборона; правоохоронна діяльність та забезпечення безпеки держави; освіта; охорона здоров'я; соціальний захист та соціальне забезпечення; житлово-комунальне господарство; культура і мистецтво; засоби масової інформації; фізична культура і спорт; промисловість та енергетика; будівництво; сільське та лісове господарства, рибальство і мисливство; транспорт, шляхове господарство, зв'язок, телекомунікації, інформатика; інші послуг, пов'язані з економічною діяльністю; заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків чорнобильської катастрофи та соціальним захистом населення; охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека; попередження та ліквідація надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха; поповнення державних запасів, резервів; обслуговування державного боргу; цільові фонди; видатки не віднесені до основних груп. Головні розділи поділялись на підрозділи, які мали в собі ознаки як відомчої класифікації, наприклад, 020001 «Конституційний суд України», 020101 «Вища Рада юстиції», так і економічної класифікації: 030104 «Витрати, пов'язані з відрядженням за кордон працівників органів державної влади», 120201 «Періодичні видання», 150100 «Капітальні вкладення», також містили назви бюджетних програм: 010113 «Апарат міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та

їх місцевих органів», 040201 «Прикладні наукові та науково-технічні розробки з пріоритетних напрямів», 040208 «Програма виготовлення образного комп'ютера», 070601 «Вищі заклади освіти I та II рівнів акредитації». Ряд кодів функціональної класифікації видатків бюджету не давав визначення завданням, функціям та цілям, з виконанням яких пов'язані бюджетні видатки, зокрема, 010105 «Інші видатки органів виконавчої влади», 130112 «Інші видатки». Однак, враховуючи використання кодів функціональної класифікації видатків бюджету для затвердження бюджетних призначень у Законах про Державний бюджет України на відповідні роки, достатньо часту зміну у зв'язку із зазначеним їх назв, класифікація видатків бюджету у процесі використання із часом все більше не узгоджувалась із міжнародними стандартами та потребувала суттєвих змін. Із 1997 року проводилась робота по впровадженню казначейського виконання видаткової частини державного бюджету. Постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.1997 за № 13 «Про впровадження казначейської системи виконання державного бюджету» запроваджено поетапне касове виконання державного бюджету за видатками через територіальні органи Державного казначейства; постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 09.05.1997 за № 437 «Про впровадження казначейської системи виконання державного бюджету» з метою посилення контролю за витрачанням коштів на утримання апарату органів виконавчої влади запроваджено казначейське виконання кошторисів. Вже із липня 1997 року органами Державного казначейства прийнято на обслуговування всі заходи, що фінансуються із державного бюджету. Із 1999 року з метою запровадження ефективного контролю за витрачанням позабюджетних коштів установ і організацій, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету, постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 17.02.1999 № 180 позабюджетні кошти установ, у тому числі навчальних закладів, переведено на казначейське обслуговування; було заборонено вилучення позабюджетних коштів до

державного бюджету. Таким чином, були створено відповідні умови для включення позабюджетних коштів до спеціального фонду державного бюджету. Вже, починаючи із Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» позабюджетні кошти установ, організацій включаються до спеціального фонду як складова частина державного бюджету. У червні 2001 року прийнято Бюджетний кодекс України, яким визначено правові засади: функціонування та принципи бюджетної системи України, основ бюджетного процесу, міжбюджетних відносин, відповідальності за порушення бюджетного законодавства. Із прийняттям кодексу розпочато запровадження нової ідеології відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу. У порівнянні із у певній мірі розпливчатими положеннями попереднього Закону України «Про бюджетну систему України», прийнятий Бюджетний кодекс мав прогресивну спрямованість, унормовував низку положень та визначень, що дозволило посилити прозорість бюджетного процесу у використанні коштів бюджетів різного рівня, створити дієві та рівні умови для всіх учасників бюджетного процесу, підвищити ефективність використання коштів бюджету та результативність виконання бюджетних програм. Кодексом вперше угруповано та дано чітке визначення основним категоріям та поняттям, що застосовуються у бюджетному процесі, які до його прийняття мали іноді довільне трактування, або регламентувались цілою низкою нормативно-правових документів. Бюджетні кошти визначено, як належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету. Бюджет, як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами влади державного та місцевого рівня [4,80,85,88,90].

До видатків бюджету віднесено кошти, спрямовані на виконання програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. Видатками є державні платежі, які не підлягають поверненню. Вони бувають відплатними, тобто здійсненими в обмін на товар чи послугу, або невідплатними (односторонніми). Категорія видатків не включає платежі в рахунок погашення державного боргу, які класифікуються як фінансування. Бюджетній програмі дано визначення як сукупності, переліку заходів, направлених на досягнення єдиної мети, завдань, очікуваного результату, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій. Ухвалення Бюджетного кодексу стало успішним кроком у проведенні бюджетного реформування, в результаті чого було надано можливість бюджетній системі стати більш прозорою, логічною та обґрунтованою, надати певної фінансової самостійності органам місцевого самоврядування, визначити систему контролю, відповідальність за бюджетні правопорушення. Позитивним чином впливає на темпи економічного зростання оптимізація структури бюджетних видатків, яка визначає напрями спрямування державних коштів. Структура, перелік та склад видатків не є сталими, а мають необхідність до постійного коригування у залежності від, зокрема змін пріоритетів бюджетної політики, конкретних фінансових можливостей бюджету, економічного стану країни. Одним із методів, який давно успішно апробований у багатьох країнах світу, та який забезпечує узгодження бюджетних видатків із пріоритетами державної політики, є програмно-цільовий метод. Застосування такого методу сприяє із визначенням пріоритетів здійснення державних видатків у межах існуючих фіскальних обмежень. Проте, прийнятим Бюджетним кодексом не було унормовано визначення програмно-цільового методу, лише в деяких статтях бюджету йде посилення на цей метод планування. Зокрема, стаття 10 визначала, що при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом

застосовується програмна класифікація видатків бюджету; стаття 38 передбачала при підготовці проекту Закону про Державний бюджет по головним розпорядникам бюджетних коштів деталізацію видатків за підрозділами функціональної класифікації, програмної класифікації у разі складання проекту бюджету за програмно-цільовим методом. Разом з тим, починаючи з 1998 року в Україні для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання коштів на всіх стадіях бюджетного процесу запроваджувались у бюджетний процес деякі елементи програмно-цільового методу формування бюджетів усіх рівнів. Впроваджено складання за встановленою формою та подання головними розпорядниками бюджетних коштів бюджетних запитів із обов'язковим визначенням головної мети діяльності, завдань на плановий рік, аналізом результатів діяльності за минулий рік, прогнозом очікуваних результатів діяльності у поточному році, обґрунтуванням розподілу граничного обсягу видатків за кодами функціональної класифікації та напрямками діяльності. Окремі коди функціональної класифікації, які застосовувались для одного головного розпорядника бюджетних коштів, мали назви, що, по суті, визначало їх як попередні назви бюджетних програм. Для забезпечення ефективності та пріоритетності витрачання бюджетних коштів на всіх стадіях формування та виконання бюджету: на стадії формування проекту бюджету при підготовці бюджетного запиту, на стадії виконання бюджету, у процесі поточного виділення коштів головні розпорядники мали можливість перерозподіляти заплановані видатки між кодами економічної класифікації видатків кошторису доходів та видатків бюджетної програми. Проводилися заходи щодо оптимізації переліку розпорядників бюджетних коштів. Із 2002 року на виконання статті 8 «Бюджетна класифікація» Бюджетного кодексу, наказом Міністерств фінансів України від 27.12.2001 № 604 «Про бюджетну класифікацію та її запровадження» запроваджено нову бюджетну класифікацію, за якою доходи, видатки бюджету структуровані,

розташовані та закодовані за однорідними ознаками. Видатки класифіковано наступним чином: функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету; економічна класифікація видатків бюджету; класифікація кредитування бюджету; відомча класифікація видатків та кредитування державного бюджету; програмна класифікація видатків та кредитування державного бюджету. Функціональна класифікація видатків бюджету базувалась на загальноприйнятій міжнародній класифікації, що розроблена статистичним відділом Організації Об'єднаних Націй, та використовується для аналізу видатків з точки зору соціально-економічних цілей, на які були спрямовані та використані ці ресурси, надає можливість відстежувати зміни видатків різного функціонального спрямування у динаміці по роках, здійснювати прогноз щодо прогнозних видатків. Функціональна класифікація видатків бюджету має наступні три рівні деталізації бюджету: десять розділів, в яких визначаються видатки бюджетів на здійснення відповідно загальних функцій держави - загальнодержавні функції; оборона; громадський порядок, безпека та судова влада; економічна діяльність; охорона навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я; духовний та фізичний розвиток; освіта; соціальний захист та соціальне забезпечення. Відповідність прийнятої функціональної класифікації видатків бюджету стандартам загальноприйнятої міжнародної класифікації надавала можливість здійснювати порівняння між бюджетними видатками різних країн. Після запровадження нової бюджетної класифікації, функціональна класифікація видатків застосовується в аналітичних та статистичних документах, зокрема, при складанні звіту про виконання Зведеного бюджету України, проведенні макроекономічного аналізу, формуванні галузевої політики на рівні держави тощо. Запроваджена економічна класифікація видатків бюджету дозволяла забезпечити чітке розмежування видатків за економічними ознаками з детальним розподілом коштів за їх предметними ознаками, здійснювати єдиний підхід до всіх

учасників бюджетного процесу з точки зору виконання бюджету, надавала можливість виділити захищені статті бюджету. Видатки бюджету за їх економічною сутністю розподілили на поточні, капітальні, нерозподілені видатки. Відомча класифікація видатків та кредитування державного бюджету по суті була реєстром головних розпорядників бюджетних коштів із присвоєними відповідними кодами; відображала розподіл бюджетних призначень за головними розпорядниками коштів у законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Використовувалась відомча класифікація видатків бюджету при підготовці низки документів, які застосовуються в процесі виконання бюджету, наприклад, розпису Державного бюджету України, для ведення реєстрів усіх головних розпорядників коштів органами Державного казначейства України, місцевими фінансовими органами. При програмно-цільовому методі формування бюджету саме відомча класифікація видатків бюджету відіграє достатньо важливу роль в частині групування споріднених або близьких між собою по напрямкам та цілям бюджетними програмами в межах одного головного розпорядника бюджетних коштів. Надає можливість оптимізувати кількість бюджетних програм, удосконалюючи при цьому бюджетне планування і вибудовуючи більш чітку систему державного управління. Програмна класифікація видатків та кредитування державного бюджету передбачає групування бюджетних призначень за бюджетними програмами, які є систематизованими переліками заходів, спрямованих на досягнення визначеної для головного розпорядника бюджетних коштів мети. Бюджетна програма повинна відповідати основним функціям головного розпорядника[1,4,30,80,88,92].

Проведений аналіз становлення бюджетної системи та зокрема порядку формування видатків бюджету у перше десятиріччя незалежності України засвідчив, що значним чином на процеси побудови бюджетного законодавчого та нормативно-правового поля, визначення принципів та пріоритетів планування видаткової складової бюджету, впливали та були невідривно

пов'язані загальні державотворчі процеси країни, зміна її фінансової системи та форм власності, перехід економіки на ринкові засади господарювання, процеси приватизації державного майна, необхідність переорієнтації у виборах пріоритетів соціально-економічного розвитку країни у залежності від конкретних фінансових умов. Для процесів становлення, удосконалення, прийняття рішень щодо управління коштами державного бюджету на всіх його етапах, зокрема в частині визначення основних пріоритетів бюджетної політики, формування видатків бюджету, використання коштів та контролю за використанням, характерним були достатня послідовність, поступовість та виваженість, що проте не убезпечило від певних проблем та недоліків. Зокрема мали місце: недостатній рівень відповідальності учасників бюджетного процесу; планування видатків бюджету для головних розпорядників у залежності від планових показників попереднього року, по принципу «від досягнутого»; низький рівень якості бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів; певна інертність та відсутність зацікавленості у формуванні бюджетними установами власних надходжень, що збільшувало навантаження на загальний фонд державного бюджету; у процесі планування та використання коштів допускались невідповідність між джерелами фінансування, взяттям зобов'язань та фактичними видатками; мали місце непоодинокі випадки нерівномірного фінансування із державного бюджету видатків за економічною структурою бюджетної класифікації, у тому числі і за окремими захищеними статтями. Крім того, для вказаного періоду характерним є невисокий рівень бюджетної культури та фінансової дисципліни учасників бюджетних відносин, що негативним чином впливало на ефективність використання коштів бюджету, допускало порушення штатно-кошторисної дисципліни. Задля покращення якісного рівня дій всіх учасників бюджетного процесу прийняті нормативно-правові документи щодо управління державними видатками та зокрема видатками бюджету в процесі їх застосування зазнавали неодноразових змін, удосконалювались із

врахуванням вимог часу та напрацьованого досвіду, економічного становища держави та потреб суспільства. Із часу набрання чинності Бюджетного кодексу до його положень також неодноразово вносились зміни, які стосувалися регулювання питань в бюджетній сфері. Перед бюджетом постали нові завдання, викликані розвитком економічних та суспільних відносин, підвищенням вимог до якості надання державою соціальних послуг. Метою значного удосконалення Бюджетного кодексу України стала потреба у створенні системи управління державними фінансами, що спрямована на забезпечення стійкого економічного зростання й гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов'язань на основі національної системи цінностей, розвиток бюджетної системи на усіх рівнях, забезпечення її стабільності та, як наслідок, інвестиційної привабливості України, підвищення результативності, ефективності використання бюджетних коштів та встановлення прозорих процесів управління бюджетними ресурсами. Отже, з огляду на необхідність продовження бюджетної реформування у липні 2010 року було ухвалено нову редакція Бюджетного Кодексу, що надало можливість підвищити стійкість бюджетної системи, результативність економічних перетворень, посилити якість бюджетного планування і прогнозування, ефективність використання коштів бюджету. Новим Бюджетним кодексом в основу розвитку бюджетної системи закладено наступну систему цінностей: стійке економічне зростання, реалізація активної державної регіональної політики, системне оновлення суспільних відносин та соціальний захист громадян, успішна реалізація інфраструктурних проектів та підтримка розвитку базових галузей економіки, стабільність фінансової та податкової системи, підвищення ефективності управління бюджетними коштами. Підготовка нової редакції Бюджетного кодексу відбувалась з урахуванням принципів забезпечення стимулювання фінансово-економічної стабілізації країни; застосування концепції цінностей при реформуванні; удосконалення у сферах державного регулювання економічної, бюджетної,

податкової; орієнтація на успіх соціально-економічного розвитку; формування фіскального простору для економічного зростання та структурної перебудови економіки, як основи забезпечення ефективної соціальної політики; формування стратегічної довіри суспільства до державної влади. Бюджетним кодексом удосконалено процедуру формування, розгляду та прийняття закону про Державний бюджет України, що передбачає: подання до законопроекту, який впливає на показники бюджету - у разі, якщо законопроект передбачає зменшення надходжень бюджету та / або збільшення витрат бюджету, фінансово-економічного обґрунтування та пропозицій змін до законодавчих актів щодо скорочення витрат бюджету та / або джерел додаткових надходжень бюджету для досягнення збалансованості бюджету; подання Кабінетом Міністрів України до Комітету Верховної Ради України з питань бюджету експертного висновку, підготовленого Міністерством фінансів України за участю інших заінтересованих центральних органів виконавчої влади. Такий експертний висновок до законопроекту повинен містити інформацію щодо повноти та достовірності даних, викладених у фінансово-економічному обґрунтуванні, впливу законопроекту на показники бюджету з обов'язковим визначенням вартісної величини такого впливу, можливостей фінансового забезпечення у відповідному бюджетному періоді, відповідності бюджетному законодавству та пропозиції щодо його розгляду; набуття чинності нових законів України або їх окремих положень, які впливають на показники бюджету та прийнятих після п'ятнадцятого липня року, що передує плановому, не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим; уточнення складу Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період та термінів їх розробки, зокрема схвалення Кабінетом Міністрів України Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період до 1 квітня року, що передує плановому; забезпечення виконання повноважень Ради Національної

безпеки і оборони в частині розгляду нею проекту закону про Державний бюджет України по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та оборони України; забезпечення виконання повноважень Президента України у бюджетному процесі, зокрема подання Кабінетом Міністрів України Президенту України проекту закону про державний бюджет, у терміни, встановлені для подання його до Верховної Ради України, а також обґрунтувань та розрахунків щодо бюджетних показників, змінених в ході розгляду проекту закону про державний бюджет у Верховній Раді протягом трьох днів з дня його прийняття.

Крім вищезазначеного є обов'язковим додаткове включення до матеріалів, що додаються разом з проектом закону про Державний бюджет України: обґрунтування розрахунку вартісної величини прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для основних соціальних і демографічних груп населення; інформації про мету, завдання та очікувані результати виконання бюджетних програм головними розпорядниками бюджетних коштів; переліку та обсягів коштів за державними цільовими програмами, які включено головними розпорядниками коштів державного бюджету до бюджетних програм, передбачених у проекті закону про Державний бюджет України; плану державних запозичень на наступний бюджетний період, а також перелік інвестиційних програм, проектів, під які можуть надаватися державні гарантії у наступному бюджетному періоді. У новому Бюджетному кодексі вперше закладені правові підвалини для розробки середньострокового бюджетного прогнозу загалом для бюджету, та на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, зокрема, передбачено взаємно узгодженість бюджетної політики із завданнями та пріоритетами соціально-економічного розвитку; запроваджено складання прогнозу показників зведеного та державного бюджетів на наступні два бюджетні періоди, його подання до Верховної Ради України разом з проектом закону про Державний

бюджет України та схвалення Кабінетом Міністрів України уточненого прогнозу на підставі прийнятого закону про Державний бюджет України у місячний строк з дня його опублікування; визначено склад прогнозу бюджетних показників Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди, що містить індикативні прогнозні показники; унормовано складання проекту Державного бюджету України, зокрема і бюджетних запитів головних розпорядників, на показниках прогнозу державного бюджету; запроваджено складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди; передбачено вжиття Кабінетом Міністрів України заходів щодо пріоритетності передбачення коштів у проекті закону про Державний бюджет України на наступний період за бюджетними програмами інвестиційного характеру; створено підґрунтя до формування середньострокового бюджету, що відповідатиме найкращій міжнародній практиці [1,4,30,80,88,93].

Таким чином, можна зазначити, що за роки становлення України, як самостійної держави, в цілому було сформоване законодавче підґрунтя для забезпечення достатньо дієвого, сталого функціонування бюджетної системи країни, проведення послідовної бюджетної політики у сфері формування видатків. Реформування та вдосконалення бюджетної політики були направлені в основному на фінансову стабілізацію за рахунок удосконалення податкової системи, підвищення керованості процесом регулювання міжбюджетних відносин, удосконалення процесу формування видатків в залежності від потреб соціально-економічного розвитку, встановлення дієвого контролю за ефективним використанням бюджетних коштів. Відбувалася реалізація низки програмних документів, направлених на вдосконалення бюджетної системи, інституційних засад її результативності, підвищення ефективності державних видатків, покращення якості надання суспільних послуг органами державної влади та установами, організаціями бюджетної сфери. Разом з тим, бюджетний процес є еволюційним динамічним процесом,

що має адаптуватись до постійно змінних внутрішньо- та зовнішньоекономічних чинників, соціальних орієнтирів країни. Саме перед видатками бюджету ставляться завдання по забезпеченню реалізації програм довгострокового розвитку держави та суспільства. Позитивним чином впливають на динаміку соціально-економічного розвитку країни пошук та постійне запровадження сучасних технологій та нових інструментів управління видатками бюджету.

2.2. Розвиток системи формування видатків бюджету

На досягнення поставлених завдань розвитку, держава, виступаючи суб'єктом громадянського суспільства, шляхом перерозподілу через бюджет валового внутрішнього продукту, використовує відповідні фінансові ресурси. Кошти бюджету використовуються для розподілу наявних фінансових ресурсів держави за територіальним, галузевим, соціальними ознаками з метою їх раціонального розміщення та ефективного використання, тим самим відіграючи визначальну роль в економічному розвитку країни. Планування видатків бюджету виступає як науково-обґрунтований процес визначення напрямків використання бюджетних фінансових ресурсів з метою вирішення питань динамічного та пропорційного соціально-економічного розвитку країни. Держава, використовуючи бюджет як інструмент реалізації соціально-економічної політики, зобов'язана приділяти дедалі більше уваги питанням формування видаткової частини бюджету. Якісне формування бюджетних видатків, як один з вагомих інструментів управління економічними процесами створює передумови для своєчасного забезпечення фінансовими ресурсами суспільного розвитку. Процес планування передбачає застосування планових показників, що характеризують розвиток економіки у наступних бюджетних періодах - економічних нормативів, які визначають взаємовідносини з

бюджетною системою, лімітних фінансових обмежень. Від правильного визначення планових показників бюджету залежить якість його виконання, тому значну роль у бюджетному процесі відіграє бюджетне планування. Раціональний вибір форм та методів використання фінансових ресурсів бюджету дозволяє забезпечити ефективність і підвищити результативність видатків бюджету. Сприяє вказаному структуруванню видатків в розрізі конкретних цілей та завдань, а не в розрізі установ, відомств, структурних підрозділів тощо. Перевага тих або інших форм та методів планування видатків з точки зору виконавця може не співпадати з їх перевагою з точки зору суспільства, як кінцевого споживача. Виконавець, якому делеговано право витратити державні фінансові ресурси, ставиться в рамки бюджетної програми, в якій як можна ясніше визначаються очікувані результати і критерії, які впливають на прийняття рішення. Розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів, пріоритетних напрямів та структури ресурсів бюджету, встановлення відповідних вагових показників, запровадження механізму оптимізації бюджетних програм, удосконалення порядків використання бюджетних коштів, у тому числі тих, що фінансуються за рахунок субвенцій на виконання інвестиційних проектів є важливою умовою для посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства. Процесу формування планів видатків бюджету належить достатньо вагоме місце як в управлінні бюджетною системою, так і в управлінні фінансовою системою країни. За його допомогою досягаються необхідні пропорції в розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки і територіями держави, забезпечуються фінансовими ресурсами пріоритетні сфери економічної діяльності, проводиться єдина збалансована бюджетна політика. Науково-обґрунтований процес організації планування видатків бюджету відбувається із врахуванням наступних принципів: органічний зв'язок бюджетного планування з планами соціально-економічного розвитку держави та регіонів;

раціонального використання бюджетних ресурсів з метою першочергового забезпечення пріоритетних напрямків розвитку економіки і соціальної інфраструктури; визначення оптимальної частки перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетний механізм; єдність у використанні показників бюджету в усіх ланках бюджетної системи; наукова обґрунтованість бюджетного планування з використанням передової методології і методів застосування передових норм і нормативів у використанні бюджетних коштів; демократизація бюджетних відносин, тобто під час планування необхідно враховувати оптимальні зв'язки між державним і місцевими бюджетами, а також між ланками місцевих бюджетів; комплексний підхід до визначених макроекономічних показників економічного та соціального розвитку з урахуванням наявних фінансових ресурсів держави; пріоритетність значення бюджетного планування у всій сукупності фінансових планів. Планові показники економічного та соціального розвитку включають фонд заробітної плати та податкове навантаження на цей фонд, обсяг виробництва та реалізації продукції, показники діяльності соціальної інфраструктури тощо. Застосування принципу ефективності в плануванні видатків бюджету передбачає орієнтацію на виконання завдань економічного й соціального розвитку при залученні мінімального обсягу ресурсів бюджету. Тобто, процес планування передбачає усунення непродуктивних видатків та можливих втрат ресурсів бюджету, застосування більш прогресивних технологій та норм витрат матеріалів, сировини, комплектуючих тощо. Характерними рисами бюджетного плану є визначеність, конкретність та обов'язковість виконання шляхом встановлення чітких бюджетних цілей та шляхів досягнення, певних бюджетних показників. Бюджетне прогнозування - визначення вірогідних показників доходів і видатків бюджету на перспективу. Це науково-аналітична стадія розробки бюджету, в процесі якої формується концепція, шляхи її вирішення і основні цілі, які повинні бути досягнуті. Для визначення та

прогнозування довго- та середньострокових цілей для досягнення яких необхідно направити діяльність органів влади та розробку стратегії заходів та механізмів їх реалізації проводиться стратегічне планування. Обов'язковим елементом зазначеного етапу є відбір переліку відповідних напрямків і завдань, виходячи з фінансових можливостей. Це в основному визначається у вигляді програмних та прогнозних документів органів влади: Програма діяльності Кабінету Міністрів України, Державна програма економічного та соціального розвитку на середньостроковий період. Прогнозування показників бюджету здійснюється у такій послідовності: визначення цілей та відповідно завдань для досягнення поставлених цілей; збір, опрацювання та аналіз інформації; вибір моделі прогнозування; розробка рекомендацій для оптимізації рішень, що приймаються за даними прогнозних розрахунків. Фінансове планування та прогнозування є важливими інструментами управління і дають реальні переваги органам виконавчої влади, а саме: пов'язує політику і бюджет для досягнення довгострокових планів; окреслює фінансове майбутнє і залишає час для запобігання несприятливим подіям; поліпшує якість прийняття фінансових рішень; дозволяє визначити альтернативні шляхи вирішення зазначених проблем; удосконалює процес формування бюджету; дозволяє краще оцінити бюджетні пропозиції та приймати відповідні рішення; сприяє відкритості управління і прозорості прийняття рішень. Удосконалення положень щодо особливостей інституційних засад становлення системи формування бюджетних видатків в умовах трансформації економіки дозволяє посилити прозорість та результативність бюджетного процесу як дієвого інструменту розвитку економічних відносин. Питома вага видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2001 - 2011 років становила 31,03 відсотка, у тому числі у 2001 - 2005 роках - 28,83 відсотка, 2006 - 2011 роках - 32,87 відсотка. Динаміка частки видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті протягом 2001 - 2011 рр. показує, що

найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення - 7,22 відсотка; освіту - 6,12 відсотка; економічну діяльність - 4,62 відсотка; найменше - видатки на охорону навколишнього природного середовища - 0,30 відсотка; духовний та фізичний розвиток - 0,8 відсотка, житлово-комунальне господарство - 0,81 відсотка. При цьому зазначена питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшилася за відповідний період на 2,33 відсоткові пункти, освіту – 1,7, економічну діяльність – 0,93 відсоткові пункти; зменшилася – на загальнодержавні функції – 0,83 відсоткові пункти, оборону – 0,69 відсоткові пункти[5,17,29,80,88,93].

Одним з головних завдань бюджетної політики в Україні є подальше удосконалення використання регулюючої функції бюджетних видатків у досягненні пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Як свідчить світовий досвід, в періоди економічних криз та на перехідних етапах економічних перетворень посилення державного регулювання соціально-економічного розвитку призводило до забезпечення макроекономічної стабільності і більш високих темпів економічного зростання. Зазначене потребує відповідних змін в інституційному середовищі системи видатків бюджету України. Інституційні основи системи видатків бюджету включають систему правил, норм, законів, організаційних структур та їх оптимальне поєднання і співвідношення, за допомогою яких формуються та реалізуються пріоритетні напрями бюджетної політики. Планування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки визначає напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Важливою є необхідність наукового обґрунтування прогнозних розрахунків, що забезпечує їх адекватність реальним

соціально-економічним та бюджетним процесам. Під системою бюджетного прогнозування розуміють певну єдність методології, організації і розробки прогнозів, що забезпечують їх узгодженість, послідовність та неперервність. Прогнози доходів та видатків бюджету, дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, що представляють різні складові бюджетного прогнозування, характеризуються певною відокремленістю і мають свій власний специфічний зміст, однак всі вони тісно взаємопов'язані і утворюють цілісну систему бюджетного прогнозування. На даному етапі розвитку державних фінансів в Україні існує нагальна необхідність у розробці та затвердженні науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України з чітко визначеною метою, пріоритетами та механізмами їх реалізації. Планування видатків бюджету є процесом розробки прогнозів видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів, заснований на наукових методах пізнання бюджетних процесів та використанні сукупності методів, способів та засобів прогнозування. Виходячи з прогнозованого обсягу дохідної частини бюджету та дефіциту бюджету прогнозується обсяг видатків бюджету на середньо- та довгострокову перспективу. Структуру бюджетних видатків доцільно прогнозувати за узагальненими показниками, зокрема, за основними розділами функціональної класифікації видатків бюджету, які будуть конкретизуватися по мірі наближення до планового року. Середньостроковий та річний план видатків бюджету повинен обов'язково ув'язуватися із показниками середньо- та довгострокового прогнозу видатків бюджету і передбачати жорсткі бюджетні обмеження для головних розпорядників бюджетних коштів. Середньо- та короткострокове планування видатків бюджету повинно ґрунтуватися на положеннях програмно-цільового методу, що дає змогу істотно підвищити результативність використання бюджетних коштів. Згідно Бюджетного кодексу України Міністерство фінансів України на підставі основних прогнозних макропоказників економічного і соціального

розвитку України на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди та аналізу виконання бюджету у попередніх та поточному бюджетних періодах визначає загальний рівень доходів, видатків і кредитування бюджету (включаючи загальний обсяг державних капітальних вкладень на розроблення та реалізацію державних інвестиційних проектів) та дає оцінку обсягу фінансування бюджету для складання проекту Державного бюджету України та індикативних прогностичних показників Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди. Незважаючи на впровадження елементів прогнозування видатків бюджету у процес складання Державного бюджету України та діяльність головних розпорядників бюджетних коштів, які готують бюджетні запити на плановий та два наступні періоди, зазначені індикативні прогностичні показники мають обмежене використання під час планування видатків бюджету у наступних періодах. Питання визначення зв'язків між бюджетними програмами головних розпорядників бюджетних коштів та їх стратегічними цілями залишається неврегульованим у зв'язку з відсутністю цілісної та узгодженої системи стратегічного планування.

схвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами, якою передбачений процес подальшого удосконалення системи середньострокового бюджетного прогнозування та планування в Україні. Згідно зазначеної Стратегії Основні напрями бюджетної політики будуть трансформовані у стратегічний документ – Бюджетну декларацію, що включатиме середньостроковий бюджетний прогноз. Передбачається розширення горизонту бюджетного планування з одного до трьох років і ключовим елементом системи середньострокового бюджетного планування стане Бюджетна декларація на середньостроковий період. Окрім параметрів, що до цього часу включалися до Основних напрямів бюджетної політики, Бюджетна декларація додатково визначатиме граничні обсяги видатків для головних розпорядників бюджетних коштів на кожен рік середньострокового періоду. Під час обговорення Бюджетної декларації у Верховній Раді України

головні розпорядники бюджетних коштів звітуватимуть про досягнуті результати і доповідатимуть про плани на середньострокову перспективу, а саме результати діяльності, які вони зобов'язуються досягти. Нововведена модель управління також передбачає ковзний метод планування, тобто у наступному році в Бюджетній декларації враховуються граничні обмеження (стелі), визначені у минулому році, та додається третій рік. Крім цього, буде запроваджено комплексну оцінку ефективності та доцільності видатків, або огляд видатків. Метою такої оцінки є виявлення неефективних або неактуальних видатків та підвищення ефективності галузевих політик. Незважаючи на такі вагомні кроки, здійснені останніми роками у напрямку вдосконалення системи бюджетного прогнозування та планування в Україні, необхідним є подальше удосконалення цього процесу шляхом узгодження системи прогнозних і програмних документів соціально-економічного та бюджетного розвитку, запровадження системи довгострокового бюджетного прогнозування. Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку державних фінансів в Україні існує нагальна необхідність у розробці та затвердженні науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України з чітко визначеною метою, пріоритетами та механізмами їх реалізації. В свою чергу, запровадження системи довгострокового бюджетного прогнозування та удосконалення системи середньострокового прогнозування та поточного планування бюджетних видатків дозволить пов'язати процес коротко- та середньострокового планування видатків бюджету з визначеною довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку держави. Пріоритетними завданнями при цьому є наступні: науково обґрунтоване визначення пріоритетів при розподілі бюджетних ресурсів, застосування принципів перспективного бюджетного прогнозування і планування та їх впровадження у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів; оптимізація бюджетних програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та удосконалення методології оцінки їх

результативності; впровадження системи контролю (моніторингу) за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів, системи оцінки результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів тощо. Запровадження та наукове обґрунтування довгострокового прогнозування видатків бюджету України, удосконалення системи середньострокового прогнозування та планування бюджетних видатків і розширення його горизонту до п'яти років, розробка річних бюджетів в рамках стратегічної багаторічної перспективи стане важливою передумовою перетворення бюджетних видатків у ефективний інструмент соціально-економічного розвитку держави [17,29,80,85,93].

Запровадження системи довгострокового бюджетного прогнозування та удосконалення системи середньострокового прогнозування та поточного планування бюджетних видатків дозволить пов'язати процес коротко- та середньострокового планування видатків бюджету з визначеною довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку держави. Наукове обґрунтування довгострокового прогнозування видатків бюджету України, удосконалення системи середньострокового прогнозування та планування бюджетних видатків і розширення його горизонту до 5 років, розробка річних бюджетів в рамках стратегічної багаторічної перспективи стане важливою передумовою перетворення бюджетних видатків у ефективний інструмент регулювання соціально-економічного розвитку держави. Середньостроковий прогноз (на період від 1 до 5 років) та річний план видатків бюджету повинні обов'язково ув'язуватися із показниками довгострокового прогнозу видатків бюджету і передбачати жорсткі бюджетні обмеження для головних розпорядників бюджетних коштів. Середньо- та короткострокове планування видатків бюджету повинно ґрунтуватися на положеннях програмно-цільового методу, що дає змогу істотно підвищити результативність використання бюджетних коштів. У процесі бюджетного прогнозування та планування видатків соціальної сфери обов'язково повинні

враховуватись результати ґрунтовних демографічних досліджень, в тому числі щодо вікової структури населення. З одного боку, прогнозні дані щодо змін чисельності населення та його вікової структури визначають особливості прогнозування та планування бюджетних видатків соціального спрямування на середньо- та довгостроковий періоди. З іншого боку, важливим є дослідження впливу майбутніх демографічних змін на показники соціально-економічного та бюджетного розвитку у перспективі з метою розроблення комплексу заходів, в тому числі бюджетної політики, щодо згладжування негативних тенденцій і виправлення загальної демографічної ситуації. Бюджетне фінансування видатків, пов'язаних з економічною діяльністю, повинно передбачати зміщення акцентів з прямого бюджетного фінансування до кредитування та політики здешевлення кредитів, що значно підвищує результативність використання бюджетних коштів. Бюджетне фінансування економічної діяльності доцільно спрямовувати переважно на стимулювання запровадження інновацій, здешевлення кредитів для реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних для держави напрямках, підтримку наукового забезпечення галузей економіки, сприяння підвищенню енергоефективності та енергозбереженню. Розбудова ефективної системи державного регулювання у сфері видатків бюджету закладе підґрунтя для забезпечення стійкого економічного зростання та соціального розвитку, ефективного надання державних послуг та проведення реформ в інших сферах соціально-економічного розвитку держави. Необхідним є продовження роботи щодо поглиблення застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі України у частині підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів у досягненні визначених цілей, удосконалення системи оцінки результативності бюджетних програм з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів щодо отримання суспільно вагомих результатів. З метою досягнення ефективного розподілу бюджетних ресурсів в умовах їх обмеженості, забезпечення більш

ефективного їх використання, підвищення прозорості бюджетного процесу, встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання, підвищення якості надання державних послуг, доступності бюджету для суспільства, починаючи із 2002 року в бюджетну систему України запроваджується програмно-цільовий метод формування бюджету. Програмно-цільовий метод складання бюджету або принцип планування бюджету за бюджетними програмами - це система прийняття управлінських рішень на всіх стадіях бюджетного процесу щодо розподілу бюджетних ресурсів шляхом планування, виконання бюджетних програм та аналізу їх результативності на предмет досягнення поставлених цілей, отримання кінцевого результату. Зважаючи на те, що програмно-цільовий метод складання бюджету є новою для України філософією формування бюджету, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р схвалено Концепцію застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі (далі – Концепція), якою визначено мету та основні принципи, елементи програмно-цільового методу та етапи реалізації Концепції. Метою запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі визначено встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання, що спрямовані на: посилення прозорості бюджетного процесу, що чітко визначає цілі і завдання, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти, підвищення рівня контролю за результатами виконання бюджетних програм; здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань за результатами виконання бюджету, а також проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних програм; чітке розмежування відповідальності за реалізацію кожної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів відповідальними виконавцями бюджетних програм; упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо

формування і виконання бюджетних програм; підвищення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотриманням відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності, а також фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їх виконання; підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів. Концепцією було передбачено поступовий перехід до застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі України, а саме впровадження його у три етапи. Першим етапом застосування цього методу у бюджетному процесі України визначено 2002 рік, на якому передбачено проведення удосконалення форм бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів; розроблення програмної класифікації видатків державного бюджету з визначенням бюджетних програм та відповідальних виконавців бюджетних програм у розрізі відповідних головних розпорядників бюджетних коштів, із закріпленням за кодами функціональної класифікації видатків бюджету; у відповідності до міжнародних стандартів здійснення переходу до функціональної класифікації видатків бюджету; запровадження окремих елементів середньострокового планування бюджету через визначення пріоритетів у діяльності головного розпорядника бюджетних коштів у межах очікуваних бюджетних коштів на наступні періоди; розроблення напрямів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів та базового переліку результативних показників, які характеризують виконання бюджетних програм. Протягом другого етапу – це період 2003 - 2004 років було передбачено запровадження складання паспортів бюджетних програм; здійснення перегляду бюджетних програм з удосконаленням їх структури та чіткого визначення напрямів діяльності у межах однієї бюджетної програми; перехід до поглибленого середньострокового бюджетного планування, насамперед розроблення процедури прогнозування видатків на конкретні бюджетні програми на майбутні періоди; застосування програмно-цільового методу у формуванні і

виконанні місцевих бюджетів. На третьому етапі, що розпочато у 2005 році та продовжується на даний час заплановано проведення подальшого вдосконалення формування і виконання бюджету на основі програмно-цільового методу із здійсненням відповідної оцінки. Як зазначалось, окремі елементи програмно-цільового методу впроваджувались у бюджетний процес в Україні починаючи із 1998 року, тобто ще до схвалення Концепції, зокрема це складання і подання головними розпорядниками бюджетних коштів бюджетних запитів із визначеними основною метою діяльності, завданнями та очікуваними результатами діяльності на плановий рік, проведеним аналізом діяльності за попередній рік, обґрунтуванням розподілу граничного обсягу видатків за кодами функціональної класифікації [5,17,29,80,92,93].

Запровадження програмно-цільового методу формування видатків бюджету потребувало застосування визначених Концепцією наступних основних елементів: бюджет складається в розрізі бюджетних програм з визначенням їх відповідальних виконавців; бюджетні програми формуються із врахуванням систематизованого переліку заходів, що забезпечують досягнення відповідних мети, завдань та напрямів, закріплених паспортом бюджетної програми; застосовується середньострокове бюджетне планування. Необхідною умовою є визначення пріоритетних напрямів використання бюджетних коштів, встановлення відповідних вагових показників, запровадження механізму відбору бюджетних програм, порядку використання коштів для фінансування бюджетних програм, у тому числі тих, що фінансуються за рахунок субвенцій на виконання інвестиційних проектів. Планування бюджету здійснюється в розрізі бюджетних програм, які виконуються розпорядниками бюджетних коштів відповідно до покладених та / або делегованих на них функцій шляхом проведення спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань систематизованих заходів. Процес формування бюджетних програм передбачає визначення видів та напрямів діяльності, які забезпечують реалізацію бюджетної програми, цілей і завдань

програми на короткостроковий період, загальної мети кожної бюджетної програми на довгостроковий та середньостроковий періоди. Метою планування є обґрунтування прийняття і практичної реалізації управлінських рішень. При бюджетному плануванні у більшості країн обов'язковим є врахування подій, які очікуються не лише у наступному бюджетному році, але й у майбутніх періодах. Видатки по кожній із бюджетній програм здійснюються конкретними відповідальними виконавцями, які мають статус юридичної особи, окремі рахунки та бухгалтерський баланс і визначаються головними розпорядниками бюджетних коштів за письмовим погодженням Міністерства фінансів України на стадії складання проекту бюджету на наступний рік. Відповідальний виконавець бюджетної програми забезпечує реалізацію та несе відповідальність за одну або ряд бюджетних програм. Відповідальними виконавцями можуть бути безпосередньо головний розпорядник бюджетних коштів за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом, та розпорядники коштів нижчого рівня і одержувачі бюджетних коштів, які виконують бюджетні програми у мережі головного розпорядника. Інструкцією про статус відповідальних виконавців бюджетних програм та особливості їх участі у бюджетному процесі, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 14.12.2001 № 574 розмежовуються повноваження, права і відповідальність головного розпорядника коштів державного бюджету та відповідальних виконавців бюджетних програм у процесі складання, затвердження та виконання бюджету в умовах упровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес. Відповідальними виконавцями можуть бути: головний розпорядник - за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом; розпорядники коштів державного бюджету нижчого рівня та одержувачі коштів державного бюджету, які виконують бюджетні програми у системі головного розпорядника. З метою забезпечення дійового контролю за

ефективним використанням бюджетних коштів важливе значення має застосування відповідних принципів при формуванні бюджетних програм, у тому числі бюджетні програми повинні мати чітку структурну побудову, завдання та напрями програм мають бути достатньою мірою деталізовані, що надасть можливість забезпечити гнучке управління програмами, контрольованість їх реалізації, прозорість витрачання бюджетних коштів; для ефективного управління обсяг кожної програми має бути оптимальним; установлення чіткого взаємозв'язку між витрачанням бюджетних коштів і очікуваними результатами у програмах, що надає можливість приймати обґрунтовані бюджетні рішення в умовах обмеженості бюджетних ресурсів; врахування всіх напрямів здійснених видатків, як капітальних, так і поточних у вигляді співвідношення бюджетних затрат і отриманих результатів при оцінці ефективності програми; установлення чіткої управлінської підзвітності в процесі реалізації програм для забезпечення ефективності їх виконання. Концепцією дано визначення складових елементів бюджетної програми через формулювання відповідних мети, завдань і напрямів діяльності, результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми. Завдання та функції кожного головного розпорядника бюджетних коштів формуються з врахуванням та відповідно до напрямів діяльності, визначених нормативно-правовими актами, що складають основу для планування бюджетних програм. Зазначене повинно відбуватися на основі ретельного аналізу необхідних і можливих бюджетних ресурсів для фінансування програми у плановому та наступних роках. До одного із елементів програмно-цільового методу віднесено паспорт бюджетної програми, який складається головним розпорядником бюджетних коштів щороку за кожною бюджетною програмою, виходячи із відповідного бюджетного запиту та бюджетних призначень. Паспорт бюджетної програми визначає суму коштів, необхідної для виконання бюджетної програми, законодавчі підстави її реалізації, визначення мети, завдань, напрямів

використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми згідно встановлених Законом про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет бюджетних призначень. Зазначені характеристики бюджетної програми є необхідними інформаційними даними для здійснення контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів та аналізу виконання бюджетної програми. Відповідальними за розробку і затвердження паспортів бюджетних програм є головні розпорядники бюджетних коштів спільно із Міністерством фінансів України. Паспорти бюджетних програм затверджуються спільним наказом Міністерства фінансів України та відповідного головного розпорядника бюджетних коштів у місячний термін з дня набрання чинності законом про державний бюджет. За результатами реалізації бюджетної програми розпорядник бюджетних коштів складає річний звіт про виконання паспортів бюджетних програм, який разом із статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю за відповідний бюджетний період є підставою для визначення фактичних результативних показників та аналізу ефективності виконання кожної бюджетної програми, що підлягають врахуванню при прийнятті рішення про її подальше фінансування у наступних бюджетних періодах. Квартальний звіт про виконання паспортів бюджетних програм є підставою для визначення фактичних результативних показників, аналізу ефективності виконання кожної бюджетної програми та врегулювання проблемних питань, що виникають у процесі їх виконання, та використовується для врахування при прийнятті рішень про внесення змін до паспортів бюджетних програм. Річні звіти про виконання паспортів бюджетних програм визначають фактичні результативні показники бюджетних програм та разом із офіційною державною статистичною, фінансовою, бюджетною та іншою звітністю за відповідний бюджетний період, а також висновками про результати контрольних заходів, проведених органами, уповноваженими на здійснення контролю за

дотриманням бюджетного законодавства, використовуються для оцінки ефективності бюджетних програм. Обов'язковим є аналіз очікуваного результату від реалізації бюджетної програми, що передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності – критеріїв оцінки і аналізу бюджетних програм щодо обсягів затрат, показників продукту, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання програми та надають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів. Запровадження показників ефективності у бюджетне планування потребує удосконалення не тільки механізмів фінансування але і управління державним сектором економіки в цілому. Бюджетним кодексом України дано визначення бюджетної програми, як систематизованого переліку заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій. При плануванні розпорядниками бюджетних коштів бюджетних програм шляхом підготовки відповідних бюджетних запитів формуються пропозиції обґрунтувань щодо обсягів бюджетних коштів, необхідних для виконання бюджетної програми на наступний бюджетний рік та два послідовних роки. На виконання програм передбачених відповідним бюджетом, спрямовуються відповідні кошти, які є видатками бюджету. Назва бюджетної програми має відображати напрям спрямування бюджетних коштів. Здійснення видатків через сформовані бюджетні програми сприяє прийняттю більш ефективних рішень щодо необхідності та доцільності здійснення цих видатків за рахунок бюджетних коштів. Зазначене, у свою чергу, сприяє створенню таких умов для розробки і реалізації бюджетної політики, в яких стає можливим прийняття значно раціональніших фінансових рішень стосовно рівня та складу видатків бюджету[29,30,80,85,93].

Впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес України регулюється низкою законодавчих та нормативно-правових актів, зокрема: Бюджетним кодексом України, Концепцією застосування програмно-

цільового методу в бюджетному процесі, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р, Бюджетною класифікацією, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11, Порядком складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 № 228, Інструкцією про статус відповідальних виконавців бюджетних програм та особливості їх участі у бюджетному процесі, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 14.12.2001 № 574, наказами Міністерства фінансів України 29.12.2002 № 1098 «Про паспорти бюджетних програм», від 10.12.2010 № 1536 «Про результативні показники бюджетної програми», іншими документами. При плануванні та виконанні бюджетних програм всі учасники бюджетного процесу мають прагнути до встановлення пріоритетності бюджетних програм відповідно до основних завдань своєї діяльності, досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів, досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів, бюджетні кошти використовувати на цілі, визначені бюджетними призначеннями тощо, тобто базувати свою діяльність у відповідності та з дотриманням принципів, на яких ґрунтується бюджетна система України. Бюджетні програми можуть порівнюватись між собою за окремими ознаками: за належністю до одного головного розпорядника, одного підрозділу функціональної класифікації, за напрямками діяльності, обсягами державних ресурсів та досягнутими результативними показниками. Зокрема, можливо порівнювати обсяги видатків на програми підвищення кваліфікації, освітні послуги у різних міністерствах та їх результативність. Можливими також є кроки щодо передачі до сфери управління міністерств, які є провідними у відповідній галузі, бюджетних програм, що не відповідають основним цілям діяльності головного розпорядника коштів. Планування видатків бюджету за програмно-цільовим методом передбачає здійснення кожним головним

розпорядником бюджетних коштів на стадії розробки бюджетного запиту та підготовки пропозицій до проектів бюджету низки відповідних дій щодо: найбільшої оптимізації своїх видатків, в тому числі і шляхом скорочення кількості бюджетних програм та концентрації ресурсів на головних напрямках діяльності шляхом ретельного аналізу та відбору саме тих бюджетних програм, які забезпечать досягнення визначених стратегічних цілей; виключення неперіоритетних та неефективних видатків, зокрема тих, які не стосуються виконання основних функцій і завдань відповідного головного розпорядника, з урахуванням інформації про виконання паспортів бюджетних програм за попередні бюджетні роки. Підвищення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів, як органу державного управління за дотриманням відповідності бюджетних програм законодавчо визначеним завданням та функціям його діяльності, сприяє упорядкуванню організації діяльності такого розпорядника, більш чіткому розмежуванню відповідальності між різними виконавцями у системі за реалізацію кожної бюджетної програми. Програмно-цільовий метод як дієвий інструмент орієнтований на досягнення мети відповідно до встановлених пріоритетів, забезпечує планування та виконання бюджету на середньострокову перспективу. Впровадження середньострокового бюджетного планування надасть учасникам бюджетного процесу можливість узгодити свої стратегічні плани діяльності з наявними бюджетними коштами як у рамках підготовки проекту бюджету на відповідний рік, так і на наступні періоди, що сприятиме переходу до формування довгострокової бюджетної політики. Одним із необхідних елементів впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес виступає середньострокове бюджетне планування, яке передбачає складання головними розпорядниками бюджетних коштів планів діяльності на середньостроковий період та розрахунок необхідного обсягу фінансових ресурсів для досягнення поставлених планом цілей у середньостроковій перспективі. Плани діяльності таких розпорядників коштів

будуються у відповідності до урядових та національних програм діяльності, основних напрямів бюджетної політики, державних пріоритетів соціально-економічного розвитку. Метою запровадження середньострокового бюджетного планування є покращення макроекономічного балансу завдяки розробки узгоджених та реалістичних прогнозів доходів до бюджету; визначення загальних цілей бюджетної політики та забезпечення відкритості у їх досягненні впродовж багатьох років; забезпечення можливості ініціювання змін у бюджетній політиці та механізмів контролю за їх реалізацією; визначення і дотримання чітких пріоритетів у сфері бюджетних видатків; удосконалення розподілу бюджетних коштів, спрямованих на досягнення стратегічних пріоритетів, як за функціями, так і між відповідними функціями; підвищення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за ефективне та раціональне їх використання; посилення загального державного фінансового контролю на всіх його стадіях. Про необхідність запровадження середньострокового бюджетного планування, як одного із складових елементів програмно-цільового методу зазначається починаючи із початку двох тисячних років, проте на даний час новий Бюджетний кодекс, прийнятий у липні 2010 року, не дає визначення середньостроковому бюджетному плануванню. При цьому бюджет визначається як план формування і використання фінансових ресурсів протягом бюджетного періоду, який становить один календарний рік. Разом з тим, статтею 35 Бюджетного кодексу передбачено, що бюджетні запити головних розпорядників мають містити всю інформацію, необхідну для аналізу показників проекту Державного бюджету України, індикативних прогнозних показників Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетних періоди. Підставою для складання їхніх планів є індикативні прогнозні показники обсягів видатків і надання кредитів із бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди, які доводить Міністерство фінансів України разом з інструкцією з підготовки бюджетних запитів, а також

прогнози та програмні документи економічного та соціального розвитку, державних цільових програм із визначенням очікуваних результатів діяльності. Такі плани діяльності щорічно приводяться у відповідність із показниками державного бюджету на плановий бюджетний період та прогнозом Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди. З метою досягнення поставлених цілей головні розпорядники коштів державного бюджету формують бюджетні програми з врахуванням термінів їх виконання на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди. Прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди складає Міністерство фінансів України за участю Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України, а також головних розпорядників коштів державного бюджету. Зазначений прогноз ґрунтується на урядовій Програмі діяльності, прогнозних та програмних документах економічного та соціального розвитку, державних цільових програмах; включає індикативні прогнозні показники. Бюджетним кодексом передбачено, що прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди подається до Верховної Ради України разом із проектом закону про державний бюджет, уточнюється на підставі прийнятого закону про Державний бюджет України та схвалюється урядом у місячний термін із дня опублікування закону про Державний бюджет України. Відповідні зміни внесено наказом Міністерства фінансів України від 24.11.2010 № 1455 до Інструкції про статус відповідальних виконавців бюджетних програм та особливості їх участі у бюджетному процесі в частині передбачення розробки відповідальними виконавцями бюджетних програм планів діяльності на плановий та наступні за плановим два бюджетних періоди, організацію та забезпечення на підставі плану діяльності та індикативних прогнозних показників бюджету на наступні за плановим два бюджетних періоди складання проекту кошторису та бюджетного запиту. Розвиток середньострокового бюджетного прогнозування в рамках

подальшого реформування системи середньострокового стратегічного планування надасть змогу: узгодити бюджетні програми з пріоритетами соціально-економічного розвитку; забезпечити послідовність соціально-економічної та податково-бюджетної політики; посилити взаємодію парламенту та уряду з бюджетних питань: розробка бюджетної політики, розподіл бюджетних ресурсів; посилити контроль за дотриманням принципу результативності видатків та доцільності їх продовження у середньостроковій перспективі; забезпечити реалізацію бюджетних програм, ефект від яких проявляється з певним часовим лагом, а також багаторічних програм; поліпшити управління державними інвестиціями, з погляду забезпечення стабільності їх проведення, що має сприяти сталості економічного зростання та загальній макроекономічній стабільності [29,30,80,85,89].

Реалізація завдань та принципів програмно-цільового методу у бюджетний процес України спричинило до низки позитивних змін, зокрема, через підвищення ефективності розподілу і використання бюджетних коштів підвищилась якість розробки та реалізації бюджетної політики; завдяки визначенню цілей і завдань, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти, підвищилась прозорість бюджетного процесу; можливість проведення за результатами виконання бюджету оцінки щодо досягнення поставлених на етапі планування цілей та завдань надає змогу підвищити рівень бюджетного контролю і ефективність діяльності державного сектору; завдяки аналізу результативності виконання бюджетних програм підвищилась ефективність використання бюджетних коштів. Відбувається процес подальшого удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету як складової системи перспективного бюджетного планування. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 року № 292-р «Питання оптимізації кількості бюджетних програм» затверджено відповідну стратегію стосовно покращення якості бюджетного процесу шляхом своєчасного вирішення низки питань, зокрема по оптимізації бюджетних

програм. Вказано про уповільнення темпів розвитку програмно-цільового методу протягом останніх років, зокрема в частині удосконалення програмної класифікації видатків. Деякі головні розпорядники бюджетних коштів при розробці бюджетних програм не завжди враховують власні функції, завдання, плани діяльності, що містять заходи з реалізації проектів, положення прогнозних та програмних документів економічного та соціального розвитку, державних цільових програм з визначенням очікуваних результатів. Внаслідок зазначеного та з врахуванням актуальної на сьогодні оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, усунення дублювання повноважень таких органів, посилення якості державного управління виникла необхідність оптимізації кількості бюджетних програм, удосконалення стратегічного планування діяльності головних розпорядників. Також наголошено на підвищенні рівня відповідальності розпорядників бюджетних ресурсів, посиленні фінансового контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів. Принципами оптимізації бюджетних програм визначено: системність та послідовність у сфері планування бюджету шляхом оптимізації структури і змісту бюджетних програм, своєчасного аналізу щодо стану та перспективи розвитку відповідної сфери; цілісність через формування видатків за бюджетними програмами відповідно до прогнозів соціально-економічного розвитку на середньострокову перспективу, показників розвитку окремих галузей економіки, органів державної влади на коротко- і середньостроковий періоди; об'єктивність і прозорість шляхом планування бюджетних програм відповідно до завдань та функцій, установлених законодавством для органів виконавчої влади; дотримання інтересів держави при розробці плану діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, виходячи із необхідності реалізації соціально-економічної політики країни, забезпечення її економічної безпеки; результативність через досягнення відповідних результатів при мінімальних затратах бюджетних коштів; ефективність: досягнення у ході виконання бюджетної програми визначеної

мети; цільове використання бюджетних коштів: використання коштів бюджету лише на досягнення цілей та завдань, визначених планом діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. При аналізі бюджетних програм пропонується враховувати виконання бюджетної програми у періоді протягом не менш як трьох бюджетних періодів, циклічний характер її виконання. Заплановано проведення із врахуванням результатів висновків органів виконавчої влади, уповноважених на здійснення контролю за дотриманням вимог бюджетного законодавства аналізу бюджетних програм на предмет відповідності встановленим вимогам та звітів про виконання паспортів бюджетних програм; визначення бюджетних програм відповідно до функцій, покладених на головного розпорядника бюджетних коштів; об'єднання бюджетних програм за галузевим принципом, у тому числі шляхом їх передачі іншим головним розпорядникам бюджетних коштів відповідно до здійснюваних ними функцій. Вказаними урядовим документом систематизовано порядок формування бюджетної програми, зокрема при плануванні слід виходити із необхідності забезпечення комплексного фінансування відповідної галузі; визначати завдання та функції, покладені законодавством на головного розпорядника; кошти за бюджетною програмою спрямовувати на підтримку здійснення заходів, визначених відповідною державною цільовою програмою. Передбачено під час розробки бюджетної програми чітко визначати мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, результативні показники. Метою бюджетної програми є досягнення результату, який відповідає пріоритетам державної політики та основним цілям діяльності розпорядника бюджетних коштів. Завданнями є комплекс заходів, спрямованих на досягнення зазначеної мети, що передбачає шляхи виконання програми. Напрямами використання бюджетних коштів є конкретні дії у рамках її виконання, спрямовані на досягнення мети бюджетної програми шляхом здійснення відповідних заходів. Результативними показниками є показники, на підставі яких проводиться оцінка ефективності використання

бюджетних коштів, передбачених для її виконання, ступеня досягнення мети і виконання завдань бюджетної програми, що відображають результати, позитивні зрушення у розв'язанні проблем відповідної галузі та не повинні бути декларативними. У разі якщо у минулих бюджетних періодах мали місце невиконання результативних показників, то із врахуванням аналізу причин невиконання, може розглядатись питання щодо відмови від такої бюджетної програми. На головного розпорядника бюджетних коштів покладено відповідальність за упорядкування кількості бюджетних програм, визначення їх оптимальної структури та змісту, недопущення дублювання функцій. Передбачено можливість за пропозицією головних розпорядників визначення у паспорті бюджетної програми як окремого напрямку використання видатків, які не доцільно передбачати окремою бюджетною програмою. В рамках оптимізації запропоновано закріплення за головним розпорядником п'ятнадцяти бюджетних програм, за відповідальним виконавцем не більше п'яти бюджетних програм. Реалізація стратегії стосовно оптимізації кількості бюджетних програм дозволить удосконалити в цілому процес управління бюджетними програмами, оптимізувати їх кількість, структуру та зміст, зменшити або запобігти дублювання функцій, покладених на головних розпорядників бюджетних коштів, підняти на більш якісний рівень ефективність застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі в цілому, підвищити рівень відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за порушення вимог бюджетного законодавства. Таким чином потребують вирішення завдання по посиленню системності та послідовності у реалізації державної політики у сфері планування видатків бюджету; удосконалення стратегічного планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів; планування бюджетних програм відповідно до завдань і функцій органів виконавчої влади; досягнення відповідних результатів за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів; пошук оптимальної структури та змісту бюджетних

програм, їх відповідність показникам розвитку окремих галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни; досягнення поставленої мети у процесі виконання бюджетної програми; спрямування бюджетних коштів лише на цілі та завдання, визначені планом діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. Для визначення найбільш оптимального і ефективного розподілу бюджетних ресурсів між галузями, розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними програмами потребує удосконалення система моніторингу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів. Отже, проведення перетворень у напрямку вдосконалення системи планування бюджетних видатків, покращення якості їх управління є характерним для сучасного етапу соціально-економічного розвитку України. Досвід реалізації відповідних програмних документів щодо реформування бюджетної системи можна охарактеризувати як позитивний, було досягнуто істотних успіхів у впровадженні як програмно-цільового методу формування бюджету, так і інших інструментів, які дозволяють підвищити якість і ефективності управління державними видатками. Необхідно виділити ключові напрями, які характеризували вектор перетворень в системі управління бюджетними видатками: запровадження програмно-цільового методу формування та виконання бюджету органами державної влади - бюджетні програми, постійна оптимізація структури бюджетних програм, державні цільові програми; підвищення ефективності надання суспільних послуг через оцінку потреби в державних послугах, впровадження нових організаційно-правових форм надання суспільних послуг; підвищення прозорості і публічності діяльності органів державної влади шляхом підготовки інформації про результати та основні напрями діяльності, впровадження інструменту публічних слухань, розміщення актуальної інформації в мережі Інтернет, формування зворотного зв'язку із суспільством; забезпечення ліквідності і платоспроможності бюджету завдяки заходам по скороченню кредиторської

та дебіторської заборгованостей та недопущенню утворення прострочених заборгованостей, вдосконалення управління державним боргом; оптимізація структури державного майна завдяки скороченню державних видатків на утримання і фінансову підтримку; впровадження середньострокового бюджетного планування [5,29,80,85,89,107] .

Поряд із запровадженням у бюджетний процес програмно-цільового методу планування бюджету з метою суттєвого підвищення рівня державного регулювання у сфері видатків бюджету необхідним є удосконалення науково-теоретичних положень та методологічних основ зазначеного методу. Наукове обґрунтування удосконалення методології функціонування програмно-цільового методу планування видаткової частини бюджету покращить якість і збалансованість системи фінансово-бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку держави, надасть можливість підвищити дієвість державного регулювання у системі макроекономічного розвитку. Разом з тим, процеси вдосконалення мають тривалий характер, по мірі накопичення досвіду відбувається еволюція підходів, що повинно знаходити своє відображення у вигляді нових програмних документів по підвищенню ефективності формування бюджетних видатків, як складової системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Залишаються пріоритетними на шляху подальшого удосконалення та розвитку програмного методу планування видатків бюджету наступні завдання: формування бюджетних програм на основі довгострокових пріоритетів державної політики, викладених у стратегічних і програмних документах уряду, узгодження державних цільових та бюджетних програм відповідно до визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку, оптимізація їх складу; упорядкування структури головних розпорядників коштів державного бюджету; перегляд переліку бюджетних програм з метою упорядкування та оптимізації їх наявності шляхом об'єднання, розподілу, передачі від одного відповідального виконавця іншому; удосконалення механізму взаємодії між

головними розпорядниками бюджетних коштів та відповідальними за виконання бюджетних програм на усіх стадіях бюджетного процесу; запровадження постійного моніторингу виконання та системи вимірювання результативності виконання бюджетних програм з метою прийняття управлінських рішень; посилення системи контролю за ефективним та результативним витрачанням бюджетних ресурсів розпорядниками бюджетних коштів та досягненням визначених цілей за кожною бюджетною програмою. Зазначені заходи дозволять удосконалити інституційні засади розвитку системи планування видатків бюджету із врахуванням необхідності посилення координації основних завдань, планів фінансово-економічної діяльності розпорядників бюджетних коштів та результативними показниками відповідних бюджетних програм у середньостроковій перспективі. Подальший соціально-економічний розвиток країни у певній мірі залежить від підвищення якісного рівня системи планування та використання державних видатків. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг. Таким чином, необхідно зазначити, що розроблені та запроваджені у процес бюджетного планування основні принципи програмно-цільового методу, однак з метою суттєвого підвищення рівня державного регулювання у сфері видатків бюджету необхідним є удосконалення науково-теоретичних положень та методологічних основ зазначеного методу з урахуванням як зарубіжного, так і вітчизняного досвіду.

Наукове обґрунтування удосконалення методології функціонування програмно-цільового методу планування видатків бюджету підвищить якість і збалансованість системи бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку країни. На цьому етапі розвитку бюджетних видатків як складової державних фінансів важливим є здійснення дієвих перетворень системи їх управління шляхом використання обґрунтованих методів планування з метою покращення результативності витрачання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільно-значимого кінцевого результату. Доцільним є удосконалення системи планування і моніторингу соціально-економічної ефективності бюджетних видатків за допомогою якісних і кількісних індикаторів, підвищення рівня середньострокового бюджетного планування, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості. Основним завданням дослідження є розкриття сутності та визначення напрямів підвищення ефективності планування видатків бюджету. Важливим є встановлення чітких залежностей між бюджетними програмами та основними завданнями головних розпорядників бюджетних коштів. Доцільним є здійснення подальшого розвитку системи формування бюджетних видатків у напрямі розширення використання принципів перспективного прогнозування та планування на основі програмно-цільового методу, підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів. Необхідним є науково обґрунтоване визначення пріоритетів бюджетних ресурсів, удосконалення методології оцінювання результативності бюджетних програм відповідно до загальнодержавних цілей, розбудова дієвої системи моніторингу ефективного використання бюджетних коштів. Вагомим є удосконалення принципів середньострокового планування бюджетних ресурсів на основі програмно-цільового підходу та впровадження сучасних аналітичних і управлінських інструментів у діяльність розпорядників бюджетних коштів. Реалізація цілеспрямованої, узгодженої та

дієвої бюджетної політики вимагає науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання, що забезпечує формування єдиної бюджетної стратегії в питаннях формування видатків бюджету, дефіциту бюджету, управління державним боргом, міжбюджетними відносинами. Актуальним є те, що видатки бюджету повинні плануватися на основі програмно-цільового методу планування бюджету, що забезпечить чіткий зв'язок між стратегічними цілями держави та реальними результатами діяльності органів державного управління, підвищуючи прозорість і ефективність використання бюджетних коштів. Підвищення результативності й ефективності використання бюджетних коштів у процесі реалізації ключових завдань соціально-економічного розвитку потребує вдосконалення механізмів формування видатків бюджету на основі науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання та якісного прогнозування і планування видатків у середньо- і довгостроковій перспективі. Спрямованість бюджетної політики на досягнення суспільно значущих результатів зумовлює необхідність удосконалення підходів до оцінки ефективності використання бюджетних коштів, зосередження уваги не лише на управлінні фінансовими ресурсами, а насамперед на управлінні результатами, що посилить роль бюджетних видатків як дієвого інструменту розвитку суспільних відносин. На даному етапі потребують розширення дослідження, спрямовані на аналіз впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів, підвищення дієвості їх використання як інструмента економічного розвитку. Водночас необхідним є покращення якості бюджетного прогнозування й планування видатків, підвищення результативності бюджетної політики. Основним завданням формування видаткової частини бюджету виступає науково обґрунтоване регулювання її обсягу та внутрішньої структури з метою досягнення стратегічних суспільних пріоритетів. Поряд із цим подальшого вдосконалення потребує система формування бюджетних видатків, зокрема щодо посилення використання їх регуляторного потенціалу

та забезпечення раціонального розподілу бюджетних ресурсів між напрямками з урахуванням їх пріоритетності, циклічних коливань економічних, соціальних і демографічних процесів. Це зумовлює необхідність розроблення інституційних засад формування видатків бюджету у державній системі стратегічного планування і прогнозування, створення структурно-функціональної моделі бюджетного регулювання у сфері видатків. Поглиблення досліджень потребують питання перспективного прогнозування бюджетних видатків, удосконалення принципів середньострокового та річного планування видатків бюджету на основі програмно-цільового методу з урахуванням соціальних, демографічних тенденцій. Важливо також удосконалювати методологічні засади оцінки ефективності бюджетних програм і діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, принципи їх інтеграції в бюджетний процес, що сприятиме підвищенню продуктивності використання фінансових ресурсів та ефективності управління результатами бюджетної діяльності. Як складова системи державних фінансів, бюджетні видатки активно застосовуються для впливу на розвиток соціально-економічних процесів у державі, їх вплив визначається не лише обсягом перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджет, а й структурою видатків бюджету, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку. Обсяг і структура бюджетних видатків зумовлюються функціями та завданнями держави у забезпеченні суспільного добробуту, проведенні соціально-економічних перетворень, рівнем державного впливу на економіку, динамікою соціально-економічного розвитку країни, особливостями, пріоритетами суспільного розвитку.

Сутність бюджетних видатків як економічної категорії розкривається через їхні функції, серед яких розподільна, стабілізаційна, регулююча, стимулююча, інформаційна, контрольна. Одним із ключових завдань бюджетної політики є вдосконалення механізмів використання регулюючої функції бюджетних видатків для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. У межах

цієї функції видатки бюджету виконують роль адаптивного інструмента в системі державного регулювання, що передбачає науково обґрунтоване визначення оптимального обсягу та структури видаткової частини бюджету. Такий підхід дозволяє впливати на динаміку економічних, соціальних і демографічних процесів з урахуванням їх циклічних коливань, стратегічних орієнтирів розвитку держави та результативності бюджетної діяльності. Зміна динаміки економічних, соціальних чи демографічних процесів впливає на обсяг і структуру бюджетних видатків, характер державної політики у цій сфері, що здатне формувати майбутні тенденції соціально-економічного розвитку країни. Оскільки параметри динаміки та структури видатків бюджету відображають перелік і значущість стратегічних пріоритетів держави, їх регулювання надає змогу формувати виважену бюджетну політику, спрямовану на ефективне вирішення важливих суспільних потреб на відповідних етапах розвитку та на запобігання негативним економічним і демографічним тенденціям у майбутньому. Досвід провідних країн свідчить, що періоди активного використання бюджетних видатків як інструмента регулювання економічної динаміки характеризуються темпами економічного зростання. Перспективне прогнозування та планування бюджетних видатків є ключовим інструментом державного впливу на економічні й соціальні процеси, оскільки визначає напрями використання бюджетних ресурсів у майбутньому відповідно до цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Наукове обґрунтування прогнозних розрахунків є необхідною умовою, що забезпечує їх відповідність реальним економічним і бюджетним тенденціям. Система бюджетного прогнозування передбачає єдину методологічну, аналітичну основу розробки прогнозів, забезпечуючи їх узгодженість, послідовність [30,80,85,89,108].

Середньостроковий і річний плани бюджетних видатків повинні узгоджуватися з прогнозними показниками та містити жорсткі бюджетні обмеження для головних розпорядників бюджетних коштів. Таке планування

має базуватися на програмно-цільовому методі, що підвищує ефективність використання бюджетних ресурсів. На базі прогнозних макроекономічних показників та аналізу виконання бюджетів у попередніх періодах визначаються загальні показники доходів, видатків і кредитування бюджету, включаючи обсяги державних капітальних вкладень та фінансування, необхідні для складання проєкту державного бюджету і прогнозних розрахунків на два наступні бюджетні періоди. Попри запровадження елементів середньострокового прогнозування у бюджетний процес, індикативні прогнозні показники поки що мають обмежене застосування в подальшому бюджетному плануванні. Одним із актуальних завдань є встановлення чітких залежностей між бюджетними програмами та стратегічними цілями головних розпорядників бюджетних коштів. Важливим кроком у вдосконаленні бюджетного процесу стало розширення горизонту планування з одного до трьох років, при цьому основною складовою середньострокового бюджетного планування є Бюджетна декларація. На відміну від попередніх документів, вона додатково встановлює граничні обсяги видатків для головних розпорядників бюджетних коштів на кожен рік середньострокового періоду. Під час її розгляду у Верховній Раді України розпорядники звітують про досягнуті результати та окреслюють плани на майбутні роки, визначаючи конкретні результати, яких зобов'язуються досягти. Така модель базується на принципі «ковзного» планування: щороку до декларації додається новий, третій рік, з урахуванням раніше визначених обмежень, окрім цього впроваджено комплексну оцінку ефективності бюджетних видатків, Попри здійснені зміни, подальше вдосконалення системи бюджетного прогнозування потребує узгодження прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку та бюджетного процесу, запровадження механізмів перспективного планування. Необхідною є науково обґрунтована стратегія соціально-економічного розвитку країни з чітко визначеними цілями, пріоритетами та інструментами їх реалізації.

Удосконалення середньострокового прогнозування дозволить пов'язати коротко- та середньострокові бюджети зі стратегічними завданнями розвитку країни. Основними завданнями є науково обґрунтоване визначення пріоритетів бюджетних ресурсів, удосконалення методології оцінювання результативності бюджетних програм відповідно до загальнодержавних цілей, розбудова дієвої системи моніторингу ефективного використання бюджетних коштів. Наукове обґрунтування та впровадження прогнозування бюджетних видатків з розширенням горизонту середньострокового планування до п'яти років і формування річних бюджетів у межах багаторічної перспективи є важливими умовами перетворення бюджетних видатків на дієвий інструмент соціально-економічного розвитку. Прогнозування й планування бюджетних видатків має базуватися на всебічному аналізі тенденцій соціально-економічних і бюджетних показників, що дозволяє враховувати можливі зміни макроекономічних та демографічних факторів. Це надає змогу розробляти дієві антикризові заходи, своєчасно ухвалювати регулюючі рішення та забезпечувати формування достатнього обсягу бюджетних ресурсів для задоволення суспільних потреб. Окрім того, такий підхід сприяє впливу на структуру бюджетних видатків з метою згладжування циклічних коливань та стимулювання сталого розвитку. Водночас оптимізація бюджетних видатків можлива за умови попереднього визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку на середньо- та довгострокову перспективу. Видатки бюджету, будучи важливим інструментом державного регулювання, повинні плануватися на основі сучасних принципів економічного управління, що забезпечить чіткий зв'язок між стратегічними цілями держави та реальними результатами діяльності органів державного управління, підвищуючи прозорість і ефективність використання бюджетних коштів. Важливим є удосконалення принципів середньострокового планування бюджетних ресурсів на основі програмно-цільового підходу та впровадження сучасних аналітичних і управлінських інструментів у діяльність розпорядників

бюджетних коштів. Реалізація цілеспрямованої, узгодженої та дієвої бюджетної політики вимагає науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання, що забезпечує формування єдиної бюджетної стратегії в питаннях формування видатків бюджету, дефіциту бюджету, управління державним боргом, міжбюджетними відносинами. Такий підхід створює основу для збалансованого функціонування бюджетної системи та забезпечення суспільного розвитку в перспективному періоді. Ефективність бюджетного регулювання визначається розумінням його економічної сутності, елементів та ключових чинників, що впливають на формування та розвиток фінансової системи. Бюджетне регулювання у сфері видатків виступає комплексом функціональних фінансово-бюджетних і економічних складових, серед яких обсяг і структура видаткової частини бюджету, доходів бюджету, дефіциту бюджету, динаміка державного боргу, особливості міжбюджетних відносин, темпи соціально-економічного розвитку та оптимальні пропорції між зазначеними показниками. У сфері видаткового бюджетного регулювання застосовуються обґрунтовані підходи до визначення раціонального обсягу та структури бюджетних видатків з урахуванням суспільних пріоритетів, циклічності економічних процесів та результативності бюджетної діяльності у конкретних сферах. Концепція адаптивної бюджетної архітектури розглядає видаткове регулювання як динамічну систему, що потребує постійного вдосконалення шляхом оптимізації співвідношень між її елементами через коригування параметрів бюджету відповідно до економічних циклів, пріоритетів суспільного розвитку та ефективності реалізації бюджетної політики. Формування обсягу видаткової частини бюджету визначається рівнем податкових надходжень до доходної частини бюджету та значенням дефіциту бюджету, який розраховується з урахуванням циклічності економіки та стратегічних підходів до управління державним боргом. Процес визначення обсягу бюджетних видатків передбачає заходи стимулювання внутрішнього попиту та

виробництва: у періоди економічного спаду через збільшення бюджетних витрат, у періоди зростання через їх обґрунтоване зменшення. В умовах рецесії держава одночасно знижує податкове навантаження та збільшує бюджетні видатки, оскільки за скорочення фактичних споживчих і інвестиційних витрат бюджетна політика має забезпечувати стабільний рівень державних вкладень. Основним завданням державної політики у сфері бюджетних видатків є оптимізація та економне використання бюджетних коштів у поєднанні з підвищенням ефективності та результативності їх застосування, що дозволить забезпечити достатній рівень державних послуг за умов обмеженості фінансових ресурсів. Визначення обсягу й структури бюджетних видатків повинно ґрунтуватися на ретельному аналізі динаміки соціально-демографічних та економічних процесів, що надасть змогу встановити фазу циклічного економічного розвитку, визначити тенденції фактичних показників бюджетних видатків. Процес прогнозування видатків бюджету передбачає формування низки варіантів розподілу бюджетних ресурсів у середньостроковій і довгостроковій перспективі, оцінювання впливу таких варіантів на економічні, соціальні та демографічні показники здійснюється шляхом застосування моделей оптимізації структури видаткової частини бюджету. Подальший розвиток системи формування бюджетних видатків доцільним є здійснення у напрямі розширення використання принципів перспективного прогнозування та планування на основі програмно-цільового методу, підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів. Спрямованість бюджетної політики на досягнення суспільно значущих результатів зумовлює необхідність удосконалення підходів до оцінки ефективності використання бюджетних коштів, зосередження уваги як на управлінні фінансовими ресурсами, так і на управлінні результатами, що посилить роль бюджетних видатків як дієвого інструменту розвитку суспільних відносин [29,80,85,89,108].

Як складова системи державних фінансів, бюджетні видатки активно застосовуються для впливу на суспільно-економічний розвиток. Видатки бюджету повинні плануватися на основі програмно-цільового методу планування бюджету, що забезпечить чіткий зв'язок між стратегічними цілями держави та реальними результатами діяльності органів державного управління, підвищуючи прозорість і ефективність використання бюджетних коштів. Середньостроковий і річний плани бюджетних видатків повинні узгоджуватися з прогностичними показниками та містити жорсткі бюджетні обмеження для головних розпорядників бюджетних коштів, таке планування має базуватися на програмно-цільовому методі, що підвищує ефективність використання бюджетних ресурсів. Визначення обсягу й структури бюджетних видатків повинно ґрунтуватися на ретельному аналізі динаміки соціально-демографічних та економічних процесів, що надасть змогу встановити фазу циклічного економічного розвитку, визначити тенденції фактичних показників бюджетних видатків. Формування обсягу видаткової частини бюджету визначається рівнем податкових надходжень до доходної частини бюджету та значенням дефіциту бюджету, який розраховується з урахуванням циклічності економіки та стратегічних підходів до управління державним боргом. Прогнозування й планування бюджетних видатків має базуватися на всебічному аналізі тенденцій соціально-економічних і бюджетних показників, що дозволяє враховувати можливі зміни макроекономічних та демографічних факторів, зазначене надає можливість розробляти дієві фінансово-бюджетні заходи, своєчасно ухвалювати відповідні рішення та забезпечувати формування достатнього обсягу бюджетних ресурсів для задоволення суспільних потреб.

Висновки до розділу 2

Трансформація суспільних відносин потребує посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту економічного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету, результативності бюджетної політики. З метою досягнення основних пріоритетів суспільного розвитку вагомим завданням є обґрунтоване формування обсягу та структури видатків бюджету. Інституційні засади планування видатків бюджету у системі забезпечення соціально-економічного розвитку країни передбачають запровадження низки обмежень відповідно до фінансово-економічного стану, значення дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Сукупність досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільного середовища становить економічну сутність ефективності бюджетних видатків як складової системи державного фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Інституційний підхід розглядає видатки бюджету в якості адаптивного механізму у системі соціально-економічного розвитку країни і визначає процес формування видатків бюджету як динамічну систему, що постійно удосконалюється з метою досягнення оптимальних співвідношень між її складовими, у тому числі обсяг і структура видаткової частини бюджету, цілі і результативні показники бюджетних програм, стратегічні плани головних розпорядників бюджетних коштів, динаміка соціально-економічних процесів. Здійснення моніторингу бюджетної результативності надає можливість отримати інтегральну оцінку виконання бюджетних програм, що є основою для прийняття дієвих управлінських рішень щодо планування державного бюджету, при складанні відповідних фінансово-економічних планів

діяльності, підготовки бюджетних запитів головними розпорядниками бюджетних коштів. Для посилення бюджетної результативності важливим є упорядкування та системний перегляд бюджетних програм, у тому числі складання головними розпорядниками бюджетних коштів планів діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди відповідно до середньострокових пріоритетів. Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків бюджету, запровадження дієвого механізму оптимізації бюджетних програм, удосконалення порядків використання бюджетних коштів. На даному етапі розвитку бюджетних видатків як складової державних фінансів важливим є здійснення дієвих перетворень системи їх управління шляхом використання обґрунтованих методів планування з метою покращення результативності витрачання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільно-значимого кінцевого результату. Доцільним є удосконалення системи планування і моніторингу соціально-економічної ефективності бюджетних видатків за допомогою якісних і кількісних індикаторів, підвищення рівня середньострокового бюджетного планування, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості. Доцільним є здійснення подальшого розвитку системи формування бюджетних видатків у напрямі розширення використання принципів перспективного прогнозування та планування на основі програмно-цільового методу, підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів. При плануванні та виконанні бюджетних програм учасники бюджетного процесу мають прагнути до встановлення пріоритетності бюджетних програм відповідно до основних завдань діяльності, досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів, досягнення максимального результату при використанні

визначеного бюджетом обсягу коштів, бюджетні кошти використовувати на цілі, визначені бюджетними призначеннями з дотриманням принципів на яких ґрунтується бюджетна система. Удосконалення положень щодо особливостей інституційних засад становлення системи формування бюджетних видатків в умовах трансформації економіки дозволяє посилити прозорість та результативність бюджетного процесу як дієвого інструменту розвитку економічних відносин. Подальший соціально-економічний розвиток країни у певній мірі залежить від підвищення якісного рівня системи планування та використання державних видатків. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у першому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [7-16].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. *Децентралізація в Україні. Офіційний веб-сайт.* URL: <https://decentralization.gov.ua/news/1610513>.
2. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. *Децентралізація в Україні. Офіційний веб-сайт.* URL: <https://decentralization.ua/news/17747>
3. Бандура О. В. Оптимізація монетарної політики та стабілізація циклічної економічної динаміки. *Економіка і прогнозування.* 2021. № 4. С. 102-124
4. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010. № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
5. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
6. Воротіна Н. В. Особливості правового регулювання бюджетних відносин в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2022. № 2. С.31-39.
7. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Nychyk V, Gregul V. Financial support for the economy development of Ukraine. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2024, №1 (54).PP.307-315.
8. Грегуль В.Ю. Видатки бюджету в умовах економічних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 15. С. 242–246.
9. Грегуль В.Ю. Основні напрями підвищення ефективності планування видатків бюджету. *Агросвіт.* 2025. № 24. С. 238–243.
10. Gregul V.Yu. The economic essence of budget expenditures as an tool of economic development // International scientific and practical conference "Progressive research in the modern world", (December 28-30, 2022).Boston, USA, 2022.P.700-706.

11. Грегуль В. Ю. Ефективність бюджетних видатків в умовах воєнного стану. Фінансова політика як складова економічного розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С. 49–51.

12. Gregul V.Yu. Budget expenditures as a component of the country's economic development // International scientific and practical conference " Topical aspects of modern scientific research ", (December 21-23, 2023). Tokyo, Japan, 2023. P.596-602.

13. Грегуль В.Ю. Формування бюджетних видатків у зарубіжних країнах. Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Київ, 17-18 квітня 2024 р.). Київ: ДТЕУ, 2024. С.38–40.

14. Gregul V.Yu. Institutional principles of budget expenditure formation // International scientific and practical conference " European congress of scientific discovery ", (December 29-31, 2024). Madrid, Spain, 2024. P.506-510.

15. Грегуль В.Ю. Теоретико-методологічні засади планування видатків бюджету. Державна фінансова політика в умовах суспільно-економічних перетворень : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м.Київ, 15-16 квітня 2025 р.). Київ: ДТЕУ, 2025. С.27–29.

16. Gregul V.Yu. Formation of budget expenditures in conditions of social transformations // International scientific and practical conference " Innovations of modern science and education", (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. P.505-510.

17. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І. Я. Чугунов, Т.В.Канєва та ін. за заг. ред. А. А. Мазаракі; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 2018. 376.

18. Державний веб-портал бюджету для громадян. *Open budget*. URL : <https://openbudget.gov.ua/>

19. Дуліба Є. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1495/15468>.

20. Економіка України під час війни. Що відбувається з активністю бізнесу. Жовтень, 2022. *Центр економічної стратегії*. Неурядовий дослідницький центр з питань економічної політики. URL: <https://ces.org.ua/ukraine-economy-in-war-times-october/>

21. Європейська хартія місцевого самоврядування. Документ 994, редакція від 16.11.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#n17

22. Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#n259> .

23. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 391 с.

24. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. Економічний вісник університету. *Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179.

25. Канєва Т.В. Пріоритети підвищення ефективності видатків бюджетних установ. *Бізнес Інформ*, 2020. № 1 (504). С. 115–122.

26. Канєва Т.В., Стаднік О.О. Фіскальна політика як інструмент регулювання економіки. *Економіка та суспільство*, 2023. (57). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-29>

27. Качула С.В., Баранник Л.Б., Сальникова Т.В. Формування бюджетних ресурсів в Україні від непрямого оподаткування: реалізація потенціалу специфічних акцизів. *Ефективна економіка*. 2022. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/428>

28. Козловський С. В., Мазур, Г. Ф., Непиталюк А. В. Демографічна стійкість суспільства як основа економічного розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 10. С. 14–19.
29. Крикун Т.І. Розвиток системи формування державних видатків в Україні . Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. 2012. № 1 (45). Економічні науки. С. 321 - 327.
30. Крикун Т.І. Інституційні засади розвитку системи управління видатками бюджету . Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки. 2012. № 1 (27). С. 119-124
31. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання. Київ : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2020. 438 с.
32. Лютий І., Рожко О., Лютий С. Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1557/1565>
33. Мазаракі А., Волосович С. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 1. С. 5–23.
34. Мазаракі А., Лагутін В. Внутрішній ринок України в умовах нестабільності глобальної економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 6. С. 9–23.
35. Макогон В.Д. Бюджетні видатки у системі соціально-економічного розвитку країни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. №3(86). С. 114–124.
36. Макогон В.Д. Формування доходів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах. *Наукові праці НДФІ*. 2008. Вип. 1 (42). С.56–67.
37. Марченко С.М. Стратегічне правління державними фінансами: євроінтеграційний курс, міжнародні тренди, національні особливості. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 7-26
38. Національна стратегія доходів на 2024-2030 роки. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://www.mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy.pdf>

39. Опарін В. М. Домінанти та пріоритети фінансового вирівнювання в Україні. *Фінанси України*. 2015. № 6. С 29–43.

40. Опарін В. М., Волковський Є. І., Волковська Н. І. Фактор безпеки в контексті фінансового забезпечення сталого розвитку. *Фінанси України*. 2022. № 7. С. 7–31.

41. Офіційний сайт Державної казначейської служби України: www.treasury.gov.ua

42. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua>

43. Офіційний сайт Статистичної організація Європейської Комісії: <http://ec.europa.eu/eurostat>

44. Пасічний М. Д. Політика управління державним боргом. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С. 19–34.

45. Податкова гармонізація в Україні в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС : монографія / за ред. А. М. Соколовської ; ДННУ «Акад. фін. Управління». Київ, 2017. 448 с.

46. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text7>.

47. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Tex>

48. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 267 «Деякі питання затвердження фінансових документів та казначейського обслуговування в умовах воєнного стану». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp220267>

49. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2022 № 381 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2022-%D0%BF#Text>

50. Про Бюджетну декларацію на 2025-2027 роки: постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 751. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/668/27c/b9b/66827cb9b9727852406150.pdf>

51. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252. Постанова. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-11-bereznya-2022-r-252-i041122-1239>

52. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 3-4. Документ 2246-VIII, Редакція від 13.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>

53. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 50. Документ 2629-VIII, Редакція від 13.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>

54. Про Державний бюджет України на 2020 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 5. Документ 294-IX, редакція від 10.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>

55. Про Державний бюджет України на 2021 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 16. Документ 1082-IX, редакція від 09.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>

56. Про Державний бюджет України на 2022 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

57. Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). Документ 2710-IX, редакція від 22.10.2023, підстава - 3415-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

58. Про Державний бюджет України на 2024 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2023, №№ 97-100. Документ 3460-IX, прийняття від 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

59. Про Державний бюджет України на 2025 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2025, №№ 15-17. Документ 4059-IX, прийняття від 19.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

60. Про Державний бюджет України на 2026 рік. Закон України. Документ 4695-IX, прийняття від 03.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text>

61. Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2021 р. № 548. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

62. Про схвалення Бюджетної декларації на 2025-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 751. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

63. Про схвалення Бюджетної декларації на 2026-2028 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 червня 2025 р. № 774. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

64. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.02.2026 р. № 217-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-p#n13>

65. Програма управління державним боргом на 2024 рік. Наказ Міністерства фінансів України 31.01.2024 року № 43. URL: <http://surl.li/fchill>

66. Проєкт Плану відновлення України: матеріали робочої групи «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. 380 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/functioning-of-the-financialsystem.pdf>

67. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 20-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.020>

68. Радіонов Ю. Пріоритети бюджетної політики в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. *Фінанси України*, 2023, (9), С. 24-47. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.09.024>

69. Радіонов Ю. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2023, (53) <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2669/2585>

70. С. Марченко для Wall Street Journal: Підтримка міжнародних партнерів пришвидшує перемогу України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/serhii-marchenko-dlia-wall-street-journal-pidtrymka-mizhnarodnykh-partneriv-pryshvydshuie-peremohu-ukrainy>

71. Савчук Н.В. Бюджетні пріоритети України у контексті суспільного вибору : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. С. 325 .

72. Сенищ П., Фугело П. Фінансово-бюджетна підтримка соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-89>

73. Сідельникова Л. П., Рудик С. О. Концептуальні засади сутності видатків державного бюджету на оборону. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 28. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-45> .

74. Сідельникова Л.П. Поведінкові чинники реалізації парадигми прямого оподаткування в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. №54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2806>

75. Скільки та від кого Україна отримала допомоги в 2023 році. Внесок союзників у перемогу. *Finance.ua*. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/dopomoga-ukraini-2023>

76. Слободянюк Н. О., Шикор К. І. Проблемні питання формування дохідної частини бюджету: сучасні реалії. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 554–558.

77. Собчук С. І. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 79-84.

78. Указ Президента України «Концепція забезпечення національної системи стійкості» 2021. № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-4018>

79. Україна домовилася про зупинку виплат за зовнішнім боргом. URL:https://zaxid.net/ukrayina_domovilasya_pro_prizupinennya_viplat_za_zovnishnim_borgom_n1549669

80. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2021. 532 с.

81. Чугунов І.Я, Канева Т.В, Любчак І.С. Фінансові інструменти реалізації Європейського Зеленого Курсу в Україні. *Економіка та суспільство*. № 56. 2023. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-56-14

82. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2016. № 28/1. С. 217–226.

83. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С.87–98.

84. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.

85. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 2. С.103–121.

86. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Державні видатки у системі фінансового регулювання. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 3-8.

87. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2018. №3. С.103–116.

88. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.:НІОС, 2003. 488 с.

89. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни. *Казна Україна*. 2014. № 6. С. 25–28.

90. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64–77.

91. Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3-10.

92. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 13–22.

93. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.

94. Baiardi, D., Profeta, P., Puglisi, R., Scabrosetti S. (2018). Tax policy and economic growth: does it really matter? *International Tax and Public Finance*, 26 (2), 82-316. 3.Dagan, T. *International Tax Policy: Between Competition and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 251 p
95. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. *Scientia Fructuosa*. 2024. № 5. P. 4–14. [https://doi.org/ 10.31617/1.2024\(157\)01](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)01)
96. Chugunov I., Liubchak I. Institutional framework for budget planning. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 6. S. 99-109. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(152\)07](https://doi.org/10.31617/1.2023(152)07)
97. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 №. 3. pp. 213-217.
98. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol.6. №. 2. PP. 100-107.
99. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol.17, Issue 3, pp.101-110.
100. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No.5. pp.197-203.
101. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
102. Chugunov I., Samoshkina O. Budget mechanism of Ukraine in the conditions of martial law. *European Academic Science and Research: International Conference of European Academy of Sciences & Research (Hamburg, Germany, April 28, 2022)*. «EASR». №. XXVIII (2022), pp. 6-7.
103. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.

104. Chugunov I.Y., Khodakovskiy V.V. Budget policy as a component of public financial support of economic development. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*.2020. Vol.2. № 61. pp.25-31.

105. Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*.2020. Vol.3. №.54. pp.12-18.

106. Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*.2020. Vol.2. N.56. pp.15-21.

107. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*.2020. Vol.2. N.55. pp.46-52.

108. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp.54–61.

109. Chugunov, I., Makohon, V., Vatulov, A., Markuts, Y.. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment management and financial innovations*, 2020,17(1), 134-142.

110. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T., Nikitishin, A. (2021). Fiscal and monetary policy of economic development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42-52.

111. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. P. 4–14. [https://doi.org/ 10.31617/1.2024\(157\)01](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)01)

112. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal policy and economic development. Transformational economy: theoretical and practical aspects: collective monograph. Riga. Latvia: Baltija Publishing. 2024.684 p., P. 307–327.

113. Chugunov Igor. Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country. *Demography and Social Economy*. 2024 № 4 (58). P.113-127.

114. Chugunov,I., Radionov,Yu., Liubchak,I. Financial resilience of Ukraine under martial law. *Scientia fructuosa*. 2025. №4. P.4–19. [http://doi.org/10.31617/1.2025\(162\)01](http://doi.org/10.31617/1.2025(162)01)

115. Kaneva, T., Chugunov, I., Pasichnyi, M., Nikitishin, A., Husarevych, N. (2022). Tax Policy for Economic Recovery and Sustainable Development After COVID-19. *PROBLEMY EKOROZWOJU*, 17 (2), 102-109.

116. Khachatrian, V., Nepytyaliuk, A., Pasichnyi, M., Nasibova, O., Tabenska, J. (2023). Demographics' impact on economic growth in Central Europe and the Baltic states. *Economics – Innovative and Economics Research Journal*, 11(Special issue 1), pp. 37–54.

117. Kiel Institute for the World Economy. *Official website*. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>

118. Romenska K., Datsenko V., Samoday V., Puhach Y., Dudchuk O. (2024). Management of budget flows under martial law. *Public and Municipal Finance*, 13(1), 55-69. doi:10.21511/pmf.13(1).2024.05.

119. Sidelnikova L., Posadnieva O. Problems of ensuring budgetary security of the state during martial law. *International Scientific Journal. Innovative Economics and Management*. Vol. 10, №2. 2023, P. 220-230.

120. Sungchan Kim and Soyoung Park. How Do Balanced Budget Rules Impact Fiscal Performance Based On Revenue Structure? *State and Local Government Review*. Volume 54, Issue 2, June 2022, Pages 146-164.

РОЗДІЛ 3.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

3.1. Перспективне прогнозування та планування видатків бюджету як складова економічного розвитку

На даному етапі розвитку державних фінансів вагомим значення набувають питання реалізації цілеспрямованої та результативної бюджетної політики, що передбачає запровадження перспективного бюджетного прогнозування і планування з метою досягнення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи. Перспективне прогнозування та планування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни на середньо- та довгострокову перспективу. Бюджетне прогнозування є науково обґрунтованим передбаченням напрямів розвитку бюджетної системи і її можливого стану у майбутньому, альтернативних шляхів її розвитку, а також строків досягнення певних встановлених параметрів бюджетного розвитку. На відміну від бюджетного прогнозування, бюджетне планування передбачає встановлення чітких бюджетних цілей та шляхів їх досягнення, визначення конкретних бюджетних показників. Характерними рисами плану є визначеність, конкретність та обов'язковість виконання. Якщо метою планування є обґрунтування прийняття і практичної реалізації управлінських рішень, то метою прогнозування – створення наукових передумов для обґрунтування і реалізації цих рішень. Прогноз і план повинні взаємно доповнювати один одного і форми їх поєднання можуть бути різними: прогноз

може передувати розробці плану, слідувати за ним, проводитися у процесі розробки плану в якості директивних показників або як допоміжний матеріал, самостійно відігравати роль плану у випадках, коли неможливо забезпечити точне визначення показників. Під системою бюджетного прогнозування розуміють певну єдність методології, порядку організації і розробки прогнозів, що забезпечує їх узгодженість, послідовність та неперервність. Прогнози доходів та видатків бюджету, дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, що представляють різні складові бюджетного прогнозування, характеризуються певною відокремленістю і мають власний зміст та методологію, однак всі вони тісно взаємопов'язані і утворюють цілісну систему бюджетного прогнозування. Прогнозування видатків бюджету – це процес розробки прогнозів обсягу та структури видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів, заснований на наукових методах пізнання бюджетних процесів та використанні сукупності методів, способів та засобів фінансового прогнозування. З іншого боку, прогнозування видатків бюджету можна визначити і як систему певних заходів та конкретних рішень органів законодавчої і виконавчої влади, місцевого самоврядування у сфері бюджетної політики, спрямованих на ефективне розв'язання проблем соціально-економічного розвитку держави. Основними завданнями перспективного прогнозування видатків бюджету є: виявлення взаємного впливу показників видаткової частини бюджету та показників, що характеризують розвиток економіки та соціальної сфери; визначення обсягу бюджетних видатків на перспективу та оптимізація їх розподілу з урахуванням пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни; забезпечення ефективного та результативного використання бюджетних ресурсів у середньо- та довгостроковій перспективі з урахуванням визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку; наукове обґрунтування бюджетних прогнозів з метою забезпечення їх відповідності реальним економічним та бюджетним процесам. Бюджетне прогнозування у сфері

видатків передбачає аналіз попередніх тенденцій планування і виконання показників видатків бюджету, виявлення взаємного впливу бюджетних показників та показників економічного і соціального розвитку країни та регіонів, виявлення зовнішніх факторів, вплив яких необхідно враховувати у прогнозних розрахунках. В результаті формуються певні варіанти використання бюджетних ресурсів у перспективі, аналіз яких створює основу для вибору базового варіанту, який буде слугувати орієнтиром при плануванні видатків бюджету. В теорії прогнозування в залежності від цілей виділяють пошукове та нормативне прогнозування. Пошуковий прогноз визначає можливий стан об'єкта прогнозування у майбутньому при умові збереження минулих і теперішніх тенденцій його розвитку. Зазначений підхід дозволяє розглядати об'єкт прогнозування, виявляючи тенденції його розвитку і можливі стани в майбутньому, не впливаючи на нього. Нормативний прогноз передбачає визначення цілей і стратегічних орієнтирів на майбутнє, а потім прогнозується динаміка розвитку об'єкта, виходячи з цих поставлених цілей, тобто має місце цілеспрямований вплив на розвиток об'єкта прогнозування з метою досягнення бажаного стану в майбутньому. Виходячи з вищезазначеного, можна виділити аспекти прогнозування бюджетних показників: теоретико-пізнавальний, який розглядає бюджетний прогноз як представлення можливих тенденцій розвитку бюджетних показників у середньо- та довгостроковій перспективі, виходячи з особливостей та динаміки їх розвитку в попередніх періодах; управлінський, який передбачає прогнозування динаміки бюджетних показників, виходячи з необхідності вирішення визначених стратегічних завдань соціально-економічного розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. Пошукове та нормативне прогнозування бюджетних показників повинні використовуватися у взаємозв'язку і доповнювати один одне, при цьому при прогнозуванні видатків бюджету на початковому етапі використовують пошукове прогнозування, однак кінцевою метою є складання саме нормативного

(управлінського) прогнозу видатків бюджету. Отже, перспективне прогнозування видатків бюджету повинно мати індикативний характер, тобто виступати інструментом регулювання соціально-економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку національної економіки та соціальної сфери і застосування бюджетних стимулів для їх реалізації. Серед переваг застосування перспективного прогнозування видатків бюджету у бюджетному процесі слід виділити наступні: визначення і дотримання чітких стратегічних пріоритетів у сфері бюджетних видатків; удосконалення розподілу бюджетних коштів з точки зору досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни; підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за ефективне та результативне використання бюджетних коштів; посилення контролю за цільовим характером та ефективністю витрачання бюджетних коштів. На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин важливим є поглиблення наукових досліджень з питань теоретичних та методологічних засад визначення обсягу і структури бюджетних видатків на перспективу, враховуючи їх вплив на соціально-економічний розвиток держави, що сприятиме поглибленню розуміння видатків бюджету як економічної категорії та важливого регулятора соціально-економічних процесів. Бюджетна політика повинна бути орієнтована на перспективу, виходити з чіткого розуміння можливостей бюджету і пріоритетів у бюджетних видатках, забезпечувати передбачуваність умов формування бюджетів усіх рівнів. Річний бюджет повинен з'являтися як результат тривалих розробок і напрацювань, науково-обґрунтованих і узгоджених оцінок перспектив соціально-економічного розвитку країни. Розробка бюджету на певний рік повинна розпочинатися за декілька років раніше. Прогноз бюджету на початковій стадії здійснюється за узагальненими показниками, які конкретизуються по мірі наближення до планового року [2,59,62,68,75,103].

Середньострокова та довгострокова перспективи необхідні тому, що час дії річного бюджету надто короткий для того, щоб забезпечити реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Реформування та регулювання розвитку галузей економіки та соціальної сфери може бути ефективним і результативним, якщо воно відбувається протягом декількох бюджетних років. Отже, відправною точкою для підготовки річного бюджету повинно бути чітке розуміння фінансово-бюджетної стратегії, яка складається з певного набору цілей та пріоритетів у різних напрямках діяльності держави. Здатність ефективно втілити зазначену стратегію у бюджеті значною мірою залежить від наукової обґрунтованості розрахунків макроекономічних та бюджетних прогнозів. В країнах з розвинутою економікою на початковому етапі впровадження перспективного бюджетного прогнозування зіткнулися з певними проблемами, зокрема, тенденцією до завищення показників економічного розвитку та обсягу бюджетних ресурсів у прогнозованому періоді, а також схильністю розпорядників бюджетних коштів сприймати середньо- та довгострокові прогнози видатків як затверджені показники. У подальшому це ускладнювало скорочення видатків навіть тоді, коли ставало очевидним, що базові економічні прогнози були занадто оптимістичними, або коли змінювались пріоритети політики уряду. В багатьох випадках перспективне прогнозування розглядалося більшістю розпорядників бюджетних коштів як механізм визначення нових програм та виділення на них коштів у бюджетах наступних років. Однак, починаючи приблизно з середини 80-х років минулого століття перспективне прогнозування бюджетних видатків поступово перетворилися з інструменту визначення нових програм на інструмент ефективного розподілу бюджетних ресурсів за умов жорстких бюджетних обмежень. У деяких розвинутих країнах це знайшло своє відображення у бюджетних нормах, які встановлювали, що перспективні бюджетні показники повинні базуватися на незмінній політиці і бути лише оцінками майбутніх бюджетних видатків нині

діючих бюджетних програм. Методологія прогнозування видатків бюджету визначає основні принципи, підходи, методи проведення прогнозних розрахунків, розкриває і характеризує логіку формування прогнозів та їх здійснення. В якості інструменту, що дозволяє реалізовувати методологічні принципи прогнозування, виступають методи прогнозування. Серед найбільш поширених методів, що застосовуються при бюджетному прогнозуванні та плануванні в Україні, виділяють метод коефіцієнтів, нормативний і балансовий метод, методи економіко-математичного моделювання. Головним завданням при прогнозуванні видаткової частини бюджету є оптимізація її обсягу та структури з метою досягнення найбільш ефективного впливу на соціально-економічний розвиток країни, враховуючи циклічність економічних процесів. Процес прогнозування видатків бюджету повинен включати наступні етапи: аналіз обсягу та структури видатків бюджету з метою виявлення динаміки їх розвитку, визначення основних тенденцій, характеру взаємозв'язку та впливу з показниками соціально-економічного розвитку країни, на цій основі вибір найбільш ефективних методів прогнозування; визначення чітких стратегічних цілей у бюджетній сфері на підставі основних пріоритетів соціально-економічного розвитку; розробка декількох альтернативних варіантів прогнозу видатків бюджету та вибір базового варіанту з урахуванням найбільш ефективного і результативного виконання поставлених стратегічних цілей; уточнення складених прогнозів на підставі аналізу виконання видатків бюджету, змін у макроекономічній і бюджетній сферах, змін у системі зовнішніх чинників впливу. Прогнозування бюджетних показників повинно ґрунтуватися на узагальнюючих агрегованих показниках економічного і соціального розвитку. У процесі бюджетного прогнозування повинні враховуватись показники, які характеризують динаміку і пропорції розвитку економіки і соціальної сфери, зокрема, валовий внутрішній продукт, обсяги виробництва, інфляція, обмінний курс національної валюти, експорт та імпорт, інвестиції тощо та їх зміни у відповідному періоді. При цьому важливу

роль відіграють економіко-математичні методи дослідження, які дозволяють прогнозувати бюджетні показники у динаміці, у взаємозв'язку з показниками соціально-економічного розвитку та з урахуванням впливу зовнішніх факторів, визначати взаємний вплив фінансово-бюджетних і соціально-економічних показників. Наукове обґрунтування фінансово-бюджетних прогнозів і планів шляхом використання економіко-математичного моделювання підвищує рівень їх адекватності соціально-економічним процесам, дозволяє оптимізувати розподіл і оцінити ефективність використання бюджетних ресурсів у короткостроковій і середньостроковій перспективі для вирішення питань забезпечення обмеженими бюджетними ресурсами пріоритетних напрямів розвитку економіки та соціальної сфери. Перспективне прогнозування видатків бюджету повинно мати індикативний характер, тобто виступати інструментом регулювання соціально-економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку національної економіки та соціальної сфери і застосування бюджетних стимулів для їх реалізації. Необхідним є подальше поглиблення бюджетної реформи у напрямку підвищення ефективності та результативності впливу бюджетних видатків на реалізацію перспективних завдань економічного і соціального розвитку України шляхом запровадження системи довгострокового бюджетного прогнозування. Науково-обґрунтоване визначення обсягу та структури бюджетних видатків на довгострокову перспективу з урахуванням забезпечення їх максимально ефективного і результативного впливу на соціально-економічний розвиток країни та регіонів, безперечно, створить передумови для прискореного економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення. Довгострокове бюджетне прогнозування ввели в свою бюджетну практику багато розвинутих країн, а горизонт довгострокового прогнозування в різних країнах сягає від 10 років у Канаді до 25 років в США. Зазначене пояснюється загрозою бюджетній стійкості в умовах несприятливих довгострокових тенденцій суспільного

розвитку, насамперед, демографічних. Аналіз особливостей перспективного прогнозування видатків бюджету в Україні на сучасному етапі свідчить про те, що в державі у правовому полі врегульовано прогнозування бюджетних показників лише на трирічний період, яке ускладнюється відсутністю затвердженої науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку з чітко визначеними пріоритетами суспільного розвитку. В свою чергу, слід зазначити, що середньострокове (трирічне) бюджетне прогнозування в Україні є відокремленим від процесу поточного планування бюджету, оскільки середньострокові прогнозні показники відіграють роль довідкової інформації і не є основою для планування показників щорічного бюджету. Це пояснюється недостатнім рівнем науково обґрунтованої методології перспективного прогнозування та планування видатків бюджету, згідно якої розробка річних бюджетів повинна здійснюватися в рамках стратегічної багаторічної перспективи, що давало б змогу пов'язати визначені стратегічні пріоритети суспільного розвитку з очікуваними бюджетними ресурсами. На обсяг видаткової частини бюджету впливає, перш за все, обсяг дохідної частини та дефіциту бюджету, визначений з урахуванням циклічності економічного розвитку. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення видатків бюджету, допускаючи бюджетний дефіцит. Для стимулювання економічного розвитку в певні періоди часу доцільно збільшувати видаткову частину бюджету шляхом створення дефіциту бюджету, використання механізму дефіцитного фінансування потреб економічного розвитку можливо з урахуванням його впливу на розмір державного боргу та економічних можливостей держави по його обслуговуванню. В періоди сталого економічного зростання можливою є оптимізація обсягу видаткової частини бюджету шляхом створення профіциту бюджету з метою погашення державного боргу [19,59,62,68,70,102].

Важливо зазначити, що наукове обґрунтування методології довгострокового прогнозування видатків бюджету створить передумови для підвищення ефективності та результативності їх використання з метою успішної реалізації пріоритетних напрямів розвитку економіки та соціальної сфери. Виходячи з довгострокового прогнозу дохідної частини бюджету та дефіциту (профіциту) бюджету прогнозується обсяг видатків бюджету на довгострокову перспективу (на період до 10-15 років). Структуру бюджетних видатків доцільно прогнозувати за узагальненими показниками, зокрема, за основними розділами функціональної класифікації видатків бюджету, які будуть конкретизуватися по мірі наближення до планового року. Середньостроковий (на період до 3-5 років) та річний план видатків бюджету повинен обов'язково ув'язуватися із показниками довгострокового прогнозу видатків бюджету і передбачати жорсткі бюджетні обмеження для головних розпорядників бюджетних коштів. Середньострокове планування видатків бюджету передбачає ковзний метод планування в рамках показників довгострокового прогнозу та ґрунтується на положеннях програмно-цільового методу, що надає можливість суттєво підвищити результативність використання бюджетних коштів. Принцип ковзного планування передбачає, що після закінчення першого планового року до планових показників наступних періодів додається ще один плановий рік з відповідними розрахованими плановими бюджетними показниками, однак попередні планові показники залишаються незмінними і можуть уточнюватися лише через вплив непередбачуваних зовнішніх чинників. Основними етапами середньострокового планування видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу є наступні: Складання прогнозу макропоказників, що характеризують економічний і соціальний розвиток країни, зокрема, номінального і реального валового внутрішнього продукту, обсягів виробництва, інфляції, обмінного курсу національної валюти, середньої заробітної плати тощо, який буде використаний для планування бюджетних

показників на середньострокову перспективу. Визначення та узгодження стратегічних цілей і напрямків діяльності галузей, розпорядників бюджетних коштів і необхідних для цього бюджетних ресурсів. Розпорядники бюджетних коштів складають стратегічні плани, які визначають головну мету, цілі, завдання, шляхи їх досягнення та очікувані результати діяльності у середньостроковій та довгостроковій перспективі у відповідності до встановлених пріоритетів уряду. Необхідним на даному етапі є також розрахунок показників результативності бюджетних програм, які характеризують співвідношення бюджетних витрат та отриманих результатів. Зазначене дозволяє оцінювати ефективність витрачання бюджетних коштів, порівнювати виконання бюджетних програм у динаміці по роках та між розпорядниками бюджетних коштів, визначати найбільш результативні бюджетні програми і, таким чином, найбільш ефективні напрями вкладень бюджетних ресурсів. Розробка Міністерством фінансів середньострокового прогнозу видатків бюджету на основі пріоритетів бюджетної політики уряду, прогнозу показників соціального і економічного розвитку, довгострокового прогнозу ресурсів бюджету та стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів. Зазначений середньостроковий прогноз є основою для встановлення граничних обсягів видатків бюджету по кожній галузі як на плановий бюджетний рік, так і у середньостроковій перспективі. Галузевий розподіл бюджетних ресурсів виходячи з фінансових можливостей та міжгалузевих пріоритетів шляхом визначення граничних обсягів бюджетних видатків на середньострокову перспективу. При цьому критеріями, які використовуються при розподілі бюджетних видатків є наступні: оцінка результативності використання бюджетних коштів у попередніх періодах; визначення бюджетних видатків, які повинні бути скорочені або припинені, виходячи із визначених пріоритетів бюджетної політики; аналіз функціональної та економічної класифікацій видатків для виявлення неузгодженостей між фактичним розподілом ресурсів. Перегляд головними

розпорядниками бюджетних коштів стратегічних планів з метою приведення їх у відповідність з доведеними граничними обсягами бюджетних видатків. Доопрацьовані головними розпорядниками бюджетні розрахунки повторно подаються на розгляд та узагальнення до Міністерства фінансів, яке на їх основі формує середньостроковий та річний план видатків бюджету. Передумовою ефективного перспективного прогнозування та планування видатків бюджету є запровадження бюджетних обмежень через встановлення граничних обсягів бюджетних видатків для всіх головних розпорядників бюджетних коштів. В основі розподілу граничних обсягів повинні бути покладені попередні прогнози обсягів видатків з урахуванням прийнятих та запланованих до прийняття у прогнозному періоді рішень уряду. Перевагою існування зазначених граничних обсягів є те, що головні розпорядники бюджетних коштів будуть прогнозувати не бажаний обсяг бюджетних видатків, а більш реальні показники у довгостроковій перспективі. Саме існування таких середньо- та довгострокових обмежень, що формуються виходячи з довгострокового прогнозу бюджетних ресурсів та довгострокової політики у сфері видатків бюджету, буде сприяти визначенню найбільш пріоритетних напрямів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Разом з тим, слід зазначити, що граничні обсяги повинні коригуватися щороку, виходячи з динаміки економічного і соціального розвитку, структурних змін у видатках головних розпорядників, аналізу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів. Незважаючи на впровадження середньострокового прогнозування видатків бюджету у процес складання Державного бюджету України та діяльність головних розпорядників бюджетних коштів, які готують бюджетні запити на плановий та два наступні періоди, зазначені індикативні прогнозні показники мають обмежене використання під час планування видатків бюджету у наступних періодах. Питання визначення зв'язків між бюджетними програмами головних розпорядників бюджетних коштів та їх стратегічними

цілями залишається не достатньо врегульованим у зв'язку з відсутністю цілісної та узгодженої системи державного стратегічного планування. Перспективне прогнозування видаткової частини бюджету повинно базуватися на використанні математично-статистичних методів аналізу і розрахунку бюджетних показників, враховуючи особливості динаміки планових і фактичних показників видаткової частини бюджету у попередніх бюджетних періодах. Підвищення рівня ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку вимагає врахування в процесі бюджетного прогнозування та планування демографічних факторів. Через систему бюджетних видатків держава надає послуги у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту та соціального забезпечення, пенсійного забезпечення [2,59,62,68,76,104].

Перспективне прогнозування видатків бюджету є вагомим інструментом бюджетної політики, який дозволяє обґрунтовувати основні напрями та обсяги використання фінансових ресурсів бюджету у майбутніх періодах, узгоджувати бюджетну політику у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету. Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2027-2029 років становить 55,46 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення - 7,63 відсотка; освіту - 4,85; загальнодержавні функції - 5,12; охорону здоров'я - 3,38; економічну діяльність - 2,90; громадський порядок, безпеку та судову владу - 7,04; оборону - 22,67 відсотка; найменше - видатки на охорону навколишнього природного середовища - 0,20 відсотка; духовний та фізичний розвиток - 0,71; житлово-комунальне господарство - 0,96 відсотка.

Подальший соціально-економічний розвиток країни у певній мірі залежить від підвищення якісного рівня системи планування та використання державних видатків. Формування видаткової частини бюджету

повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг.

3.2. Розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету

З метою підвищення якості надання державних послуг та результативності використання бюджетних коштів з 2002 року почалось впровадження програмно-цільового методу планування у бюджетний процес України. На сьогодні програмно-цільовий метод як найбільш ефективна форма бюджетного управління активно використовується на рівні державного та місцевих бюджетів. Запровадження програмно-цільового методу формування видатків бюджету України стало суттєвою зміною в бюджетній ідеології, оскільки змінився характер розробки і реалізації бюджетної політики – наголос переноситься із забезпечення виконання зобов'язань на забезпечення результативності використання бюджетних коштів. При впровадженні програмно-цільового підходу до складання бюджетів реалізується принцип переходу від утримання бюджетних установ до виділення їм коштів для надання суспільних послуг. При цьому основний напрям аналізу переміщується на програмні категорії, зокрема, цілі, завдання та показники результативності, наприклад, якщо до цього ставився наголос на тому, що певна бюджетна установа має визначену кількість працівників, яку необхідно

забезпечити заробітною платою, то при програмному підході до формування бюджету, наголос ставиться на тому як найефективніше використати обмежені ресурси для досягнення поставлених цілей та завдань. Отже, у бюджетному процесі важливого значення набувають елементи аналізу порівняння видатків і досягнутих результатів, що сприяє підвищенню дієвості та ефективності державного сектору. Метою запровадження програмно-цільового методу є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання на основі визначених цілей та результативних показників. Програмно-цільовий підхід у бюджетному процесі передбачає формування і виконання видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів, що включає визначення загальної мети кожної бюджетної програми на довгостроковий та середньостроковий періоди; цілей і завдань програми на короткостроковий період; видів та напрямів діяльності, які забезпечують реалізацію програми. Зазначене повинно відбуватися на основі ретельного аналізу необхідних і можливих бюджетних ресурсів для фінансування програми у плановому та наступних роках і очікуваного результату від реалізації бюджетної програми. Вищевказане передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності – критеріїв оцінки і аналізу бюджетних програм щодо обсягів затрат, досягнення необхідних результатів, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання програми та дають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів. Одним з важливих елементів програмно-цільового методу є паспорт бюджетної програми – документ, що визначає суму коштів, необхідних для виконання бюджетної програми, законодавчі підстави її реалізації, мету, завдання, напрями діяльності, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики, на підставі яких здійснюється контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів і аналіз виконання бюджетної програми. Паспорти бюджетних програм складаються головними

розпорядниками коштів Державного бюджету України, починаючи з 2004 року. Їх формування за кожною бюджетною програмою починається на етапі складання проекту Державного бюджету України, потім за результатами виконання головний розпорядник складає інформацію про виконання паспортів бюджетних програм, яка разом із статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю за відповідний бюджетний період є підставою для визначення фактичних результативних показників та аналізу ефективності виконання кожної бюджетної програми, що підлягають врахуванню при прийнятті рішення про її подальше фінансування у наступних бюджетних періодах. Позитивні наслідки від реалізації програмно-цільового підходу у бюджетному процесі України наступні: підвищується якість розробки та реалізації бюджетної політики шляхом підвищення раціональності розподілу і результативності використання бюджетних коштів; підвищується прозорість бюджетного процесу шляхом чіткого визначення цілей і завдань, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти; підвищується рівень бюджетного контролю та ефективності діяльності державного сектору завдяки можливості за результатами виконання бюджетних програм оцінити чи досягнуті поставлені на етапі планування цілі і чи виконані завдання, а також проаналізувати причини нерезультативного виконання бюджетних програм; упорядковується організація діяльності головного розпорядника бюджетних коштів шляхом чіткого розмежування відповідальності між виконавцями у його системі за реалізацію кожної бюджетної програми, а також підвищується відповідальність головного розпорядника як центрального органу державного управління за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності. Програмно-цільовий метод формування видатків бюджету включає такі основні елементи: формування бюджетних призначень головним розпорядникам бюджетних коштів у розрізі бюджетних програм; середньострокове бюджетне планування, тобто при визначенні видатків на бюджетну програму на плановий рік кожен головний розпорядник повинен оцінювати необхідні і можливі бюджетні ресурси для її продовження

у послідуючих за плановим роках, очікуваний результат і вплив від впровадження бюджетної програми у плановому році та у наступних періодах; визначення загальної мети бюджетної програми на середньостроковий період; цілей і завдань програми на короткостроковий період; видів та напрямів діяльності, які забезпечують реалізацію програми; розробка критеріїв оцінки і аналізу бюджетних програм (показників результативності) щодо досягнення очікуваних результатів, обсягів затрат, рівня якості та ефективності; пріоритизація головними розпорядниками своїх бюджетних програм у повній відповідності до головної мети функціонування такого розпорядника і покладених на нього нормативно-правовими актами завдань; визначення відповідального за виконання бюджетної програми у системі головного розпорядника, який безпосередньо виконує таку бюджетну програму і відповідно повинен нести повну відповідальність за її ефективну реалізацію; аналіз та звітування головних розпорядників за досягнуті результати в процесі виконання відповідних бюджетних програм. Достатньо важливим є дослідження і наукове обґрунтування подальших напрямів удосконалення застосування програмно-цільового методу планування в Україні, у тому числі як складової системи перспективного державного прогнозування та планування. Застосування перспективного прогнозування та планування у бюджетному процесі надає можливість узгодити політику в сфері державних фінансів у короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах і перейти до формування і реалізації довгострокової бюджетної політики, що є передумовою для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в Україні. Середньострокове планування видатків бюджету в умовах програмно-цільового методу включає декілька етапів. На першому етапі визначаються і доводяться граничні обсяги бюджетних видатків на наступні роки для кожного головного розпорядника бюджетних коштів, виходячи із загального прогнозу бюджетних надходжень та у відповідності із пріоритетами, визначеними урядом. При цьому визначається перелік проблемних питань, які існують в галузях, оцінюються обсяги витрат на їх вирішення та кількість років,

за які ці питання можуть бути вирішені, здійснюється оцінка ефективності діяльності галузі та розпорядників бюджетних коштів. На другому етапі головні розпорядники бюджетних коштів формують плани своєї діяльності та визначають обсяг необхідних для цього бюджетних коштів на середньостроковий період, враховуючи встановлені прогностичні граничні обсяги. При цьому, згідно статті 7 Бюджетного кодексу України, в основу діяльності розпорядника бюджетних коштів повинен бути покладений принцип ефективності: при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та/або досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів. На основі пріоритетних напрямів розвитку відповідної галузі розпорядники бюджетних коштів складають стратегічні плани своєї діяльності, які визначають головну мету їх діяльності, цілі, завдання, перелік бюджетних програм для їх досягнення та очікувані результати від їх реалізації у середньостроковій перспективі. Наступний етап характеризується складанням середньострокового прогнозу та річного плану видаткової частини бюджету, виходячи з індивідуальних стратегічних планів головних розпорядників, з використанням механізмів взаємодії та узгодження позицій Міністерства фінансів України та головних розпорядників коштів бюджету [2,59,62,68,76,104].

Передумовою ефективного середньострокового планування є запровадження бюджетних обмежень через встановлення граничних розмірів видатків для всіх головних розпорядників бюджетних коштів. В основі розподілу граничних розмірів повинні бути покладені попередні прогнози обсягів видатків на існуючі програми з урахуванням прийнятих урядом рішень. Перевагою існування середньострокових граничних обсягів є те, що головні розпорядники коштів будуть планувати не бажаний ними обсяг бюджетних видатків, а більш реальні бюджетні показники у середньостроковій перспективі. Саме існування таких обмежень, що формуються виходячи з прогностичного обсягу бюджетних ресурсів та середньострокової політики у сфері

видатків бюджету, буде сприяти визначенню найбільш пріоритетних напрямів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Разом з тим, слід зазначити, що граничні обсяги на середньострокову перспективу повинні коригуватися щороку, виходячи з динаміки економічного розвитку, структурних змін у видатках головних розпорядників, аналізу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів. Перехід до застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі України здійснювався в декілька етапів. До 2002 року у бюджетному процесі України вже застосовувалися деякі окремі елементи програмно-цільового підходу, зокрема: починаючи з 1998 року введено нові вимоги до бюджетних запитів з обов'язковим визначенням головними розпорядниками бюджетних коштів основної мети своєї діяльності, завдань на плановий рік, а також проведенням аналізу результатів діяльності, досягнутих у минулому році, та очікуваних результатів діяльності у поточному році, обґрунтуванням розподілу граничного обсягу видатків за напрямками діяльності; можливість перерозподілу головними розпорядниками бюджетних коштів своїх видатків з метою забезпечення їх пріоритетності як на стадії формування проекту бюджету при підготовці бюджетного запиту, так і на стадії виконання бюджету. На першому етапі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі України було проведено удосконалення форм бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів; розроблено програмну класифікацію видатків державного бюджету, в якій чітко були визначені бюджетні програми та їх відповідальні виконавці-головні розпорядники бюджетних коштів та яку було закріплено за кодами функціональної класифікації видатків бюджету; здійснено перехід до функціональної класифікації видатків бюджету, що відповідає міжнародним стандартам; запроваджено елементи середньострокового планування бюджету, зокрема, визначення пріоритетів у діяльності головного розпорядника бюджетних коштів у межах очікуваних бюджетних коштів на наступні періоди. Наступний етап характеризувався запровадженням паспортів бюджетних програм,

переглядом бюджетних програм та удосконаленням їх структури. Розпочинався перехід до середньострокового бюджетного планування шляхом, насамперед, розроблення механізму прогнозування видатків на конкретні бюджетні програми на майбутні періоди; проводилась робота щодо розробки переліку результативних показників, що характеризують виконання бюджетних програм у різних сферах діяльності держави. Наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2002 №1098 “Про паспорти бюджетних програм”, в бюджетний процес України було запроваджено паспорти бюджетних програм, складання і затвердження яких здійснюється, починаючи з 2004 року. Подальше удосконалення планування та виконання бюджету на основі програмно-цільового методу здійснювалось в умовах застосування механізмів середньострокового бюджетного планування, що вимагало впровадження у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів елементів стратегічного планування. Актуальними питаннями залишаються розробка теоретико-методологічних засад середньострокового планування бюджетних програм, системи моніторингу результативності бюджетних програм і результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи результативних показників, що характеризують виконання бюджетних програм у різних сферах державної діяльності. Важливими завданнями на шляху подальшого удосконалення використання програмно-цільового методу формування видатків бюджету України наступні: формування бюджетних програм на основі довгострокових пріоритетів державної політики, викладених у стратегічних і програмних документах уряду; упорядкування структури головних розпорядників коштів державного бюджету та оптимізація кількості бюджетних програм; вдосконалення механізму взаємодії між головними розпорядниками бюджетних коштів та відповідальними виконавцями бюджетних програм на усіх стадіях бюджетного процесу; запровадження постійного моніторингу виконання та системи вимірювання результативності виконання бюджетних програм з метою прийняття управлінських рішень; розроблення методологічних засад запровадження програмно-цільового методу

планування видатків бюджету на місцевому рівні та їх поступове запровадження. Формування видаткової частини бюджету за програмно-цільовим методом включає такі основні етапи: Стратегічне планування – визначення довго- і середньострокових цілей соціально-економічного розвитку країни, на досягнення яких необхідно зосередити діяльність органів державного управління, розробка плану заходів для реалізації цих цілей. Обов'язковим елементом зазначеного етапу є відбір переліку пріоритетних напрямків і завдань на основі альтернативного підходу та системного аналізу, виходячи з фінансових можливостей бюджету. Вищенаведене, в основному, визначається у вигляді програмних документів державного розвитку (Програма діяльності Кабінету Міністрів України, Державна програма економічного і соціального розвитку на середньостроковий період). Формування програм – розробка, аналіз і відбір програм, які необхідно реалізувати головним розпорядникам бюджетних коштів для досягнення цілей, визначених на етапі стратегічного планування в програмних і прогнозних документах соціально-економічного розвитку. На цьому етапі головні розпорядники разом з Міністерством фінансів розробляють бюджетні програми, які вони повинні реалізовувати відповідно до державних програмних і прогнозних документів, визначають чіткі цілі, конкретні завдання та строки їх реалізації. Кожен головний розпорядник бюджетних коштів повинен мати проект чіткого плану своєї діяльності на короткостроковий (1 рік) та середньостроковий (від 3 до 5 років) періоди. Складання бюджету – визначення та аналіз ресурсів, необхідних для реалізації програм і відповідно досягнення поставлених цілей та очікуваних результатів. На цьому етапі головний розпорядник на підставі плану своєї діяльності на коротко- та середньостроковий періоди більш детально розподіляє бюджетні ресурси, необхідні для виконання певної бюджетної програми, обраховує їх вартісну оцінку і приводить у відповідність до можливостей бюджету. У результаті подається бюджетний запит Міністерству фінансів для включення відповідної програми до бюджету. При цьому, обсяг видатків на відповідну бюджетну програму визначається, виходячи з результатів роботи головного

розпорядника у минулих та поточному роках, оцінки плану його діяльності на коротко- та середньостроковий періоди щодо відповідності програмним і прогнозним документам уряду, очікуваних результатів реалізації програми на плановий і наступні роки та граничного обсягу бюджетних видатків головного розпорядника, доведеного Міністерством фінансів. Застосування програмно-цільового підходу передбачає визначення місії головного розпорядника бюджетних коштів, цілей і завдань кожної бюджетної програми та показників результативності її виконання[59,62,68,70,76,77].

Бюджетна програма є систематизованим переліком заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети і завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій. Найважливішим при формуванні бюджетних програм є визначення основної мети виконання бюджетної програми та завдань на поточний і наступні бюджетні роки. Бюджетні програми можуть бути співставними між собою за окремими ознаками: за належністю до одного головного розпорядника, одного підрозділу функціональної класифікації, за напрямками діяльності. Складовими елементами бюджетної програми є: Мета бюджетної програми – кінцевий результат, який досягається при виконанні бюджетної програми та відповідає пріоритетам державної політики і сприяє досягненню стратегічної мети розвитку держави в середньостроковому періоді. Мета повинна бути чіткою, реальною та досяжною. Завдання бюджетної програми – чіткий, конкретний, спрямований на досягнення мети, результативних показників та інших характеристик бюджетної програми комплекс заходів, який відображає основні етапи досягнення поставленої мети, визначає шляхи виконання програми. Напрями використання бюджетних коштів – конкретні дії у рамках виконання бюджетної програми, що мають забезпечити досягнення мети та здійснюються на виконання завдань бюджетної програми. Результативні показники – показники, на підставі яких здійснюється оцінка результативності використання бюджетних коштів, передбачених на виконання бюджетної

програми, для досягнення визначених мети та завдань бюджетної програми. З метою підвищення відповідальності за цільове та ефективне використання бюджетних коштів необхідним є удосконалення системи вимірювання та постійного моніторингу результативності виконання бюджетних програм для прийняття відповідних управлінських рішень. Система вимірювання результативності виконання бюджетних програм передбачає розробку базового переліку результативних показників за відповідними ознаками, що характеризують певну діяльність, галузь. Для запровадження такої системи вимірювання головні розпорядники повинні розробити базовий перелік результативних показників (показників затрат, продукту, ефективності, якості) за відповідними ознаками, що характеризують певну діяльність, галузь. При цьому, згідно Правил складання паспортів бюджетних програм та інформації про їх виконання, головні розпорядники складають та затверджують поквартальний розподіл результативних показників виконання бюджетних програм та щокварталу звітують про стан виконання бюджетної програми з представленням аналізу, пояснень, висновків про виконання затверджених показників та пропозицій щодо врегулювання проблемних питань, що виникли в процесі реалізації бюджетної програми. Результативні показники бюджетної програми – кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми і дають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів на виконання бюджетної програми. Застосування результативних показників дає змогу здійснити оцінку використання бюджетних коштів з точки зору ефективності та результативності, порівняти результати виконання бюджетних програм у динаміці та між головними розпорядниками бюджетних коштів, визначити найефективніші бюджетні програми при розподілі обмежених бюджетних ресурсів. У наказі Міністерства фінансів України від 29.12.2002 №1098 «Про паспорти бюджетних програм» із змінами і доповненнями визначаються результативні показники, які дають змогу здійснити оцінку використання коштів на виконання бюджетної програми для досягнення визначених мети та

завдань бюджетної програми, виходячи з граничного обсягу взяття бюджетних зобов'язань у відповідному бюджетному періоді. Згідно наказу результативні показники, що використовуються у бюджетному процесі України, поділяються на такі групи: показники затрат визначають обсяги та структуру ресурсів, що забезпечують виконання бюджетної програми та характеризують структуру витрат бюджетної програми; показники продукту використовуються для оцінки досягнення поставлених цілей. Показниками продукту є, зокрема, обсяг виробленої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт на виконання бюджетної програми, кількість користувачів товарами (роботами, послугами) тощо; показники ефективності в залежності від напрямів, що виконуються в ході бюджетної програми, можуть визначатися як: витрати ресурсів на одиницю показника продукту (економність); відношення максимальної кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до визначеного обсягу фінансових ресурсів (продуктивність); досягнення визначеного результату (результативність); показники якості – сукупність властивостей, які характеризують досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми. При проведенні аналізу до одних бюджетних програм можна застосовувати всі ці категорії показників, до інших – лише деякі з них, тому головним при формуванні бюджетної програми є забезпечення оптимального поєднання критеріїв оцінки (результативних показників). Під час формування бюджетної програми необхідне чітке усвідомлення, насамперед, головним розпорядником бюджетних коштів, яким чином вимірювати результати реалізації такої бюджетної програми. Слід зазначити, що у деяких бюджетних програм мета може бути надто складна та не піддаватися кількісному визначенню, і у такому випадку під “результатом” можна розуміти: можливість ефективно виконувати свої функції; безпосередній продукт (товари або послуги); корисність (вигоду) для суспільства, окремих категорій населення (молоді, пенсіонерів тощо);

кількість та вид категорії населення – одержувачів кінцевого продукту; зміни, до яких може призвести реалізація бюджетної програми. Використання результативних показників при плануванні бюджетних програм має важливе значення, оскільки дозволяє чітко показувати віддачу від використання бюджетних коштів, оцінити рівень ефективності бюджетної програми та якості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг). Це дає можливість порівнювати бюджетні програми по роках, по подібних установах одного розпорядника бюджетних коштів або між розпорядниками, з відповідними показниками інших країн, і, в кінцевому рахунку, вибирати найбільш результативні бюджетні програми при розподілі обмежених бюджетних ресурсів. Кожен з результативних показників має свої переваги і недоліки. Для різних типів програм використовують різні показники. Однак, як правило, слід вибирати й використовувати ті показники, які найбільш тісно пов'язані з місією або цілями розпорядника бюджетних коштів. Найбільш застосовувані результативні показники – показники затрат і продукту. Показники затрат є важливими, оскільки характеризують обсяг і структуру ресурсів, витрачених на виконання бюджетної програми; показники продукту забезпечують інформацією про продуктивність діяльності бюджетної програми. Показники продукту найчастіше стають найбільш корисними при здійсненні оцінки використання бюджетних коштів, оскільки показують кінцевий результат діяльності розпорядника бюджетних коштів, зокрема, обсяг вироблених товарів, виконаних робіт, наданих послуг, кількість споживачів товарів (робіт, послуг). Показники ефективності є необхідними для всіх бюджетних програм і визначають витрати ресурсів на одиницю показника продукту або вартість (у грошовому вимірі чи у робочих годинах) одиниці продукції (робіт, послуг). Ефективність визначається як відношення кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до їх вартості у грошовому або людському вимірі. Однак, слід пам'ятати, що ефективність не завжди співпадає з продуктивністю. В деяких випадках ефективність свідчить лише про зв'язок між кінцевим продуктом і використаними ресурсами, не надаючи при цьому

інформації про якість створеного продукту. Показники якості характеризують досягнуті результати щодо якості створеного продукту, яка задовольняє споживача відповідно до призначення. Однак, слід зазначити, що не для всіх бюджетних програм можливо визначити логічно обґрунтовані і надійні показники якості. В такому випадку, показники якості повинні відображати послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми. Оцінка результативності бюджетних програм – це форма контролю, яка являє собою сукупність дій по збору і аналітичному опрацюванню статистичних і звітних даних щодо виконання бюджетної програми з метою визначення рівня результативності бюджетних програм та факторів, що перешкоджають досягненню максимального результату при використанні визначеного обсягу бюджетних ресурсів, та обґрунтування пропозицій щодо підвищення результативності використання бюджетних коштів. При здійсненні оцінки виконання бюджетної програми порівнюються фактичні результати із запланованими, із результатами попередніх періодів, подібними програмами інших розпорядників, розробленими стандартами та нормами тощо. Оцінка результативності бюджетних програм є ефективним інструментом управління бюджетними ресурсами, який дає можливість здійснювати оцінку використання бюджетних коштів на виконання певної бюджетної програми для досягнення визначених мети і завдань. При проведенні оцінки результативності виконання бюджетних програм необхідно визначити ті програми, які функціонують як було заплановано, і ті, які є недостатньо функціональними. Якщо виявляється, що певна бюджетна програма характеризується вищим ніж запланований рівнем ефективності, можливо визначити обсяг бюджетних ресурсів, необхідних для підтримання цього рівня, а зайві бюджетні ресурси спрямувати на виконання інших програм. Якщо реалізація програми не відповідає заданому рівню результативності, необхідно визначитися, чи є прийнятним такий рівень і чи слід спрямовувати додаткові ресурси на її виконання. Якщо результативність виконання бюджетної програми низька, то

програма перетворюється на неефективну і доцільним є прийняття рішення про припинення її подальшої реалізації [59,62,68,76,77,104].

На всіх стадіях бюджетного процесу його учасники в межах своїх повноважень оцінюють ефективність бюджетних програм, що передбачає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів. Оцінювання ефективності бюджетних програм здійснюється на підставі аналізу результативних показників бюджетних програм, а також іншої інформації, що міститься в бюджетних запитах, кошторисах, паспортах програм, звітах про виконання кошторисів та паспортів. З метою підвищення рівня ефективності і результативності розподілу та використання бюджетних ресурсів відбувається подальше удосконалення планування і виконання видаткової частини бюджету України на засадах програмно-цільового методу, і, перш за все, як складової системи середньострокового бюджетного планування. Подальше удосконалення методології програмно-цільового підходу до формування видаткової частини бюджету, інституційних засад його ефективного і результативного функціонування у системі перспективного бюджетного прогнозування та планування дозволить суттєво підвищити якість бюджетної політики. З метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності і ефективності бюджетних видатків вагомим є впровадження стратегічного планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними планів діяльності, орієнтованих на результат, на поточний і наступні три бюджетні періоди. Зазначене вимагатиме від розпорядників бюджетних коштів оптимізації своїх видатків, в тому числі шляхом упорядкування своєї структури та оптимізації кількості бюджетних програм, здійснення планування видатків, що не пов'язані з утриманням бюджетних установ, виключно за наявності відповідних затверджених державних цільових програм. Розпорядники бюджетних коштів повинні визначити ті бюджетні програми, які не відповідають основним цілям їх діяльності та підлягають

передачі до сфери управління інших галузевих міністерств, а також виключити неперіоритетні та неефективні видатки на основі інформації про виконання паспортів бюджетних програм, враховуючи їх пріоритетність. Оптимізація бюджетних програм також передбачає проведення поглибленого аналізу їх переліку і складу з висуненням обґрунтованих пропозицій щодо уточнення назв бюджетних програм, їх упорядкування (об'єднання, розподіл, передача до іншого відповідального виконавця), розглядом можливості включення нових бюджетних програм як напрямів використання вже існуючих бюджетних програм. Необхідним є аналіз функціонування підвідомчих бюджетних установ з метою визначення можливих змін їх статусу на підприємства чи інші форми господарювання на умовах госпрозрахунку з виділенням для них бюджетних коштів під державне замовлення на конкурсних засадах. Важливим є також скорочення непершочергових витрат, а саме витрат на придбання та утримання автомобільного транспорту, мобільних телефонів, меблів, іншого обладнання та устаткування, будівництво та капітальний ремонт. Актуальними залишаються питання узгодження державних цільових та бюджетних програм відповідно до визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку, перегляд переліку бюджетних програм з метою упорядкування та оптимізації їх наявності шляхом об'єднання, розподілу, передачі від одного відповідального виконавця іншому. Подальше удосконалення методології програмно-цільового підходу до формування видаткової частини бюджету, інституційних засад його ефективного та результативного функціонування дозволить суттєво підвищити якість державної політики у сфері видатків бюджету. Відбувається подальше удосконалення планування та виконання видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу, і при цьому важливим є поглиблення застосування зазначеного методу, перш за все, як складової системи перспективного бюджетного прогнозування та планування. Важливим показником, що характеризує ефективність виконання державою своїх функцій, є результативність бюджетних видатків. Забезпечення економічного зростання та підвищення рівня і якості життя населення потребує переосмислення ролі і

значення бюджетних видатків у досягненні стратегічних пріоритетів суспільного розвитку. Проведення структурних реформ в основних секторах бюджетної сфери вимагає оцінки та результативного використання ресурсного потенціалу в досягненні поставлених цілей. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин вимагає запровадження нових підходів до визначення ефективності та результативності використання бюджетних коштів в умовах подальшого удосконалення програмно-цільового методу формування видатків бюджету. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі передбачає формування і виконання видатків бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів, а також досягнення суспільно вагомих кінцевих результатів. Суттєвими перевагами зазначеного методу є його орієнтація на результат при витрачанні бюджетних коштів, перспективний характер формування видатків бюджету, перехід від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу. При застосуванні програмно-цільового методу управління видатками бюджету змінюється характер розробки та реалізації бюджетної політики, який полягає у переміщенні акцентів із забезпечення виконання видатків бюджету на зростання їх ефективності та результативності при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Зазначене передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності бюджетних програм щодо обсягів затрат, показників продукту, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання бюджетної програми. Застосування результативних показників дає змогу здійснити оцінку використання бюджетних коштів з точки зору досягнення запланованих результатів, порівняти результати виконання бюджетних програм у динаміці та між розпорядниками бюджетних коштів, визначити найрезультативніші бюджетні програми при розподілі обмежених бюджетних ресурсів. Аналіз та оцінка результативності витрачання бюджетних коштів здійснюється за допомогою моніторингу результативності бюджетних програм, що має на меті постійний перегляд та упорядкування складу

бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури, зупинку неефективних чи недостатньо ефективних програм. Ефективне функціонування системи управління видатками бюджету на засадах програмно-цільового методу потребує використання принципів перспективного бюджетного прогнозування та планування. Розпорядники бюджетних коштів повинні складати стратегічні плани своєї діяльності, які визначають головну мету їх діяльності, цілі, завдання, перелік бюджетних програм та очікувані результати у середньо- та довгостроковій перспективі у відповідності до встановлених пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Процес формування бюджетних програм повинен передбачати визначення загальної мети кожної бюджетної програми на перспективу, її цілей і завдань на середньостроковий період, видів та напрямів діяльності, які забезпечують реалізацію програми, а також результативних показників, за допомогою яких можна оцінити ступінь досягнення поставлених цілей у коротко- та середньострокових періодах. Передумовою ефективного перспективного прогнозування та планування видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу є запровадження бюджетних обмежень через встановлення граничних обсягів бюджетних видатків для всіх головних розпорядників бюджетних коштів на середньострокову перспективу, які визначаються на базі прогнозних макроекономічних і бюджетних показників та дозволяють узгодити галузеві плани діяльності з фінансовими можливостями бюджету. Перевагою застосування зазначених граничних обсягів є те, що головні розпорядники бюджетних коштів будуть планувати не бажаний ними обсяг бюджетних видатків, а виходити з їх граничного обмеження, що буде сприяти бюджетному фінансуванню найбільш пріоритетних напрямів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Разом з тим, слід зауважити, що граничні обсяги бюджетних видатків повинні коригуватися щороку, виходячи з динаміки економічного розвитку, структурних змін у видатках головних розпорядників, аналізу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів. Програмно-цільовий метод управління

видатками бюджету являє собою системну методологію прогнозування, планування, виконання та контролю за виконанням видатків бюджету, що забезпечує взаємозв'язок процесу розподілу бюджетних коштів залежно від результативності бюджетних програм, що розробляються на основі стратегічних цілей соціально-економічного та бюджетного розвитку. Відбувається подальше удосконалення управління бюджетними видатками на засадах програмно-цільового методу і при цьому важливим є поглиблення застосування зазначеного методу, перш за все, як складової системи державного стратегічного планування та прогнозування.

Програмно-цільовий метод управління видатками бюджету повинен базуватися на наступних основних засадах: довгострокове бюджетне прогнозування (на період до 10 років) у системі державного стратегічного планування та прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів та стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів з фінансовими можливостями бюджету; програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій (до 5 років) та річній перспективі; моніторинг результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, а також оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм [59,62,68,76,77,104].

Державне стратегічне планування та прогнозування передбачає розробку стратегії соціально-економічного розвитку країни на довгостроковий період, на базі якої формуються галузеві стратегії. Особливого значення на цьому етапі набуває довгострокове бюджетне прогнозування, оскільки узгоджує стратегічні галузеві плани з бюджетними можливостями. Передовий зарубіжний досвід свідчить про необхідність системного підходу до запровадження програмно-цільового методу формування видатків бюджету, оскільки зазначений метод має на меті забезпечення оптимального розподілу бюджетних коштів для забезпечення результативності суспільно вагомих

заходів, розробка яких лежить у площині державного регулювання соціально-економічного розвитку. Саме тому в більшості зарубіжних країн програмно-цільовий метод запроваджувався або одночасно зі структурними реформами у більшості галузей державного управління, або одразу ж після них, для чого розроблялися відповідні галузеві стратегії реформування у рамках єдиного довгострокового стратегічного державного документа. На базі стратегічних програмних і прогнозних документів державного розвитку здійснюється середньострокове та річне планування видатків бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів. Зазначене передбачає визначення та доведення граничних обсягів бюджетних видатків на річну та середньострокову перспективу для кожного головного розпорядника бюджетних коштів, розрахованих на базі довгострокової бюджетної стратегії. Зазначені граничні обсяги можуть коригуватися щороку для відображення змін динаміки прогнозних макроекономічних показників, змін галузевих пріоритетів тощо. На основі довгострокових галузевих стратегій і в межах доведених граничних обсягів бюджетних коштів головні розпорядники складають стратегічні плани своєї діяльності на середньостроковий період, які визначають головну мету їх діяльності, цілі, завдання, перелік бюджетних програм для їх досягнення та очікувані результати від їх реалізації у річній та середньостроковій перспективі. На підставі аналізу стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів та розроблених на їх виконання бюджетних програм з використанням механізмів взаємодії узгоджуються позиції Міністерства фінансів та головних розпорядників і в результаті формується та затверджується річний та середньостроковий план видатків бюджету. Контроль ефективності та результативності бюджетних видатків передбачає розробку системи моніторингу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, а також методику оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Під

результативністю бюджетної програми розуміють рівень досягнення запланованих цілей та результативних показників в результаті її виконання з використанням визначеного бюджетом обсягу коштів. Моніторинг результативності бюджетних програм передбачає постійний аналіз та контроль за їх реалізацією, оцінку досягнення запланованих цілей та результативних показників, виявлення проблем при виконанні програм та на цій основі розробку пропозицій щодо особливостей їх подальшої реалізації. Моніторинг результативності бюджетної програми базується на порівнянні фактичних результативних показників виконання із запланованими, відповідними показниками попередніх періодів, подібними показниками інших розпорядників, встановленими стандартами та нормами. При аналізі результативності бюджетних програм необхідним є постійний аналіз щодо можливої економії бюджетних коштів, якої можна досягти протягом запланованого періоду і використати на фінансування інших пріоритетних бюджетних програм. Виходячи з аналізу результативності бюджетної програми визначаються причини неефективної чи недостатньо ефективної її реалізації та пропонуються заходи, необхідні для покращення організації її виконання, а також, враховуючи пріоритетність даної бюджетної програми, оцінюються особливості реалізації зазначеної бюджетної програми у наступних бюджетних періодах. Соціально-економічна ефективність бюджетних програм визначається як співвідношення затрат бюджетних коштів та кінцевих результатів, які отримали в результаті реалізації програми. Моніторинг результативності бюджетної програми спрямований на постійне відстеження процесу виконання бюджетної програми, в той час як оцінка соціально-економічної ефективності бюджетної програми здійснюється на певному етапі, зокрема, по закінченні реалізації бюджетної програми, переході до нового етапу реалізації програми, і передбачає більш поглиблений аналіз. Дані моніторингу результативності бюджетних програм використовуються при корегуванні

подальшої реалізації бюджетної програми, для відстеження проміжних результатів виконання програм. Оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм спрямована на визначення ступеня досягнення кінцевих суспільно вагомих результатів реалізації бюджетної програми та потребує більш поглибленого методичного обґрунтування. Процес застосування програмно-цільового методу управління бюджетними видатками потребує модернізації системи державного стратегічного планування та прогнозування. З метою підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів у досягненні пріоритетних завдань суспільного розвитку необхідним є впровадження стратегічного планування в практику їх роботи, що передбачає складання планів своєї діяльності на середньострокову перспективу. Зазначене вимагатиме від розпорядників бюджетних коштів оптимізації своїх видатків, в тому числі шляхом упорядкування своєї структури та оптимізації кількості бюджетних програм. Розпорядники бюджетних коштів повинні визначити ті бюджетні програми, які не відповідають основним цілям їх діяльності та підлягають передачі до сфери управління інших розпорядників, а також виключити неперіоритетні та неефективні видатки, враховуючи їх пріоритетність. Оптимізація бюджетних програм також передбачає проведення поглибленого аналізу їх переліку і складу з висуненням обґрунтованих пропозицій щодо уточнення назв бюджетних програм, їх упорядкування, розглядом можливості включення нових бюджетних програм як напрямів використання існуючих бюджетних програм. Для визначення найбільш ефективного та результативного розподілу бюджетних коштів між галузями державної діяльності, розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними програмами необхідною є система моніторингу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів. Моніторинг результативності бюджетної програми передбачає порівняння фактичних результативних показників виконання програми із запланованими.

При плануванні бюджетних програм важливим фактором є рівень пріоритетності і важливості галузі, до якої вони відносяться. Певні бюджетні програми з недостатньо високим рівнем результативності можуть належати до пріоритетної галузі та бути спрямованими на вирішення важливих завдань, які стоять перед державою на даному етапі соціально-економічного розвитку. Моніторинг результативності бюджетних програм передбачає аналіз та контроль за реалізацією бюджетних програм, оцінку економічної ефективності від використання бюджетних коштів на реалізацію бюджетної програми та досягнення запланованих цілей, виявлення проблем при виконанні бюджетної програми та на цій основі розробку пропозицій щодо підвищення раціональності розподілу бюджетних коштів. Прогнозний обсяг видатків на певну бюджетну програму визначається, виходячи з оцінки результативності її виконання у минулих роках, поточному році та очікуваних результатів від її реалізації у наступних роках. Бюджетні програми можуть бути співставними між собою за окремими ознаками: за належністю до одного головного розпорядника, галузі, одного коду функціональної класифікації, а також за напрямками діяльності. Зокрема, можна порівнювати результати виконання бюджетних програм у різних міністерствах, у динаміці по роках тощо. Аналіз результативності бюджетної програми передбачає порівняння фактичних показників виконання програми із запланованими (показників затрат, продукту, ефективності та якості). Також важливим є порівняння із відповідними показниками попередніх періодів, подібними програмами в інших міністерствах, встановленими стандартами та нормами[59,62,68,76,77,103,104].

Якщо фактичні показники продукту (кількість підготовлених спеціалістів, вилікуваних хворих, відвідувачів бібліотек) та якості (зростання кількості спеціалістів, що отримали червоні дипломи, зниження рівня захворюваності на вірусні інфекції) бюджетної програми перевищують заплановані, необхідно зробити аналіз щодо доцільності подальшого можливого підвищення її

планових показників. У випадках, коли показники ефективності бюджетної програми, що визначаються як відношення обсягу вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до витрат на їх виробництво, значно перевищують планові, то можливо доцільним є визначення оптимального обсягу бюджетних ресурсів, необхідного для підтримання певного рівня ефективності даної програми, а решту бюджетних ресурсів перерозподілити на інші пріоритетні бюджетні програми. Виходячи з аналізу результативності бюджетної програми визначаються причини неефективної чи недостатньо ефективної її реалізації та пропонуються заходи, необхідні для покращення організації її виконання, а також, враховуючи пріоритетність даної бюджетної програми, оцінюються особливості реалізації зазначеної бюджетної програми у наступних планових періодах. У процесі середньострокового планування бюджетних програм особливу увагу необхідно звертати на розрахунок та обґрунтування видатків тих бюджетних програм, зміна обсягів яких може відбутися у зв'язку із змінами показників та факторів, що впливають на їх розрахунок, зокрема, це стосується підвищення мінімальної заробітної плати, індексації видатків у зв'язку зі зміною індексу споживчих цін, показника обмінного курсу гривні до іноземних валют для видатків, що здійснюються в іноземній валюті, змін контингенту отримувачів пенсій, пільг, допомог та інших виплат. Важливим при перспективному плануванні бюджетних програм є визначення постійного чи періодичного характеру їх виконання, терміну реалізації, оцінка впливу реалізації бюджетної програми у плановому році на обсяг відповідних видатків у майбутньому, а також аналіз діючого законодавства та можливих законодавчих змін, відповідно до яких у перспективі деякі бюджетні програми не потрібно буде планувати, обсяг деяких скорочувати або збільшувати, а також реалізовувати нові бюджетні програми. При аналізі результативності бюджетних програм необхідним є постійний аналіз щодо можливої економії бюджетних коштів, якої можна досягти

протягом запланованого періоду і використати на фінансування інших програм. Поряд з тим, що після проведення аналізу результативності та пріоритетності бюджетних програм можливе прийняття рішення про раціоналізацію перерозподілу бюджетних коштів між бюджетними програмами, цей аналіз є підставою і для визначення результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів та є основою для прийняття рішення про перерозподіл бюджетних ресурсів між розпорядниками бюджетних коштів, зокрема, між розпорядниками нижчого рівня в системі головного розпорядника бюджетних коштів або навіть між головними розпорядниками бюджетних коштів. При аналізі результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів також використовується порівняння відповідних запланованих та фактичних показників діяльності розпорядників та галузі у поточному і попередніх періодах. В залежності від аналізу результативності діяльності певного розпорядника бюджетних коштів на етапі планування можливим є прийняття рішення щодо перерозподілу бюджетних коштів від інших розпорядників на його користь у разі його результативної діяльності чи перерозподілу частки його ресурсів на користь інших розпорядників у випадку його недостатньо результативної діяльності. Причому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу на користь інших розпорядників, залежить від кількості та обсягу фінансування програм з низьким рівнем результативності, обов'язково враховуючи при цьому рівень їх економічної пріоритетності, а також рівень пріоритетності галузі, до якої відноситься розпорядник бюджетних коштів. При аналізі результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів також використовується порівняння відповідних запланованих та фактичних показників діяльності розпорядників та галузі у поточному і попередніх періодах. Необхідним є запровадження нових підходів до визначення результативності бюджетних видатків в умовах подальшого удосконалення програмно-цільового методу. Вибір кількісних та якісних показників соціальної

та економічної ефективності є одним з найважливіших етапів планування бюджету за програмно-цільовим методом. Оцінка результативності і виявлення результатів функціонування органів державного управління залишається однією з найменш досліджених сфер економічної науки, незважаючи на надзвичайну практичну цінність такої оцінки. Оцінка бюджетної програми – постійний ґрунтовний аналіз процесу реалізації програми за показниками виконання з метою визначення її результативності і прийняття управлінських рішень щодо покращення процесу її подальшої реалізації. Оцінка бюджетної програми надає можливість оцінити економічну та соціальну ефективність використання бюджетних коштів на виконання бюджетної програми згідно визначених мети і завдань та результативність цієї програми. Зарубіжний досвід свідчить про здійснення контролю за результативністю виконання бюджетних програм у двох напрямках: фінансового аудиту та аудиту адміністративної діяльності. Фінансовий аудит аналізує бюджетні кошти та включає аналіз та підтвердження показників фінансової звітності державних органів; перевірку фінансової системи та господарських операцій; дослідження раціональності адміністративних рішень, прийнятих органами управління; оцінку якості внутрішнього аудиту. В процесі фінансового аудиту визначається рівень ефективності використання бюджетних коштів, економічності програми загалом та достовірності звітності щодо виконання бюджетної програми. Аудит адміністративної діяльності - це дослідження ефективності та результативності діяльності органів виконавчої влади та виконання державних програм з огляду на дотримання принципу економічності та з метою вдосконалення управління та включає: аудит економічної діяльності у відповідності з ефективними управлінськими принципами та практикою, управлінською стратегією; аудит ефективності використання людських, фінансових та інших ресурсів; аудит результативності діяльності щодо досягнення об'єктом аудиту визначених цілей та оцінка фактичного впливу діяльності у співставленні з очікуваним

впливом. У ході адміністративного аудиту оцінюється якість складеної бюджетної програми, рівень організації її виконання, адекватність прийнятих адміністративних рішень стратегічним цілям програми та фактори, які перешкоджають досягненню цілей програми. Аудит адміністративної діяльності зосереджується на виконанні програми та діяльності, фінансовий аудит – на витратах та фінансовій звітності і обліку. Рівень ефективності використання бюджетних коштів можна оцінити за результатами фінансового аудиту, оцінку ефективності виконання бюджетної програми – в процесі адміністративного аудиту. Таким чином, комплексно оцінити загальний рівень результативності виконання бюджетної програми можна за результатами аудиту адміністративної діяльності, який підкріплений результатами фінансового аудиту бюджетної програми. Підрозділи фінансового аудиту та аудиту адміністративної діяльності мають однаково важливе значення для організації ефективного державного фінансового контролю [59,62,68,70,76, 102-104].

У теперішній час є необхідність запровадження дієвих механізмів, які б давали можливість визначити параметри ефективного та результативного використання бюджетних коштів, а також постійного відповідного фінансового контролю. Посилення системи контролю за ефективним та результативним використанням бюджетних коштів зумовлює здійснення державного фінансового контролю виконання бюджетних програм у формі фінансового аудиту та аудиту адміністративної діяльності. У світовій практиці в умовах застосування програмно-цільового методу формування видаткової частини бюджету застосовуються показники результативності, що характеризують: витрати – ресурси, які необхідні для виробництва продукту, виконання робіт або надання послуг (фінансові і матеріальні ресурси, робочий час); ефективність, яка може включати економічну ефективність (відношення обсягу витрачених ресурсів до обсягу продукту або результату), продуктивність

(відношення продукту або результату до обсягу витрачених ресурсів), суспільну ефективність (досягнення певного кінцевого суспільно значущого результату у розрахунку на одиницю витрат); продукт, випуск – безпосередній результат від здійснених витрат; кінцеві результати, які пов'язані з цілями, задачами, загальною місією бюджетної програми, користь від надання послуги для отримувача; проміжні результати, які повинні сприяти досягненню кінцевих результатів. Взаємозв'язок існує між результативними показниками моделі програмно-цільового методу: ресурси – продукт – проміжний результат – кінцевий результат, при цьому при переході до ланцюгу проміжного та кінцевого результату оцінки стають більш складними з певним ступенем невизначеності. Коефіцієнти ефективності, розраховані на основі продукту більш розповсюджені, ніж коефіцієнти, розраховані на основі результатів. Передовий досвід розвинутих країн свідчить, що розбудова моделі програмно-цільового методу формування видатків бюджету, враховуючи національні особливості бюджетного розвитку, підвищує рівень результативності розподілу обмежених бюджетних ресурсів між галузями державної діяльності, головними розпорядниками бюджетних коштів, бюджетними програмами.

Висновки до розділу 3

Визначення напрямів бюджетної політики у сфері видатків від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами потребує розробки та запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності бюджетних програм, яка передбачає удосконалення розподілу бюджетних ресурсів між бюджетними програмами, виходячи із загального рівня результативності їх виконання та пріоритетності. Моніторинг результативності бюджетних програм спрямований на визначення недостатньо ефективних програм в процесі їх виконання з метою упорядкування переліку бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури та перегляду показників їх формування для підвищення рівня результативності, виявлення можливостей економії бюджетних коштів та їх спрямування на фінансування пріоритетних бюджетних програм. Спрямованість бюджетної політики у сфері видатків на отримання конкретних суспільно вагомих результатів передбачає розробку системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі в цілому. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів відбувається раціоналізація розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками та галузями державної діяльності, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування бюджетних програм з достатньо низьким рівнем результативності, а також рівень пріоритетності галузі, до якої відноситься розпорядник бюджетних коштів. Перспективне прогнозування видатків бюджету є вагомим інструментом бюджетної політики, який дозволяє обґрунтовувати основні напрями та обсяги використання фінансових ресурсів бюджету у майбутніх періодах, узгоджувати бюджетну політику у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету.

Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2027-2029 років становить 55,46 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення - 7,63 відсотка; освіту - 4,85; загальнодержавні функції - 5,12; охорону здоров'я - 3,38; економічну діяльність - 2,90; громадський порядок, безпеку та судову владу - 7,04; оборону - 22,67 відсотка; найменше - видатки на охорону навколишнього природного середовища - 0,20 відсотка; духовний та фізичний розвиток - 0,71; житлово-комунальне господарство - 0,96 відсотка.

Подальший соціально-економічний розвиток країни у певній мірі залежить від підвищення якісного рівня системи планування та використання державних видатків. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків. Програмно-цільовий підхід у бюджетному процесі передбачає формування і виконання видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів, що включає визначення загальної мети кожної бюджетної програми на довгостроковий та середньостроковий періоди; цілей і завдань програми на короткостроковий період; видів та напрямів діяльності, які забезпечують реалізацію програми. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг. З метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності і ефективності бюджетних видатків вагомим є впровадження стратегічного планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів та

складання ними планів діяльності, орієнтованих на результат, на поточний і наступні три бюджетні періоди. За для підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів у досягненні пріоритетних завдань суспільного розвитку необхідним є впровадження стратегічного планування в практику їх роботи, що передбачає складання планів своєї діяльності на середньострокову перспективу. Зазначене вимагатиме від розпорядників бюджетних коштів оптимізації своїх видатків, в тому числі шляхом упорядкування своєї структури та оптимізації кількості бюджетних програм. Моніторинг результативності бюджетних програм передбачає аналіз та контроль за реалізацією бюджетних програм, оцінку економічної ефективності від використання бюджетних коштів на реалізацію бюджетної програми та досягнення запланованих цілей, виявлення проблем при виконанні бюджетної програми та на цій основі розробку пропозицій щодо підвищення раціональності розподілу бюджетних коштів.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у першому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [5-14].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Адаменко І. П. Фінансова стратегія в умовах економічних перетворень. *Економічний вісник університету*. 2021. № 48. С. 190–196.
2. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
3. Гаврилова Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 62–70.
4. Гаврилова Л.В. Перспективне бюджетне планування як складова бюджетного процесу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 65–71.
5. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Nychyk V, Gregul V. Financial support for the economy development of Ukraine. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2024, №1 (54).PP.307-315.
6. Грегуль В.Ю. Видатки бюджету в умовах економічних перетворень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 15. С. 242–246.
7. Грегуль В.Ю. Основні напрями підвищення ефективності планування видатків бюджету. *Агросвіт*. 2025. № 24. С. 238–243.
8. Gregul V.Yu. The economic essence of budget expenditures as an tool of economic development // International scientific and practical conference "Progressive research in the modern world", (December 28-30, 2022).Boston, USA, 2022.P.700-706.
9. Грегуль В. Ю. Ефективність бюджетних видатків в умовах воєнного стану. Фінансова політика як складова економічного розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С. 49–51.
10. Gregul V.Yu. Budget expenditures as a component of the country's economic development // International scientific and practical conference " Topical aspects of modern scientific research ", (December 21-23, 2023). Tokyo,Japan, 2023. P.596-602.

11. Грегуль В.Ю. Формування бюджетних видатків у зарубіжних країнах. Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Київ, 17-18 квітня 2024 р.). Київ: ДТЕУ, 2024. С.38–40.
12. Gregul V.Yu. Institutional principles of budget expenditure formation // International scientific and practical conference " European congress of scientific discovery ", (December 29-31, 2024). Madrid, Spain, 2024. P.506-510.
13. Грегуль В.Ю. Теоретико-методологічні засади планування видатків бюджету. Державна фінансова політика в умовах суспільно-економічних перетворень : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м.Київ, 15-16 квітня 2025 р.). Київ: ДТЕУ, 2025. С.27–29.
14. Gregul V.Yu. Formation of budget expenditures in conditions of social transformations // International scientific and practical conference " Innovations of modern science and education", (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. P.505-510.
15. Давиденко Н.М. Середньострокове планування у поліпшенні бюджетної політики в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 38. С. 54–59
16. Дем'янюк А.В. Бюджетне планування та прогнозування: сучасний стан та перспективи здійснення. *Гроші, фінанси і кредит*. 2019. Вип. 48-3. С. 58–62.
17. Демиденко Л.М., Наконечна Ю.Л. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. №10 (187). С. 20–27.
18. Зварич О. Середньострокове бюджетне прогнозування як складова бюджетного процесу. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 5. С. 44–58.
19. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації: монографія / В. Р. Сіденко, М. І. Скрипниченко, В. С. Пономаренко, І. Я. Чугунов та ін.; за заг.ред. В. Р. Сіденка. Київ: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2017. 648 с.

20. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
21. Канєва Т.В. Пріоритети підвищення ефективності видатків бюджетних установ. *Бізнес Інформ*, 2020. № 1 (504). С. 115–122.
22. Качула С.В., Баранник Л.Б., Сальникова Т.В. Формування бюджетних ресурсів в Україні від непрямого оподаткування: реалізація потенціалу специфічних акцизів. *Ефективна економіка*. 2022. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/428>.
23. Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика : монографія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2016. 396 с.
24. Коляда Т.А. Генеза методологічних засад бюджетного прогнозування. *Фінанси, грошовий обіг і кредит*. Ірпінь, 2014. № 7. С. 253-258.
25. Коляда Т.А. Організація довгострокового бюджетного планування та прогнозування: досвід провідних країн світу. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 14–20.
26. Коробко Г.О. Використання зарубіжного досвіду бюджетного планування в Україні. *Економічна наука*. URL: <https://cutt.ly/xeuTJtKW>
27. Коровій В. В. Основні напрями державної фінансової політики. *Агросвіт*. 2021. № 12. С. 51–57
28. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
29. Крикун Т.І. Розвиток системи формування державних видатків в Україні . Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. 2012. № 1 (45). Економічні науки. С. 321 - 327.
30. Крикун Т.І. Інституційні засади розвитку системи управління видатками бюджету . Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки. 2012. № 1 (27). С. 119-124.

31. Лук'яненко І.Г. Актуальні проблеми прогнозування розвитку соціально-економічних систем: монографія / За ред. О.І. Черняка, П.В. Захарченка. Мелітополь: *Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні*. 2019. С. 100–113.
32. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 364 с.
33. Макогон В.Д. Координація фіскальної та монетарної політики України. *Scientia Fructuosa*. 2024. № 2. (154) С. 4-19.
34. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 9. С. 58–62.
35. Макогон В.Д. Бюджетне прогнозування як інструмент державного регулювання економічних процесів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 10. С. 314–318.
36. Макогон В.Д. Бюджетні видатки у системі соціально-економічного розвитку країни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. №3(86). С. 114–124.
37. Мацедонська Н.В. Світовий досвід бюджетного планування та його впровадження в Україні. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. № 19. С. 406–409.
38. Набока Т.С. Проблематика оцінювання виконання бюджетних програм в Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. №7. С. 298-303.
39. Опарін В. М., Сарнецька Я. А. Імперативи бюджетного регулювання в Україні в умовах фіскальної децентралізації. *Фінанси України*. 2020. №1. С. 58-72.
40. Оцінка ефективності бюджетних програм. *Сайт Міністерства Фінансів України*. <https://mof.gov.ua/uk/ocinka-efektiivnosti-bjudzhetnih-program>
41. Пасічний М.Д. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни в період посткризового відновлення. *Бізнес Інформ*. 2012. № 5. С. 219–223.

42. Пасічний М. Фіскальна безпека держави в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3975/3901>
43. Пасічний М.Д. Фіскальні домінанти фінансування військових потреб. *Scientia-Fructuosa*. 2024. № 2. С. 20–37.
44. Планування місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу: навч. посіб. / під заг. ред. В.В.Зубенко. К., 2013. 120 с.
45. Посаднева О.М., Рибіцка Я.М. Проблематика бюджетного планування в умовах макроекономічної нестабільності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Вип. 36. С. 123–129.
46. Про внесення змін до БКУ щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості : Закон України № 3278-IX, від 27.07.2023 р. Офіційний сайт ВРУ. URL: <https://cutt.ly/eeuTK6WE>
47. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 6 грудня 2018 року № 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456>
48. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 3-4. Документ 2246-VIII, Редакція від 13.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>
49. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 50. Документ 2629-VIII, Редакція від 13.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>
50. Про Державний бюджет України на 2020 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 5. Документ 294-IX, редакція від 10.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
51. Про Державний бюджет України на 2021 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 16. Документ 1082-

IX, редакція від 09.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>

52. Про Державний бюджет України на 2022 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

53. Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). Документ 2710-IX, редакція від 22.10.2023, підстава - 3415-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

54. Про Державний бюджет України на 2024 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2023, №№ 97-100. Документ 3460-IX, прийняття від 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

55. Про Державний бюджет України на 2025 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2025, №№ 15-17. Документ 4059-IX, прийняття від 19.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

56. Про Державний бюджет України на 2026 рік. Закон України. Документ 4695-IX, прийняття від 03.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text>

57. Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2021 р. № 548. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

58. Про схвалення Бюджетної декларації на 2025-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 751. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

59. Про схвалення Бюджетної декларації на 2026-2028 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 червня 2025 р. № 774. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

60. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text>

61. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р.№1805-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>

62. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.02.2026 р.№ 217-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-p#n13>

63. Радіонов Ю. Д. Прогнозування і планування як інструмент ефективного управління та використання бюджетних коштів. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 40-54.

64. Радіонов Ю. Д. Програмно-цільовий метод бюджетування: проблеми впровадження та перспективи розвитку. *Економіка України*. 2018. № 2. С. 21-38.

65. Радіонов, Ю. Д. Бюджетне регулювання економічного розвитку. *Наукові праці НДФІ* 1 (2016): 83-94.

66. Тимошенко М.В. Перспективи запровадження середньострокового бюджетного планування на сучасному етапі розвитку економіки України. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 21–26.

67. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 13 – 22.

68. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

69. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: монографія. Київ: НІОС, 2003.488 с.

70. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64-77.
71. Чугунов І.Я. Інституційна архітектура бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3–10.
72. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
73. Чугунов І.Я., Запатріна І.В. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету. *Фінанси України*. 2008. №5. С. 3-14.
74. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С.5–18.
75. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету. *Фінанси України*. 2004. №9. С. 37-44.
76. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 2. С.103–121.
77. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. *Scientific Route. Tallinn, Estonia*. 2018. 348 p.
78. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. *The potential of modern science. volume 2. Sciemcee Publishing.London, United Kingdom*. 2019. pp.29-44.
79. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph. *Primedia eLaunch. Boston, USA*. 2020. pp.139-160.
80. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal regulation in the conditions of social and economic transformations. Scientific basis of solving of the modern tasks. *Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference*. Frankfurt am Main, Germany 2020. pp. 26-30.

81. Chugunov I., Koroviy V. State financial policy of socio-economic development of the country. Actual problems of science and practice. *Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2020.* pp. 43-46.
82. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. *Scientia fructuosa.* 2024. № 5. P. 4–14. [https://doi.org/ 10.31617/1.2024\(157\)01](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)01)
83. Chugunov I., Liubchak I. Institutional framework for budget planning. *Scientia Fructuosa.* № 6. S. 2023. 99-109. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(152\)07](https://doi.org/10.31617/1.2023(152)07)
84. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. *Financial and credit activity: problems of theory and practice.* 2020.4, Issue№35. pp.328-334.
85. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies.* Vol. 6. 2020. No.1 pp. 130-135.
86. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2019. Vol.5. №.3. pp. 213-217.
87. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2020. Vol.6. N.2. pp.100-107.
88. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management.* 2019. Vol.17, Issue 3, pp.101-110.
89. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management.* 2019. Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.
90. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations.* 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.

91. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 17.2020, Issue№1, pp.134-142.
92. Chugunov I., Nasibova O. Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. *Investment Management and Financial Innovations*. Vol.18. Issue 2. 2021.pp. 181–192.
93. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*. 15(4), 2018. p.113–122.
94. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1), pp. 42-52.
95. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.
96. Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*. 2020. Vol.3. N.54. pp.12-18.
97. Chugunov I.Y., Makogon V.D. Budget policy under economic transformation. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 3-4 (2). pp. 66-69.
98. Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*. 2020. Vol.2. №.56. pp.15-21.
99. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*. 2020. Vol.2. №55. pp.46-52.
100. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp. 54–61.
101. Chugunov, I., Makohon, V., Kaneva, T., Adamenko, I. Influence of financial support of human capital development on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*[this link is disabled](#), 2022, 20(2), стр. 269–280.

102. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal policy and economic development. Transformational economy: theoretical and practical aspects: collective monograph. Riga. Latvia: Baltija Publishing. 2024.684 p., P. 307–327.

103. Chugunov Igor. Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country. Demography and Social Economy. 2024 № 4 (58). P.113-127.

104. Chugunov,I., Radionov,Yu., Liubchak,I. Financial resilience of Ukraine under martial law. Scientia fructuosa. 2025. №4. P.4–19. [http://doi.org/10.31617/1.2025\(162\)01](http://doi.org/10.31617/1.2025(162)01)

105. Lysiak L., Tereshchenko T., Kachula S., Hrabchuk O., Lebid H. Directions of fiscal policy transformation in the crisis period of economic development of Ukraine. *Economic Affairs*, Vol. 69(01), pp. 609-618, March 2024.

106. Medium term budgetary framework (MTBF). Finance Department Government of Sindh.[URL:https://finance.gos.pk/Home/Download?path=Budget%5CMTBF%5CMTBF%20Conceptual%20Note%20%28updated%20%26%20refined%20version%29.pdf](https://finance.gos.pk/Home/Download?path=Budget%5CMTBF%5CMTBF%20Conceptual%20Note%20%28updated%20%26%20refined%20version%29.pdf)

107. Sidelnykova L., Posadnieva O. Problems of ensuring budgetary security of the state during martial law. *International Scientific Journal. Innovative Economics and Management*. Vol. 10, № 2. 2023, P. 220-230.

108. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>

109. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

110. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>

111. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>

112.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних засад та механізмів формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного розвитку країни зроблені *наступні висновки*:

1. Трансформація суспільних відносин потребує посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту економічного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету, результативності бюджетної політики. З метою досягнення основних пріоритетів суспільного розвитку вагомим завданням є обґрунтоване формування обсягу та структури видатків бюджету. Інституційні засади планування видатків бюджету у системі забезпечення соціально-економічного розвитку країни передбачають запровадження низки обмежень відповідно до фінансово-економічного стану, значення дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Сукупність досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільного середовища становить економічну сутність ефективності бюджетних видатків як складової системи державного фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

2. На формування обсягу видаткової частини бюджету впливає обсяг дохідної частини бюджету і показник дефіциту бюджету, визначений з урахуванням динаміки економічного розвитку та стратегії управління державним боргом. Для стимулювання економічного зростання доцільним є використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету для подальшого стимулювання економічного розвитку та фінансового забезпечення проведення структурних перетворень економіки. При прогнозуванні та плануванні обсягу бюджетних видатків можливим є використання дефіциту бюджету при умові, що темпи зростання валового

внутрішнього продукту у певному періоді часу перевищуватимуть темпи зростання обсягу державного боргу. В періоди сталого соціально-економічного розвитку країни доцільним є перегляд обсягу і структури видаткової частини бюджету у напрямку зменшення дефіциту бюджету, поступового скорочення обсягу державного боргу.

3. Економічна сутність бюджетної політики у сфері видатків в якості інструменту економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітектоніки, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури видаткової частини бюджету для впливу на динаміку економічного зростання. Необхідним є планування бюджетних програм та суспільних послуг, які відповідають встановленим пріоритетам держави, є найбільш ефективними та дієвими, спроможними забезпечувати суспільно-економічну стійкість. Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни та адміністративно-територіальних одиниць, створення відповідних умов для дієвої структурної, інноваційної перебудови економіки, розвиток людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій.

4. Інституційний підхід розглядає видатки бюджету в якості адаптивного механізму у системі соціально-економічного розвитку країни і визначає процес формування видатків бюджету як динамічну систему, що постійно удосконалюється з метою досягнення оптимальних співвідношень між її складовими, у тому числі обсяг і структура видаткової частини бюджету, цілі і результативні показники бюджетних програм, стратегічні плани головних розпорядників бюджетних коштів, динаміка соціально-економічних процесів. Здійснення моніторингу бюджетної результативності надає можливість отримати інтегральну оцінку виконання бюджетних програм, що є основою для прийняття дієвих управлінських рішень щодо планування державного бюджету, при складанні відповідних фінансово-економічних планів діяльності, підготовки бюджетних запитів головними розпорядниками бюджетних коштів.

Для посилення бюджетної результативності важливим є упорядкування та системний перегляд бюджетних програм, у тому числі складання головними розпорядниками бюджетних коштів планів діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди відповідно до середньострокових пріоритетів.

5. Визначення напрямів бюджетної політики у сфері видатків від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами потребує розробки та запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності бюджетних програм, яка передбачає удосконалення розподілу бюджетних ресурсів між бюджетними програмами, виходячи із загального рівня результативності їх виконання та пріоритетності. Моніторинг результативності бюджетних програм спрямований на визначення недостатньо ефективних програм в процесі їх виконання з метою упорядкування переліку бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури та перегляду показників їх формування для підвищення рівня результативності, виявлення можливостей економії бюджетних коштів та їх спрямування на фінансування пріоритетних бюджетних програм.

6. Спрямованість бюджетної політики у сфері видатків на отримання конкретних суспільно вагомих результатів передбачає розробку системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі в цілому. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів відбувається раціоналізація розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками та галузями державної діяльності, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування бюджетних програм з достатньо низьким рівнем результативності, а також рівень пріоритетності галузі, до якої відноситься розпорядник бюджетних коштів.

7. Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків бюджету, запровадження дієвого механізму оптимізації бюджетних програм, удосконалення порядків використання бюджетних коштів. На даному етапі розвитку бюджетних видатків як складової державних фінансів важливим є здійснення дієвих перетворень системи їх управління шляхом використання обґрунтованих методів планування з метою покращення результативності витрачання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільно-значимого кінцевого результату. Доцільним є удосконалення системи планування і моніторингу соціально-економічної ефективності бюджетних видатків за допомогою якісних і кількісних індикаторів, підвищення рівня середньострокового бюджетного планування, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості.

8. Бюджетна політика в країнах із розвинутою економікою характеризується зростанням регулюючої функції видатків бюджету при вирішенні пріоритетних завдань економічного та соціального розвитку, що дозволяє підвищити бюджетну результативність та забезпечити збалансованість бюджетної системи у середньо- та довгостроковій перспективі. В періоди економічних рецесій та на перехідних етапах економічних перетворень відбувається посилення бюджетної політики у сфері видатків шляхом збільшення видатків бюджету, зміни їх структури для стимулювання внутрішнього попиту та економічного зростання. Визначеною тенденцією у європейських країнах є системне удосконалення бюджетного процесу, у тому числі подальше впровадження програмних методів складання бюджету, оцінювання результативності бюджетних програм, що сприятиме посиленню ефективності використання бюджетних коштів через встановлення взаємозв'язку між затратами та досягнутими результативними показниками. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення системи

державного фінансового контролю, у тому числі внутрішнього контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів.

9. Перспективне прогнозування видатків бюджету є вагомим інструментом бюджетної політики, який дозволяє обґрунтовувати основні напрями та обсяги використання фінансових ресурсів бюджету у майбутніх періодах, узгоджувати бюджетну політику у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету. Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2027-2029 років становить 55,46 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення - 7,63 відсотка; освіту - 4,85; загальнодержавні функції - 5,12; охорону здоров'я - 3,38; економічну діяльність - 2,90; громадський порядок, безпеку та судову владу - 7,04; оборону - 22,67 відсотка; найменше - видатки на охорону навколишнього природного середовища - 0,20 відсотка; духовний та фізичний розвиток - 0,71; житлово-комунальне господарство - 0,96 відсотка.

10. Подальший соціально-економічний розвиток країни у певній мірі залежить від підвищення якісного рівня системи планування та використання державних видатків. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Валовий внутрішній продукт за 2010-2025 роки

	за відповідний період		Індекс- дефлятор ВВП, %
	номінальний, млн грн	реальний, % до відповідного періоду попереднього року	
2010	1 079 346	104,1	113,7
2011	1 299 991	105,5	114,2
2012	1 404 669	100,2	107,8
2013	1 465 198	100,0	104,3
2014	1 586 915	93,4	115,9
2015	1 988 544	90,2	138,9
2016	2 385 367	102,4	117,1
2017	2 981 227	102,4	122,1
2018	3 560 302	103,5	115,4
2019	3 977 198	103,2	108,2
2020	4 222 026	96,2	110,3
2021	5 450 849	103,4	124,8
2022	5 239 114	71,2	134,9
2023	6 537 825	105,3	118,5
2024	7 662 376	103,2	112,0
2025	8 931 194	102,7	-

Додаток Б

Таблиця Б.1

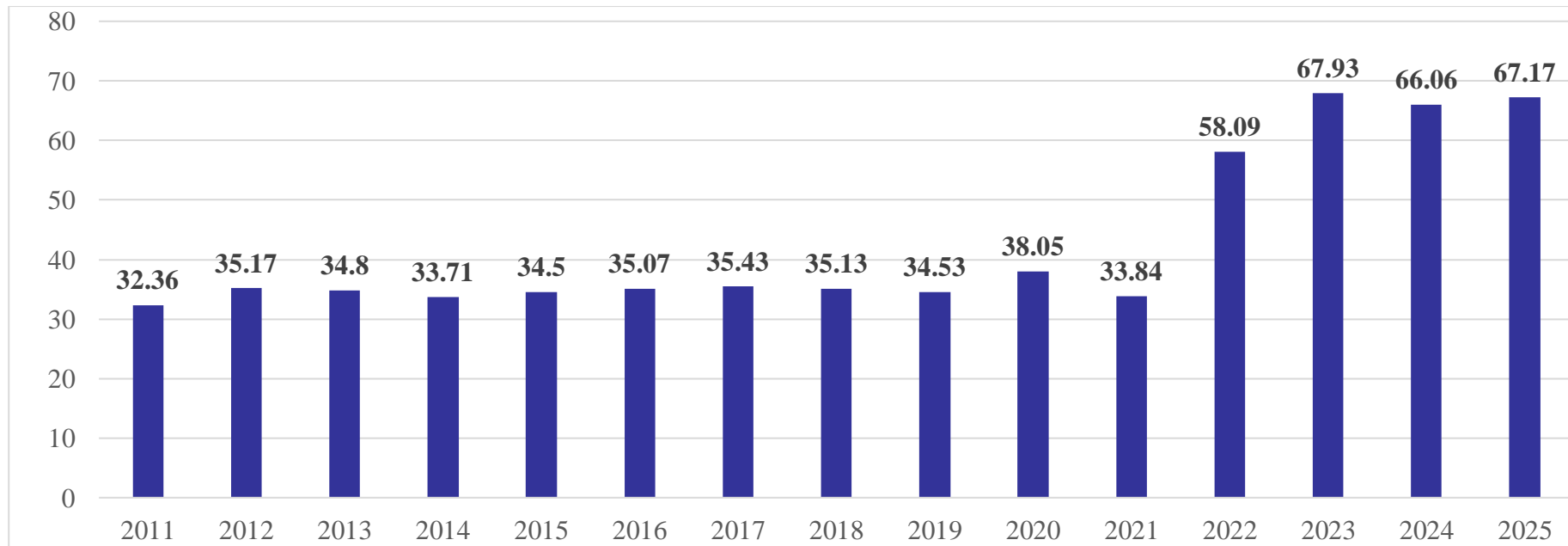
**Частка видатків Зведеного бюджету України
у ВВП за 2011–2025 роки, %**

Функціональна класифікація	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Загальнодержавні функції	3,82	3,87	4,24	4,90	5,94	5,63	5,57	5,38	5,11	4,88	4,63	4,74	5,34	5,82	5,73
Оборона	1,01	1,03	1,02	1,75	2,63	2,49	2,49	2,73	2,68	2,87	2,34	21,81	32,08	30,79	34,37
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,50	2,60	2,71	2,87	2,78	3,02	2,97	3,32	3,62	3,80	3,23	8,67	9,05	9,52	9,37
Економічна діяльність	4,73	4,66	3,49	3,08	2,98	2,78	3,45	3,96	3,88	6,27	5,38	2,99	3,78	3,47	2,89
Охорона навколишнього природного середовища	0,30	0,38	0,36	0,22	0,28	0,26	0,25	0,23	0,24	0,22	0,19	0,10	0,10	0,14	0,13
Житлово-комунальне господарство	0,68	1,45	0,56	1,16	0,80	0,74	0,91	0,85	0,87	0,77	1,04	0,79	1,08	0,88	1,02

Охорона здоров'я	3,76	4,15	4,23	3,65	3,59	3,17	3,43	3,26	3,23	4,19	3,74	4,11	3,33	3,19	2,93
Духовний та фізичний розвиток	0,83	0,96	0,94	0,89	0,82	0,71	0,81	0,81	0,79	0,76	0,80	0,64	0,59	0,61	0,54
Освіта	6,63	7,20	7,25	6,39	5,77	5,43	5,96	5,90	6,01	6,02	5,74	5,55	4,72	4,66	4,41
Соціальний захист та соціальне забезпечення	8,11	8,88	9,98	8,81	8,91	10,84	9,58	8,69	8,10	8,27	6,74	8,69	7,86	6,97	5,77
Всього	32,36	35,17	34,80	33,71	34,50	35,07	35,43	35,13	34,53	38,05	33,84	58,09	67,93	66,06	67,17

Додаток В

Графік В.1.

Частка витратів Зведеного бюджету України ВВП за 2011–2025 роки

Додаток Г

Таблиця Г.1

**Структура видатків Зведеного бюджету України
у 2011–2025 роках, %**

Функціональна класифікація	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Загальнодержавні функції	11,79	11,00	12,19	14,68	17,23	16,06	15,74	15,32	14,83	12,84	13,70	8,16	7,86	8,82	8,54
Оборона	3,13	2,92	2,92	5,24	7,62	7,10	7,04	7,76	7,78	7,55	6,91	37,55	47,23	46,61	51,17
Громадський порядок, безпека та судова влада	7,74	7,39	7,78	8,59	8,05	8,62	8,37	9,44	10,32	10,00	9,55	14,93	13,32	14,42	13,95
Економічна діяльність	14,62	13,26	10,03	8,34	8,64	7,92	9,73	11,26	11,25	16,48	15,91	5,14	5,57	5,26	4,30
Охорона навколишнього природного середовища	0,93	1,07	1,03	0,67	0,81	0,75	0,70	0,66	0,71	0,57	0,58	0,17	0,14	0,21	0,20
Житлово-комунальне господарство	2,09	4,11	1,60	3,40	2,32	2,10	2,56	2,43	2,52	2,02	3,08	1,35	1,59	1,34	1,52

Охорона здоров'я	11,60	11,79	12,18	10,90	10,40	9,03	9,69	9,27	9,37	11,02	11,04	7,07	4,90	4,83	4,37
Духовний та фізичний розвиток	2,56	2,74	2,72	2,66	2,38	2,02	2,30	2,32	2,30	1,99	2,35	1,11	0,87	0,92	0,81
Освіта	20,48	20,47	20,85	19,14	16,72	15,49	16,82	16,80	17,43	15,81	16,97	9,55	6,95	7,05	6,57
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,06	25,25	28,70	26,15	25,84	30,91	27,04	24,75	23,49	21,73	19,92	14,96	11,58	10,56	8,58

Додаток Д

Таблиця Д.1.

Частка видатків Зведеного бюджету України у ВВП, %

Функціональна класифікація	2010-2013	2014-2017	2018-2021	2022-2025
Загальнодержавні функції	4,02	5,51	5,00	5,41
Оборона	1,03	2,34	2,66	29,77
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,62	2,91	3,49	9,15
Економічна діяльність	4,26	3,07	4,87	3,28
Охорона навколишнього природного середовища	0,33	0,25	0,22	0,12
Житлово-комунальне господарство	0,80	0,90	0,88	0,94

Охорона здоров'я	4,07	3,46	3,61	3,39
Духовний та фізичний розвиток	0,95	0,81	0,79	0,60
Освіта	7,11	5,89	5,92	4,83
Соціальний захист та соціальне забезпечення	9,16	9,54	7,95	7,32
Всього	34,34	34,68	35,39	64,81

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Дефіцит Державного бюджету України

	млн грн	у % до ВВП
2010	64 265,5	5,73
2011	23 557,6	1,75
2012	53 445,2	3,66
2013	64 706,7	4,25
2014	78 052,8	4,92
2015	45 167,5	2,27
2016	70 262,1	2,95
2017	47 882,1	1,61
2018	59 251,1	1,66
2019	80 993,7	2,04
2020	217 611,0	5,15
2021	198 843,8	3,65
2022	914 868,0	17,46
2023	1 336 872,6	20,45
2024	1 359 353,9	17,74
2025	1 635 782,2	18,32

Додаток 3

Таблиця 3.1

**Державний та гарантований державою борг
за 2010-2025 роки, млрд.грн.**

	Загальна сума боргу	у % до ВВП	Державний борг			Гарантований державою борг		
			всього	внутрішній борг	зовнішній борг	всього	внутрішній борг	зовнішній борг
2010	432,3	38,6	323,5	141,7	181,8	108,8	13,9	94,9
2011	473,1	35,1	357,3	161,5	195,8	115,8	12,2	103,6
2012	515,5	35,3	399,2	190,3	208,9	116,3	16,2	100,1
2013	584,8	38,4	480,2	257,0	223,3	104,6	27,1	77,4
2014	1 100,8	69,4	947,0	461,0	486,0	153,8	27,9	125,9
2015	1 572,2	79,1	1 334,3	508,0	826,3	237,9	21,5	216,4
2016	1 929,8	80,9	1 650,8	670,6	980,2	279,0	19,1	259,9
2017	2 141,7	71,8	1 833,7	753,4	1 080,3	308,0	13,3	294,7
2018	2 168,4	60,9	1 860,3	761,1	1 099,2	308,1	10,3	297,8
2019	1 998,3	50,2	1 761,4	829,5	931,9	236,9	9,4	227,6
2020	2 551,9	60,8	2 259,2	1 000,7	1 258,5	292,7	32,3	260,4

2021	2 672,1	49,0	2 362,7	1 062,6	1 300,2	309,3	49,0	260,3
2022	4 075,5	77,8	3 715,1	1 389,7	2 325,4	360,3	72,2	288,1
2023	5 519,5	84,4	5 188,1	1 587,7	3 600,4	331,4	68,8	262,6
2024	6 980,9	93,3	6 962,5	1 863,1	4 829,3	288,5	69,4	219,2
2025	9 042,7	101,2	8 766,0	1 967,2	6 798,8	276,7	64,3	212,4

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.2

**Структура прямого та гарантованого державного боргу України
у 2012–2025 роках, %**

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
<u>Державний борг</u>	77,44	82,11	86,03	84,86	85,54	85,62	85,79	88,14	88,53	88,42	91,16	93,99	95,87	96,94
<i>Внутрішній борг</i>	36,92	43,95	41,88	32,32	34,75	35,18	35,1	41,51	39,21	39,77	34,1	28,76	26,69	21,75
<i>Зовнішній борг</i>	40,52	38,18	44,15	52,54	50,79	50,44	50,69	46,63	49,32	48,66	57,06	65,23	69,18	75,19
<u>Гарантований державний борг</u>	22,56	17,89	13,97	15,14	14,46	14,38	14,21	11,86	11,47	11,58	8,84	6,01	4,13	3,06

<i>Внутрішній борг</i>	3,14	4,63	2,53	1,37	0,99	0,62	0,48	0,47	1,26	1,84	1,77	1,25	0,99	0,71
<i>Зовнішній борг</i>	19,42	13,24	11,44	13,77	13,47	13,76	13,73	11,39	10,2	9,74	7,07	4,76	3,14	2,35

ДОДАТОК К

№ 67-284/1-25 від 05.12.2025 року

Державний торговельно-економічний
університет

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Грегуля Володимира Юрійовича на тему
«Бюджетні видатки як інструмент економічного розвитку»

Основні висновки та результати дисертаційної роботи Грегуля В.Ю. «Бюджетні видатки як інструмент економічного розвитку» використано при опрацюванні проєктів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації бюджетної політики держави.

Заступник директора Департаменту з питань
фінансового та економічного розвитку,
начальник Управління з питань
бюджетно-податкової та митної політики
Секретаріату Кабінету Міністрів України **Володимир ПАСІЧНИК**

ДОДАТОК Л

Список публікацій здобувача

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Nychyk V, Gregul V. Financial support for the economy development of Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2024, №1 (54).PP.307-315. [Міжнародна наукометрична база SCOPUS] (особистий внесок 0,2 друк. арк.)
2. Грегуль В.Ю. Видатки бюджету в умовах економічних перетворень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 15. С. 242–246. (0,4 друк. арк.)
3. Грегуль В.Ю. Основні напрями підвищення ефективності планування видатків бюджету. *Агросвіт*. 2025. № 24. С. 238–243. (0,5 друк. арк.)

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

4. Gregul V.Yu. The economic essence of budget expenditures as an tool of economic development // International scientific and practical conference "*Progressive research in the modern world*", (December 28-30, 2022).Boston, USA, 2022.P.700-706.(0,4 друк.арк.)
5. Грегуль В. Ю. Ефективність бюджетних видатків в умовах воєнного стану. *Фінансова політика як складова економічного розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С. 49–51. (0,2 друк. арк.)
6. Gregul V.Yu. Budget expenditures as a component of the country's economic development // International scientific and practical conference "*Topical aspects of modern scientific research* ", (December 21-23, 2023). Tokyo,Japan, 2023. P.596-602. (0,4 друк.арк.)

7. Грегуль В.Ю. Формування бюджетних видатків у зарубіжних країнах. *Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Київ, 17-18 квітня 2024 р.). Київ: ДТЕУ, 2024. С.38–40.(0,2 друк. арк.)
8. Gregul V.Yu. Institutional principles of budget expenditure formation // International scientific and practical conference " *European congress of scientific discovery* ", (December 29-31, 2024). Madrid, Spain, 2024. P.506-510. (0,3 друк.арк.)
9. Грегуль В.Ю. Теоретико-методологічні засади планування видатків бюджету. *Державна фінансова політика в умовах суспільно-економічних перетворень* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м.Київ, 15-16 квітня 2025 р.). Київ: ДТЕУ, 2025. С.27–29. (0,2 друк.арк.)
10. Gregul V.Yu. Formation of budget expenditures in conditions of social transformations // International scientific and practical conference " *Innovations of modern science and education*", (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. P.505-510. (0,3 друк.арк.)

ДОДАТОК М

Таблиця М.1

Відомості про апробацію результатів дисертації

№ п/п	Назва конференції, конгресу, симпозіуму, круглого столу, місця та дати проведення
1	International scientific and practical conference " <i>Progressive research in the modern world</i> ", (December 28-30, 2022). Boston, USA.
2	<i>Фінансова політика як складова економічного розвитку</i> : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11-12 квітня 2023 р.)
3	International scientific and practical conference " <i>Topical aspects of modern scientific research</i> ", (December 21-23, 2023). Tokyo, Japan
4	<i>Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану</i> : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17-18 квітня 2024 р.)
5	International scientific and practical conference " <i>European congress of scientific discovery</i> ", (December 29-31, 2024). Madrid, Spain
6	<i>Державна фінансова політика в умовах суспільно-економічних перетворень</i> : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15-16 квітня 2025 р.)
7	International scientific and practical conference " <i>Innovations of modern science and education</i> ", (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada.